

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών,
Τμήμα Ιατρικής, Τμήμα Βιολογίας, Τμήμα Κοινωνιολογίας,
και
Τμήμα Νομικής Σχολής
του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

*«Το ζήτημα της ανωνυμίας του δότη γενετικού υλικού: Παραβιάζεται η αυτονομία του τέκνου
από τη μη γνώση της βιολογικής του καταγωγής;»*

Μαρία Λαμπρικήδη του Βασιλείου
Α.Μ. 199

Επιβλέποντες καθηγητές:

Βασιλική Πετούση (επόπτρια)

Ειρήνη Αθανασάκη

Ευαγγελία Παπαδάκη

Ιανουάριος 2018

Copyright © , **Μαρία Λαμπρικήδη, 2018**

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τη συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Στον αγαπημένο μου σύζυγό **Θάνο** και στα
υπέροχα παιδάκια μου **Γιώργο** και **Βασίλη** για
την αμέριστη κατανόηση και υπομονή που
επέδειξαν όλο αυτό τον καιρό αλλά συνάμα
συμπαράσταση και πίστη που μου δίνουν δύναμη
και κουράγιο να συνεχίσω.
Στους **γονείς** μου και τα **αδέρφια** μου για την
δική τους πολύτιμη βοήθεια.

«Ο Θεός κρίνει το δέντρο από τους καρπούς, όχι από τις ρίζες».

(Paulo Coelho, 1947- , Βραζιλιάνος συγγραφέας)

Περίληψη

Στην παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζεται το ζήτημα της δωρεάς ανθρώπινων γαμετών και συγκεκριμένα το ζήτημα της δωρεάς σπέρματος ως μεθόδου I.Y.A. Η ετερόλογη γονιμοποίηση αποτελεί μια από τις πιο διαδεδομένες μεθόδους της I.Y.A. και περιλαμβάνει πρακτικές όπως η δωρεά ωαρίων και η παρένθετη μητρότητα. Η συμμετοχή ενός τρίτου προσώπου στη διαδικασία τεκνοποίησης φέρνει στο φως μια σειρά από ηθικούς προβληματισμούς και διλήμματα που επιτάσσουν τη διαμόρφωση μιας κανονιστικής βάσης, ενός συστήματος αρχών για την ηθική λήψη αποφάσεων. Βασικό πεδίο αντιμαχόμενων λόγων αποτελεί το ζήτημα της διατήρησης ή όχι της ανωνυμίας του δότη/ δότριας. Το δίλημμα αυτό αναδύεται από την σύγκρουση που φαίνεται να προκύπτει μεταξύ του θεμελιώδους δικαιώματος στην ιδιωτικότητα (privacy) του δότη και των γονέων και του αμφιλεγόμενου δικαιώματος στη γνώση της βιολογικής καταγωγής (the right to know) που αφορά το τέκνο. Το δικαίωμα στη γνώση της καταγωγής προϋποθέτει ένα επιπλέον δικαίωμα αυτό της γνώσης του τρόπου σύλληψης (the right to be told) που επαφίεται στην προαίρεση των γονέων να αποκαλύψουν αυτό το στοιχείο στο παιδί. Αν και η ανωνυμία αποτέλεσε για πάρα πολλά χρόνια τον κανόνα στηριζόμενη στο θεμελιώδες δικαίωμα στην ιδιωτικότητα, τα τελευταία χρόνια φαίνεται να κερδίζουν όλο και περισσότερο έδαφος, οι απόψεις που δίνουν προτεραιότητα στη γνώση των ιδιαίτερων γενετικών και βιολογικών πληροφοριών. Οι εντάσεις που δημιουργούνται μεταξύ των ατομιστικών εκδοχών της αυτονομίας οδηγούν σε πολυεπίπεδες συγκρούσεις δικαιωμάτων που αναλώνονται σε μια περιγραφική ανάδειξη του ζητήματος και δεν οδηγούν στην επίλυση πρακτικών προβλημάτων. Στόχος του παρόντος πονήματος δεν ήταν η απόδειξη της επικράτησης του ενός δικαιώματος έναντι του άλλου, ούτε η απόδειξη της εγκυρότητας της ύπαρξης δικαιώματος στη γνώση της βιολογικής καταγωγής. Επιδίωξη της παρούσας εργασίας ήταν η ανάδειξη ενός τρόπου του ηθικώς σκέπτεσθαι στη λήψη αποφάσεων στα ζητήματα που αφορούν την ετερόλογη γονιμοποίηση. Φάνηκε λοιπόν πως αν θέλουμε να προτείνουμε λύσεις, θα πρέπει να πάμε πέρα από την ατομική αυτονομία. Έναν διαφορετικό τρόπο προσέγγισης του παρόντος ζητήματος και ταυτόχρονα μια ισχυρή βάση αντιμετώπισης του αποτέλεσε η Καντιανή θεώρηση της αυτονομίας. Όπως αναδείχθηκε, η διατήρηση της ανωνυμίας αποτελεί τον μοναδικό γνώμονα που μπορεί να έχει καθολική ισχύ, καθώς η άρση συνιστά παραβίαση της αυτονομίας του δότη και των γονέων. Τόσο οι γονείς, όσο και το τέκνο της ετερόλογης γονιμοποίησης οφείλουν να σεβαστούν την επιλογή του δότη για ανωνυμία και να δράσουν προστατεύοντας την αυτονομία των άλλων δρώντων. Γίνεται ωστόσο σαφές ότι αυτό δεν αφορά τις περιπτώσεις που σχετίζονται με λόγους υγείας.

Λέξεις κλειδιά: ετερόλογη γονιμοποίηση, βιολογική καταγωγή, ανωνυμία δότη γενετικού υλικού, αυτονομία.

Abstract

The present thesis deals with the matter of donation of human gametes and specifically with the donation of sperm as a method of medically assisted reproduction technology (ART). Heterologous conception is one of the most widespread methods of ART and includes practices such as egg donation and surrogacy. The involvement of a third person in the process of procreation brings to light a series of ethical concerns and solutions that define the formation of a regulatory basis, a system of principles for ethical decision making. A basic field of controversial reason is the question of whether or not the donor should remain anonymous. This dilemma emerges from the conflict that appears to arise between the fundamental right to the private life of the donor and the parents (privacy) and the controversial right to the knowledge of the biological origin of the child (the right to know). The right to know the origin is subject to an additional right, that of knowing the way in which the embryo is conceived (the right to be told) and the parents' option to disclose this information to the child. Although anonymity has been the norm for many years, based on the fundamental right to privacy, in recent years views that prioritize the knowledge of particular genetic and biological information seem to gain ground. The tensions created between individualistic assumptions of autonomy lead to multi-level conflicts of rights, which give rise to a descriptive indication of the matter and do not lead to the solution of practical problems. The purpose of this thesis was neither to prove the prevalence of one right over the other, nor to prove the validity of the existence of a right to the knowledge of biological origin. The aim of the present thesis was to highlight a way of ethical decision-making on issues related to the heterologous fertilization. To be more specific, it seems that if we wanted to propose solutions, we would have to go beyond individual autonomy. A different way of approaching the present issue and at the same time a strong basis for its consideration was the Kantian theory of autonomy. As highlighted, the preservation of anonymity is the only way that may have a universal principle, as the failure constitutes a violation of the autonomy of the donor and the parents. Both parents and the child of heterologous fertilization are required to respect the donor's choice of anonymity and to act by protecting the autonomy of others. However, it is clear that this is not the case for health reasons.

Key words: donor insemination, biological origin, donor anonymity, autonomy.

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη	7
Abstract.....	8
Εισαγωγή	12
Κεφάλαιο 1 ^ο Ετερόλογη γονιμοποίηση & Ρυθμιστικό πλαίσιο.....	16
1.1. Η ετερόλογη τεχνητή γονιμοποίησης και η δωρεά σπέρματος.....	16
1.2 Το ρυθμιστικό πλαίσιο στην Ελλάδα	20
1.3 Το ρυθμιστικό πλαίσιο άλλων χωρών.....	22
Κεφάλαιο 2: Το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα/ιδιωτική ζωή & “The right to be let alone” του δότη	26
2.1 Η πρακτική της ανωνυμίας σε σχέση με το δότη.....	26
2.2 Η πρακτική της ανωνυμίας για τους γονείς και το τέκνο	28
Κεφάλαιο 3: Η Γνώση της βιολογικής καταγωγής.....	32
3.1 Το δικαίωμα του παιδιού στη γνώση της βιολογικής καταγωγής του (“The right to know”) και οι ρίζες του.	32
3.2 Η γνώση της βιολογικής καταγωγής ως δικαίωμα.....	34
3.3 Το δικαίωμα στη γνώση του τρόπου σύλληψης (“The right to be told”).....	39
Κεφάλαιο 4: Η αρχή της αυτονομίας.....	43
4.1 Η Βιοηθική και οι αρχές της.....	43
4.2 Η Ατομική αυτονομία και οι εφαρμογές της I.Y.A.....	46
4.3 Η αρχή της αυτονομίας στην βιοηθική και το θεωρητικό της υπόβαθρο	51
4.4 Η αυτονομία στον Kant	53
4.5 Η παραβίαση της αυτονομίας	61
4.6 Η αυτονομία του δότη και το δικαίωμα στη γνώση της βιολογικής καταγωγής.....	63
4.7 Η αυτονομία του τέκνου και ο καθολικεύσιμος γνώμονας της ανωνυμίας.....	64
Κεφάλαιο 5: Σύνοψη- Συζήτηση	67
BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	71

Εισαγωγή

Η Βιοηθική δεν είναι μια επιστήμη που γεννήθηκε εν μια νυκτί. Η πορεία της είναι μακρόχρονη και συνδέεται άμεσα με τον προκάτοχο της, την ιατρική ηθική. Η διαπίστωση ότι η παραδοσιακή ιατρική δεοντολογία δεν ήταν πλέον επαρκής, ώστε να ανταποκριθεί στις νέες απαιτήσεις και ηθικές προκλήσεις μιας εποχής στην οποία ήκμαζε η βιοτεχνολογικό-επιστημονική πρόοδος, καθώς και ο κλονισμός της ιατρικής ηθικής από τις θηριωδίες που έγιναν στο παρελθόν εν ονόματι της επιστημονικής προόδου, οδήγησαν την παραδοσιακή ιατρική δεοντολογία στην αναζήτηση νέων μονοπατιών, αυτών της βιοηθικής. Οι συντελεστές της επιστημονικής προόδου άρχισαν να εκφράζουν τις ανησυχίες και τους προβληματισμούς τους γύρω στη δεκαετία του 1960, είτε περιστασιακά σε γραπτά κείμενα, είτε σε επαγγελματικές συναντήσεις και δημόσιες διαλέξεις που έφεραν στο προσκήνιο την βιοηθική.

Η Βιοηθική είναι ο κλάδος που ασχολείται με τα ηθικά προβλήματα που προέκυψαν από την εφαρμογή των νέων ανακαλύψεων της βιολογίας και τις εφαρμογές της γενετικής στη φύση και ειδικότερα στον άνθρωπο. Σκοπός της είναι να αποφανθεί αν το τεχνικά εφικτό είναι συγχρόνως και ηθικά αποδεκτό (Δραγώνα - Μονάχου, 2002). Με άλλα λόγια, η Βιοηθική καλείται να προσδιορίσει τις ενέργειες και τις παρενέργειες της ραγδαίας ανάπτυξης της τεχνολογίας και της βιοϊατρικής, καθώς και να θεσπίσει τα όρια ανάμεσα στις θετικές και αρνητικές συνέπειες της επιστήμης στη ζωή μας. Καθώς γεννήθηκε μέσα από αναγκαιότητες και πρακτικές εφαρμογές των κοινωνιών, η Βιοηθική δεν μπορεί παρά να ενσωματώνει και να αντανακλά όλη τη διαφορετικότητα των τάσεων που συνυπάρχουν σε αυτές τις κοινωνίες. Θα πρέπει ωστόσο, να γίνει κατανοητό ότι η αναζήτηση της ηθικής λύσης στα προβλήματα που έχουν σχέση με θέματα υγείας, είναι μια διαδικασία περίπλοκη και δύσκολη καθώς τα όρια μεταξύ ηθικού και μη ηθικού είναι δυσδιάκριτα και αυτό λόγω της ύπαρξης των ποικίλων θέσεων και απόψεων που αποτελούν αποκύημα του δυτικού ιδεολογικού πλουραλισμού. Το αίτημα για έλλογο ηθικό στοχασμό αναζωπυρώνεται μέσα από τον φιλοσοφικό στοχασμό στον κλάδο της βιοηθικής και έρχεται ως απαίτηση της ανάγκης για ενσωμάτωση των νέων τεχνολογιών.

Ιδιαίτερα η αναπαραγωγική ιατρική, η οποία αναπτύσσεται με ταχείς ρυθμούς και δίνει σημαντική δυνατότητα επέμβασης στην αναπαραγωγή και αυτές οι επεμβάσεις «κλωνίζουν παραδεδομένους όρους γύρω από τη συγγένεια, αλλάζουν τους κανόνες γύρω από τις οικογενειακές σχέσεις, μετασχηματίζουν τη σχέση μεταξύ των γενεών, εν τέλει την ίδια την έννοια της γενετικής καταγωγής του ανθρώπου» (Τσινόρεμα, 2006:216). Η Ιατρικώς Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή (I.Y.A.) αποτελεί κλάδο της αναπαραγωγικής ιατρικής και ένα επίκαιρο θέμα με έντονη δυναμική. Ως κλάδος καλείται

να δώσει λύσεις για το διαρκώς οξυμένο πρόβλημα της υπογονιμότητας, που δυσκολεύει την τεκνοποίηση χωρίς την παρέμβαση της επιστήμης. Βέβαια, η πρόοδος που έχει συντελεστεί από τον άνθρωπο, ασφαλώς δεν θα μπορούσε να είναι απαλλαγμένη από τα αρνητικά της επακόλουθα. Η εφαρμογή μεθόδων, όπως η δημιουργία περισσότερων εμβρύων από όσα εμφυτεύονται, η κατάψυξη - φύλαξη και η καταστροφή τους, η συμμετοχή τρίτου ανθρώπου στη διαδικασία τεκνοποίησης, δηλαδή η χρήση σπέρματος δότη ή ωαρίου δότριας, δανεική ή υποκατάστατη μητρότητα, τεκνοποίηση για ομοφυλόφιλα ζευγάρια και υπερήλικες γονείς, αποτελούν ζητήματα που εγείρουν ηθικά διλήμματα. Όπως γίνεται σαφές, πρώτο μέλημα του ηθικο- φιλοσοφικού στοχασμού της Βιοηθικής αποτελεί η θεμελίωση μιας ηθικής βάσης και η διαμόρφωση κριτηρίων δράσης, με επίκεντρο τις μεθόδους της βιοτεχνολογίας, της μοριακής βιολογίας κ.λπ..

Στο επίκεντρο του παρόντος πονήματος τίθεται το ζήτημα της δωρεάς ανθρώπινων γαμετών και συγκεκριμένα η δωρεά σπέρματος, ως μεθόδου I.Y.A. Η ετερόλογη γονιμοποίηση αποτελεί μια από τις πιο διαδεδομένες μεθόδους της I.Y.A. και περιλαμβάνει πρακτικές, όπως η δωρεά ωαρίων και η παρένθετη μητρότητα. Η συμμετοχή ενός τρίτου προσώπου στη διαδικασία τεκνοποίησης φέρνει στο φως μια σειρά από ηθικούς προβληματισμούς και διλήμματα που επιτάσσουν τη διαμόρφωση μιας κανονιστικής βάσης, ενός συστήματος αρχών για την ηθική λήψη αποφάσεων. Βασικό πεδίο αντιμαχόμενων λόγων αποτελεί το ζήτημα της διατήρησης ή όχι της ανωνυμίας του δότη/ δότριας. Το δίλημμα αυτό αναδύεται από την σύγκρουση που φαίνεται να προκύπτει μεταξύ του θεμελιώδους δικαιώματος στην ιδιωτικότητα (privacy) του δότη και των γονέων και του αμφιλεγόμενου δικαιώματος στη γνώση της βιολογικής καταγωγής (the right to know) που αφορά το τέκνο. Το δικαίωμα στη γνώση της καταγωγής προϋποθέτει ένα επιπλέον δικαίωμα αυτό της γνώσης του τρόπου σύλληψης (the right to be told) που επαφίεται στην προαίρεση των γονέων να αποκαλύψουν αυτό το στοιχείο στο παιδί. Αν και η ανωνυμία αποτέλεσε για πάρα πολλά χρόνια τον κανόνα, στηριζόμενη στο θεμελιώδες δικαίωμα στην ιδιωτικότητα, τα τελευταία χρόνια φαίνεται να κερδίζουν όλο και περισσότερο έδαφος, οι απόψεις που δίνουν προτεραιότητα στη γνώση των ιδιαίτερων γενετικών και βιολογικών πληροφοριών.

Ειδικότερα, καθοριστικό στοιχείο του ηθικο-πρακτικού προβληματισμού αποτελεί το ζήτημα του σεβασμού της αυτονομίας και των δικαιωμάτων. Η αδυναμία των δικαιωμάτων να δώσει λύσεις και να προσανατολίσει ηθικά την ανθρώπινη πρακτική, επιτάσσει την ανάγκη επίκλησης της έννοιας της αυτονομίας ως κριτηρίου ηθικής αποτίμησης της πράξης. Ωστόσο, η έννοια της αυτονομίας μέσα στους κόλπους της βιοηθικής χαρακτηρίζεται από συγχύσεις λόγω της ύπαρξης διαφορετικών φιλοσοφικών ρευμάτων που διαμορφώνουν διαφορετικές κανονιστικές αξιώσεις. Οι αντιμαχόμενες θεωρήσεις γύρω από την έννοια της αυτονομίας κατηγοριοποιούνται σε φυσιοκρατικές που ανάγουν

την αυτονομία σε ατομικό δικαίωμα και δεοντοκρατικές που την από την αναδεικνύουν ως συγκροτητική αρχή του ηθικώς σκέπτεσθαι, ως αρχή δηλαδή αυτο-θέσπισης νόμων που μπορούν να είναι καθολικεύσιμοι.

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, στο πρώτο κεφάλαιο παρατίθενται πληροφορίες γύρω από τις μεθόδους I.Y.A., καθώς και την ετερόλογη γονιμοποίηση, αλλά και τη δωρεά σπέρματος που μας αφορά. Παράλληλα, αναδεικνύονται οι κυρίαρχοι λόγοι γύρω από την καθιέρωση της ανωνυμίας και της ανάδειξής της ως επικρατούσας πρακτικής για αρκετά χρόνια. Στη συνέχεια, γίνεται σαφής η στροφή που αρχίζει να συντελείται τα τελευταία χρόνια προς την απαίτηση για γνώση της βιολογικής καταγωγής με την ενσωμάτωση της στο νομοθετικό πλαίσιο διαφόρων χωρών. Παρατίθεται, λοιπόν, αναλυτικά το ρυθμιστικό πλαίσιο στην Ελλάδα που επιτάσσει τη διασφάλιση της ανωνυμίας και επιγραμματικά τα ρυθμιστικά πλαίσια άλλων χωρών. Μέσα από τις διαφοροποιήσεις που εντοπίζονται στα διάφορα νομοθετικά πλαίσια γίνεται σαφές ότι η σύγκρουση των δύο δικαιωμάτων εγείρει κοινωνικές, νομικές και ηθικές προβληματοποιήσεις.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρατίθενται αναλυτικά τα επιχειρήματα γύρω από την διατήρηση της ανωνυμίας που στηρίζεται στο αδιαμφισβήτητο δικαίωμα της ιδιωτικότητας που αφορά τόσο τον δότη της ετερόλογης γονιμοποίησης, όσο και τους γονείς που επιλέγουν να υποβληθούν σε αυτή τη διαδικασία. Παραβίαση του δικαιώματος στην ιδιωτικότητα συνιστά κατ' επέκταση παραβίαση του σεβασμού της αυτονομίας και των δύο προαναφερθέντων μερών. Στον αντίποδα αυτού, οι υπέρμαχοι της άρσης της ανωνυμίας επικαλούνται το δικαίωμα στη γνώση της βιολογικής καταγωγής που προβλέπεται στη Διακήρυξη του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση, χωρίς ωστόσο, κάποιο άρθρο να αναφέρεται ξεκάθαρα στην ύπαρξη ενός κατοχυρωμένου δικαιώματος των παιδιών. Στη βάση των επιχειρημάτων που αρθρώνονται, η άγνοια συνιστά σημαντική έλλειψη ενημερότητας που περιορίζει την λήψη τεκμηριωμένων αποφάσεων και αυτό αποτελεί έναν περιορισμό της αυτονομίας του τέκνου.

Στην παρούσα εργασία επιχειρείται η κριτική επεξεργασία των ιδιαίτερων εκφάνσεων των παραπάνω δικαιωμάτων και η εξέταση των πολυεπίπεδων συγκρούσεων που ανακύπτουν υπό το πρίσμα της Καντιανής θεωρίας. Σκοπός είναι να αναδειχθεί, όσο το δυνατόν ακριβέστερα η προβληματική επισημαίνοντας την ιδιαιτερότητα του εν λόγω βιοηθικού ζητήματος και επιδιώκοντας την εξεύρεση πιθανών απαντήσεων που θα δικαιολογούν τις υπάρχουσες νομικές ρυθμίσεις ή θα υποδεικνύουν την ανάγκη θέσπισης κανόνων που θα ρυθμίζουν τα συγκρουόμενα δικαιώματα με τρόπο που να ανταποκρίνεται στον ηθικό δεοντοκρατικό συλλογισμό μας.

Ως εκ τούτου, στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται εκτενής αναφορά στην έννοια της αυτονομίας και τη συζήτηση γύρω από αυτήν στους κόλπους της βιοηθικής. Παράλληλα, γίνεται σύντομη αναφορά στις

φυσιοκρατικές αντιλήψεις που εστιάζουν στην αυτονομία ως ατομικό δικαίωμα με σκοπό να αναδειχθεί η ανεπάρκεια των κανονιστικών αξιώσεων που θεμελιώνει για την εξεύρεση λύσεων και την ρύθμιση των συγκρουόμενων δικαιωμάτων. Η ανάδειξη της αυτονομίας ως ατομικό δικαίωμα που αφορά την αυτο-έκφραση και την δυνατότητα το άτομο να πράττει με βάση τις επιθυμίες και τις προτιμήσεις του κρίνεται ανεπαρκής και δεν μπορεί να παρέχει ασφαλή ηθική καθοδήγηση.

Αντίθετα, θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε έναν άλλον τρόπο διαμόρφωσης των κανονιστικών κριτηρίων της ηθικής πρακτικής. Θα προσεγγίσουμε την αυτονομία δρώντων στη δωρεά σπέρματος υπό το πρίσμα της αυτονομίας αρχών του Kant, η οποία εστιάζει στα καθήκοντα και απομακρύνεται από οποιαδήποτε ερμηνεία αυτοέκφρασης, επιθυμίας ή ανεξαρτησίας. Ο διαφορετικός τρόπος ανάγνωσης στοχεύει στην ανάδειξη μιας διαφορετικής προσέγγισης που πιθανό να δημιουργήσει το κατάλληλο έδαφος για την εξάλειψη των πολλαπλών συγκρούσεων και των ηθικών διλημμάτων. Η Καντιανή θεώρηση της αυτονομίας αντιπαραβάλλει διαφορετικές κανονιστικές αξιώσεις και απομακρύνεται από την ατομική αντίληψη. Αυτονομία στον Kant είναι η ελευθερία της βούλησης να επιλέγει ανάμεσα στα διάφορα καθήκοντα και να αυτοθεσπίζει τον ηθικό της νόμος, ο οποίος μπορεί να έχει καθολική ισχύ. Με βάση τα ηθικά κριτήρια αυτής της θεώρησης θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε, αν, κατά πόσο και με ποιο τρόπο, επηρεάζεται η αυτονομία των τριών μερών της ετερόλογης γονιμοποίησης.

Κεφάλαιο 1^ο Ετερόλογη γονιμοποίηση & Ρυθμιστικό πλαίσιο

1.1. Η ετερόλογη τεχνητή γονιμοποίηση και η δωρεά σπέρματος

Σημαντική κατάκτηση στο χώρο της επιστήμης και της τεχνολογίας στον 20ο αιώνα, αποτέλεσε η Ιατρική Υποβοήθηση στην ανθρώπινη Αναπαραγωγή (I.Y.A.). Οι εξελίξεις στη γενετική, την βιολογία, την βιο-τεχνολογία και την τεχνογνωσία κρύο-συντήρησης οδήγησαν στην ανάπτυξη μεθόδων τεχνητής γονιμοποίησης, εξασφαλίζοντας νέες δυνατότητες αναπαραγωγής, χωρίς την προϋπόθεση της σεξουαλικής επαφής ή της γενετικής προέλευσης από τον γονέα. Ως εκ τούτου, η επιστήμη προσφέρει πλέον αξιόπιστες και ασφαλείς λύσεις σε περιπτώσεις όπου η αναπαραγωγή δεν είναι δυνατή με τον παραδοσιακό τρόπο.

Ωστόσο, η συνεχής πρόοδος στους παραπάνω τομείς, η ολοένα αυξανόμενη παραγωγή γνώσης και η εφαρμογή της στην I.Y.A. εγείρουν δύσκολα και σημαντικά ερωτήματα. Η I.Y.A. μπορεί να έδωσε μια λύση στην όξυνση του φαινομένου της αδυναμίας «φυσικής» τεκνοποίησης και την δημιουργία «παραδοσιακών» οικογενειακών σχέσεων, ωστόσο «απαγκίστρωσε» τη συμβολική σύνδεση μεταξύ της βιολογικής και της κοινωνικής γονεϊκότητας¹ (Freeman, 2014). Το πλήθος αναπαραγωγικών επιλογών και η πολλαπλότητα των συγγενικών δεσμών που δημιουργούνται από αυτές, κλονίζουν βασικές έννοιες όπως αυτές της τεκνοποίησης, της γονεϊκότητας, της οικογένειας και των απογόνων (Freeman, 2014: 2-10, Robertson, 1994).

Στην ετερόλογη τεχνητή γονιμοποίηση, που μας αφορά, απαιτείται η χρήση γενετικού υλικού τρίτου προσώπου (δότη/δότηρας) προκειμένου να επιτευχθεί η αναπαραγωγική διαδικασία. Η επιλογή αυτής της μεθόδου πραγματοποιείται στις περιπτώσεις, που το γενετικό υλικό ενός ή και των δύο μελών του ζευγαριού, δεν είναι κατάλληλο. Ως εκ τούτου, ανάλογα με τα ιατρικά δεδομένα πραγματοποιείται εξωσωματική γονιμοποίηση με χρήση είτε σπέρματος δότη είτε ωαρίου δότηρας είτε γονιμοποιημένου ωαρίου από δότες (Βαλατά, 2004: 4)². Επιπρόσθετα, η τεχνητή γονιμοποίηση με την συμμετοχή τρίτου προσώπου (δότη/δότηρας) μπορεί να επιτευχθεί μέσω και της παρένθετης κύησης, κατά την οποία μια τρίτη γυναίκα κυοφορεί το γονιμοποιημένο ωάριο της γυναίκας που επιθυμεί να τεκνοποιήσει. Η εμπλοκή ενός τρίτου προσώπου στην ετερόλογη γονιμοποίηση την καθιστά ένα πεδίο προβληματισμού που εγείρει πολλά νομικά, ηθικά και κοινωνικά ζητήματα.

¹ Η συζήτηση γύρω από την βιολογική και κοινωνική γονεϊκότητα στις μέρες μας θεωρείται πολύ σημαντική, καθώς η συζήτηση για τη γενετική σύνδεση είναι κυρίαρχη τουλάχιστον τις δυτικές κοινωνίες. Η γενετική «ερμηνεία» τείνει να ακολουθείται τόσο στην προσπάθεια κατανόησης και περιγραφής νόσων και διαταραχών, όσο και της ταυτότητας του ατόμου και των σχέσεων του με τους άλλους.

² Η δωρεά γαμετών αποτελεί μια από τις μεθόδους υποβοηθούμενης αναπαραγωγής που χρησιμοποιείται όταν υπάρχουν ανυπέρβλητα προβλήματα υπογονιμότητας του ενός ή των δύο μελών ενός ζευγαριού. Οι προτεινόμενες λύσεις είναι η δωρεά σπέρματος, ωαρίων ή εμβρύων (Παπαληγούρα, 2013).

Στο παρόν πόνημα εξετάζουμε την ετερόλογη γονιμοποίηση και συγκεκριμένα την συμμετοχή τρίτου δότη με τη μέθοδο της δωρεάς σπέρματος. Το ερευνητικό ενδιαφέρον γύρω από τη δωρεά σπέρματος είναι έντονο και φαίνεται να μονοπωλεί τη συζήτηση στη βιβλιογραφία³, σε αντίθεση με το πεδίο μελέτης της δωρεάς ωαρίων. Οι αιτίες της διαφοροποίησης δεν είναι εύκολο να προσδιοριστούν, ιδιαίτερα σε ένα πεδίο προβληματισμού, που τόσο οι ψυχοκοινωνικές προεκτάσεις, τα βιοηθικά ζητήματα και η φιλοσοφική επεξεργασία του αποτελούν σύνθετα και ανοιχτά πεδία προβληματισμού.

Σημαντικό παράγοντα σχετικά με την συχνότητα επιλογής των μεθόδων αυτών, τόσο στο πεδίο της έρευνας όσο και στη πρακτική εφαρμογή, αποτελεί ενδεχομένως το γεγονός ότι σε αντίθεση με τη μη παρεμβατική διαδικασία της δωρεάς σπέρματος, η δότρια ωαρίων υποβάλλεται σε σύνθετες, ορμονικές διαδικασίες.

Σύμφωνα με άλλες αντιλήψεις, στην περίπτωση της ετερόλογης γονιμοποίησης με δανεικά ωάρια, η βιολογική συγγένεια της μητέρας με το παιδί θεμελιώνεται με την κυοφορία και τη γέννηση του. Με αυτόν τον τρόπο επικαλύπτεται το ζήτημα της απουσίας της γενετικής σύνδεσης που αναγνωρίζεται τόσο νομικά όσο και από κοινωνικής άποψης (Indekeu, et al., 2013:726). Η εγκυμοσύνη και ο τοκετός κατά κάποιο τρόπο εδραιώνουν τον ρόλο της μητέρας. Στην περίπτωση της ετερόλογης γονιμοποίησης με δωρεά σπέρματος, η βιολογική συγγένεια δεν υφίσταται και είναι σαφής η διάκριση ανάμεσα στον κοινωνικό και τον βιολογικό πατέρα. Στην περίπτωση αυτή η κατοχύρωση για τον κοινωνικό πατέρα έρχεται νομικά μέσω του θεσμού του γάμου και αναγνωρίζεται μέσω εκούσιας ή δικαστικής αναγνώρισης (Indekeu, et al., 2013:726). Η διαφοροποίηση αυτή ανάμεσα στην δωρεά σπέρματος και στη δωρεά ωαρίων μπορεί να αποτελέσει ένα πρώτο πεδίο προβληματισμού, αν δεχθούμε ότι η διαδικασία της κύησης μπορεί να δημιουργήσει μια φανταστική γενετική σύνδεση. Το δικαίωμα της ανωνυμίας κατοχυρώνεται στις περισσότερες περιπτώσεις και για τους δότες και για τις δότριες, καθόσον υπάγονται στην ίδια νομική ομπρέλα. Η απόλυτη απουσία, όμως βιολογικής σύνδεσης με το παιδί εγείρει μεγαλύτερα νομικά, ηθικά, κοινωνικά και πολιτικά διλήμματα γύρω από την ανωνυμία σε σύγκριση με τη δωρεά ωαρίων (Παπαληγούρα, 2013).

Στην παρούσα εργασία, ασχολούμαστε με το ζήτημα της ετερόλογης γονιμοποίησης με δωρεά σπέρματος, προσπαθώντας να αναδείξουμε όσο το δυνατόν σαφέστερα το ηθικό δίλημμα σχετικά με την ανωνυμία του δότη και το δικαίωμα του παιδιού στη γνώση της βιολογικής καταγωγής. Η δωρεά σπέρματος και η απόλυτη διάκριση ανάμεσα στον βιολογικό γεννήτορα και τον κοινωνικό πατέρα,

³ Ενδεικτικά αναφέρονται οι εξής μελέτες: Cohen 2015, Ravelingien & Pennings 2013, Cohen 2012, Clark 2012, Brunet & Kunstman 2012, Gong, Liu, Zheng, Tian, & Lil 2009, Pennings 1997, Shenfield & Steele 1997, Cohen, 2004, Riordan & Rubin, 2003.

έχει οδηγήσει σε εντονότερες αντιθέσεις, ηθικά και κοινωνικά διλήμματα και νομικές διχογνωμίες στο πλαίσιο των οποίων θα μελετήσουμε το ζήτημα της ανωνυμίας. Η συνολική θεωρητική διαπραγμάτευση του ζητήματος της ετερόλογης γονιμοποίησης και η ενασχόληση με τη δωρεά ωαρίων και σπέρματος εξισωτικά, θα ήταν αδύνατη και θα ξεπερνούσε τα όρια της παρούσας εργασίας στο βαθμό που η δωρεά ωαρίων είναι πιο σύνθετη διαδικασία. Ως εκ τούτου, επιλέγεται η δωρεά γενετικού υλικού από άνδρες δότες, καθώς το γεγονός της βιολογικής απόστασης και οι συνεπακόλουθες αντιφάσεις, λειτουργούν επικουρικά στην ανάδειξη διαφόρων εκφάνσεων του ζητήματος.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα για τη διχογνωμία που επικρατεί επί του θέματος της ανωνυμίας του δότη, αποτελεί ο νομικός χειρισμός της ετερόλογης γονιμοποίησης, ο οποίος διαφέρει από χώρα σε χώρα, καθιστώντας σαφείς τις διαφορετικές απόψεις. Στα επόμενα κεφάλαια θα γίνει εκτενής αναφορά στο νομικό πλαίσιο σχετικά με την ετερόλογη γονιμοποίηση, που διέπει πολλές δυτικές χώρες. Ωστόσο στο σημείο αυτό πρέπει να γίνει ειδική αναφορά στην Γαλλία, την οποίας η πολιτική αναφορικά με την ετερόλογη τεχνητή γονιμοποίηση αποτέλεσε παράδειγμα για τη διαμόρφωση πολιτικών και σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες. Στη Γαλλία η ανωνυμία του δότη αποτελεί απαράβατο κανόνα και εφαρμόστηκε πρώτη φορά από τους γιατρούς τη δεκαετία του 1970 στην δωρεά ανθρώπινων γαμετών. Κατά την περίοδο αυτή, όχι μόνο αρχίζουν να εφαρμόζονται συστηματικά οι μέθοδοι ετερόλογης αναπαραγωγής, αλλά αρχίζουν να στήνονται και οι πρώτες τράπεζες σπέρματος (Laurence & Kunstmann, 2012: 2-3). Στο γαλλικό παράδειγμα, η ανωνυμία του τρίτου μέλους της ετερόλογης γονιμοποίησης αποτελεί ένα απαραγμάτευτο δικαίωμα του δότη και προστατεύεται καθ' ολοκληρίαν από το γαλλικό δίκαιο, εξασφαλίζοντας την «ασφάλεια» τόσο του δότη όσο και των κοινωνικών γονέων (Laurence, & Kunstmann, 2012: 1-5).

Σύμφωνα με τους Laurence Brunet και Jean-Marie Kunstmann (2012)⁴ οι ρίζες της ανωνυμίας για τη δωρεά προϊόντων του ανθρώπινου σώματος φαίνεται να ξεκινούν, ήδη από τη δημιουργία των πρώτων τραπεζών αίματος της μεταπολεμικής περιόδου (Laurence & Kunstmann, 2012: 2-3). Η δωρεά αίματος, πριν από αυτή την αλλαγή, πραγματοποιούνταν έναντι αμοιβής, γεγονός που μεταστράφηκε ολοκληρωτικά με την δημιουργία των τραπεζών. Η αιμοδοσία μετατράπηκε από πώληση προϊόντων ανθρώπινου σώματος σε μια πράξη αλληλεγγύης, που πραγματοποιείται ανώνυμα. Η δωρεά αίματος απέκτησε τον χαρακτήρα μιας ανώνυμης αλτρουιστικής πράξης που έδωσε λύση στα προβλήματα που δημιουργούνταν από την έλλειψη διάθεσης αίματος (Laurence, & Kunstmann, 2012: 2-3).

⁴ Η ιστορική αναδρομή αφορά την περίπτωση της Γαλλίας και παρατίθεται ως μια πιθανή πορεία της επικράτησης της ανωνυμίας, χωρίς να υιοθετείται απόλυτα αυτή η σχέση ως καθολικά ισχύουσα.

Παράλληλα, όπως υποστηρίζουν, η πρακτική γύρω από τη δωρεά γαμετών παραπέμπει και στη στάση που τηρείται γύρω από τη δωρεά ανθρώπινων οργάνων (Laurence, & Kunstmann, 2012). Όπως αναφέρουν, η δωρεά οργάνων βρίσκεται υπό καθεστώς πλήρους ανωνυμίας⁵, προκειμένου να προληφθεί οποιαδήποτε πιθανότητα εμπορευματοποίησης των προϊόντων του ανθρώπινου σώματος. Η αγοροπωλησία ανθρώπινων οργάνων, όπως υποστηρίζουν, απορρίπτεται στη λογική ότι αποτελεί προσβολή της ανθρώπινης υπόστασης και αξιοπρέπειας. Αντίστοιχα, οι ανθρώπινοι γαμέτες ως προϊόντα του ανθρώπινου σώματος, τα οποία μάλιστα συμβάλλουν στην αναπαραγωγή του είδους, δεν θα πρέπει να αποτελούν προϊόν αγοροπωλησίας (Laurence, & Kunstmann 2012, Resnik 2001). Κατ' αναλογία, η εμπορευματοποίηση των γαμετών ενδεχομένως να έχει αρνητικές επιπτώσεις σε κοινωνικές αξίες, όπως ο σεβασμός για την ανθρώπινη ζωή και την αξιοπρέπεια⁶. Η ανωνυμία φαίνεται να λειτουργεί επικουρικά στην πρόληψη και την καταπολέμηση των παραπάνω φαινομένων (Laurence, & Kunstmann 2012).

Μέχρι και σήμερα, η δωρεά γενετικού υλικού, γίνεται ανά τον κόσμο κατά συντριπτική πλειοψηφία ανώνυμα και τα στοιχεία της ταυτότητας του δότη προστατεύονται ρητά από το νόμο (Βαλατά, 2004, Κοτσάφτη, 2012, Frith, 2001, Pennings & Ravelingien, 2013, Pennings, 2001, Clark, 2012). Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια ο κανόνας αυτός αμφισβητείται υπό το πρίσμα των δικαιωμάτων του παιδιού της ετερόλογης τεχνητής γονιμοποίησης. Οι υπέρμαχοι της άρσης της ανωνυμίας υποστηρίζουν ότι η πολιτική της ανωνυμίας στερεί από τα παιδιά σημαντικές πληροφορίες για το ιατρικό ιστορικό τους. Πιο συγκεκριμένα, κάθε παιδί έχει δικαίωμα τουλάχιστον να γνωρίζει το βιολογικό του γονέα και έτσι να μπορεί να έχει κάποια εκτίμηση των πιθανών κινδύνων της ιατρικής του ευημερίας. Ως γνωστόν, η λήψη ακριβούς και ολοκληρωμένου ατομικού ιατρικού ιστορικού περιλαμβάνει οπωσδήποτε και την καταγραφή πλήρους κληρονομικού ιστορικού. Το κληρονομικό ιστορικό είναι βασικό καθώς δείχνει την παρουσία ή απουσία συγκεκριμένων ρίσκων υγείας του ατόμου καθώς και άλλων σημαντικών πληροφοριών για αυτήν (Appledy et al., 2012: 242).

Αρκετές είναι οι χώρες όπως η Σουηδία, η Αυστραλία και η Αγγλία, που έχουν καθιερώσει την άρση της ανωνυμίας θεσπίζοντας νόμους που επιτρέπουν στα παιδιά την πρόσβαση σε πληροφορίες που αφορούν την ταυτότητα του δότη. Όπως θα αναδειχθεί στην επόμενη ενότητα το θεσμικό πλαίσιο των χωρών αναφορικά με τη δωρεά γαμετών στις μεθόδους Ι.Υ.Α διαφοροποιείται ανάλογα με τη στάση που υιοθετείται απέναντι στην ανωνυμία. Τα ζητήματα που προκύπτουν σχετικά με τη επιλογή μιας ανώνυμης ετερόλογης γονιμοποίησης εγείρουν ηθικά ζητήματα που άπτονται θεμελιωδών

⁵ Οι συγγραφείς αναφέρονται στο ισχύον γαλλικό καθεστώς.

⁶ Όπως υποστηρίζουν, η εμπορευματοποίηση των γαμετών μπορεί να εγκυμονεί ακόμα μεγαλύτερους κινδύνους δημιουργώντας μια αγορά παιδιών και ενηλίκων δοτών/τριών ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, αφήνοντας μετέωρες τις αντιλήψεις μας για την αξιοπρέπεια και την ανθρώπινη αξία (Resnik, 1998:391).

αρχών της βιοηθικής. Στο κεφάλαιο που ακολουθεί παρατίθεται το ελληνικό ρυθμιστικό πλαίσιο γύρω από την δωρεά γαμετών, σε μια προσπάθεια να αναδειχθεί σε ποιες αρχές έχει στηριχθεί η δημιουργία του. Στη συνέχεια παρατίθεται ενδεικτικά το νομικό καθεστώς χωρών στις οποίες α) επικρατεί υποχρεωτική ανωνυμία, β) επικρατεί η επωνυμία, γ) η ανωνυμία ή η επωνυμία είναι προαιρετικές, και δ) λείπει σχετική νομοθετική ρύθμιση. Η επιγραμματική παράθεση των σχετικών ρυθμιστικών πλαισίων αναδεικνύει την πολυπλοκότητα που εγείρει το ηθικό δίλημμα της ανωνυμίας ή όχι των δωρητών ανθρώπινων γαμετών.

1.2 Το ρυθμιστικό πλαίσιο στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα τα ζητήματα της Ι.Υ.Α. ρυθμίζονται από σχετικές διατάξεις του οικογενειακού δικαίου με τους Ν 3089/2002, 3305/2005 και 4272/2014. Βάσει των παραπάνω νόμων επιτρέπεται, υπό προϋποθέσεις, η διενέργεια των μεθόδων της ιατρικής υποβοήθησης στην ανθρώπινη αναπαραγωγή. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 1455 του Ν 3089/2002 του ΑΚ «η τεχνητή γονιμοποίηση επιτρέπεται όταν υπάρχει αδυναμία απόκτησης τέκνων με φυσικό τρόπο ή για να αποφεύγεται η μετάδοση στο τέκνο σοβαρής ασθένεια. Η υποβοήθηση αυτή επιτρέπεται μέχρι την ηλικία φυσικής ικανότητας αναπαραγωγής του υποβοηθούμενου προσώπου. Η ανθρώπινη αναπαραγωγή με τη μέθοδο της κλωνοποίησης απαγορεύεται. Επιλογή του φύλου του τέκνου δεν είναι επιτρεπτή, εκτός αν πρόκειται να αποφευχθεί σοβαρή κληρονομική νόσος που συνδέεται με το φύλο». Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 1456 η εφαρμογή των μεθόδων της Ι.Υ.Α. επιτρέπεται μόνο σε ετερόφυλα ζευγάρια κατόπιν συναινέσεως.

Πρωταρχική προϋπόθεση της δωρεάς γαμετών στην χώρα μας και πάγια αρχή που διατρέχει όλες τις διατάξεις των νόμων που ρυθμίζουν την Ι.Υ.Α. αποτελεί σύμφωνα με το νόμο 3305/2005 (άρθρο 8 παρ. 1), η έλλειψη οικονομικού ανταλλάγματος. Στην έννοια του «ανταλλάγματος» εμπίπτει οποιοδήποτε οικονομικό ή άλλο όφελος, με εξαίρεση τις νομίμως καταβαλλόμενες δαπάνες και αποζημίωση, το ύψος των οποίων καθορίζεται με τις υπ' αριθμ. οικ. 36/2008 (ΦΕΚ Β/670/16-4-2008) και 54/2014 (ΦΕΚ Β/2683/09-10-2014) αποφάσεις της Εθνικής Αρχής Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής.. Η καταβολή δαπανών που είναι απαραίτητες για την λήψη και την κρυοσυντήρηση των γαμετών δεν συνιστά αντάλλαγμα (παρ. 5 άρθρου 8 του νόμου 3305/2005), (Βρεττού, 2011).

Όσον αφορά στο καθεστώς της δωρεάς, σύμφωνα με το άρθρο 1460 του Αστικού Κώδικα αυτή επιτρέπεται μόνο υπό το καθεστώς πλήρους ανωνυμίας. Συγκεκριμένα, το άρθρο αναφέρει ότι «η ταυτότητα των τρίτων προσώπων που έχουν προσφέρει τους γαμέτες ή γονιμοποιημένα ωάρια δεν γνωστοποιείται στα πρόσωπα που επιθυμούν να αποκτήσουν τέκνο». Η ανωνυμία είναι αμφίδρομη και δεν επιτρέπεται ούτε στο δότη η γνωστοποίηση των προσωπικών στοιχείων των γονέων και του

τέκνου.

Η επιλογή της ανωνυμίας στην δωρεά γενετικού υλικού, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην «αρχή της κοινωνικοσυναισθηματικής συγγένειας» (Βρεττού, 2011: 639) η οποία προϋπήρχε της ψήφισης του νόμου. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται και στην Εισηγητική Έκθεση του ν. 3089/2002, στην σημερινή εποχή της προόδου της βιοτεχνολογίας, η σημασία της βιολογικής αλήθειας και της καταγωγής εκ των πραγμάτων μειώνεται, ενώ σημαντικότερη αναδεικνύεται η βούληση των μερών για σχηματισμό οικογένειας (Δεληγιάννης, 1995:277). «Κανένας βιολογικός γεννήτορας δεν πρέπει να θεωρείται άνευ άλλου τίνος, και ανεξάρτητα από τη θέληση του, γονέας. Στη σύγχρονη αντίληψη του οικογενειακού δεσμού, το ψυχικό στοιχείο, η βούληση δηλαδή για δημιουργία οικογένειας, ξεπερνά το βιολογικό» (Βιδάλης, 2000: 553).

Η πρόσβαση σε πληροφορίες για τον δότη καθίσταται δυνατή μόνο υπό συγκεκριμένους, περιοριστικά προβλεπόμενους όρους. Ειδικότερα, ο νομοθέτης στο άρθρο 1460 του ΑΚ καθώς και στα άρθρα 15 και 16.6 του Ν 3305/2005, προβλέπει την πρόσβαση σε πληροφορίες ιατρικού περιεχομένου μόνο από το ίδιο το τέκνο και μόνο για λόγους σχετικούς με την υγεία του. Οι ιατρικές πληροφορίες που αφορούν τον τρίτο δότη σύμφωνα με το άρθρο 1460 παράγραφος 1 εδ. β' Α.Κ., φυλάσσονται με απόλυτη μυστικότητα και σε κωδικοποιημένη μορφή στην Τράπεζα Κρυοσυντήρησης⁷ και στο εθνικό αρχείο δοτών και ληπτών.

Παράλληλα, σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ. 2 του ίδιου νόμου, προβλέπεται ο αριθμός των παιδιών που μπορούν να γεννηθούν από τον ίδιο δότη συγκεκριμένα: «Τα τέκνα που προέρχονται από γαμέτες του ίδιου τρίτου δότη δεν επιτρέπεται να υπερβαίνουν τα δέκα, εκτός εάν πρόκειται για γέννηση νέου τέκνου από ζεύγος το οποίο έχει ήδη αποκτήσει τέκνο από γαμέτες του εν λόγω δότη». Ακόμα, οι δότες γεννητικού υλικού υποβάλλονται υποχρεωτικώς σε κλινικό και εργαστηριακό έλεγχο και δεν γίνονται δεκτοί αν πάσχουν από κληρονομικά, γενετικά ή μεταδοτικά νοσήματα. Η χρήση νωπού σπέρματος, που προέρχεται από τρίτο δότη, δεν επιτρέπεται.

Τέλος, ο Έλληνας νομοθέτης με το άρθρο 1479, παρ. 2 του Αστικού Κώδικα, αποκλείει τη δικαστική αναγνώριση πατρότητας έστω και αν η ταυτότητα του δότη είναι ή γίνει εκ των υστέρων γνωστή, και δεν επιτρέπει κανένα περιθώριο θεμελίωσης συγγένειας με τον δότη.

Φαίνεται λοιπόν από τις παραπάνω νομοθετικές ρυθμίσεις ότι η Ι.Υ.Α. άνοιξε το δρόμο για τον επαναπροσδιορισμό της συγγένειας, δίνοντας προτεραιότητα στους κοινωνικο-συναισθηματικούς

⁷ Σύμφωνα με το άρθρο 17 του Ν. 3305/2005, οι Τράπεζες Κρυοσυντήρησης συντηρούν και διαθέτουν ανθρώπινους γαμέτες, γονιμοποιημένα ωάρια, ωθητικό και ορχικό ιστό, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν για ερευνητικούς ή θεραπευτικούς σκοπούς στο πλαίσιο της Ι.Υ.Α.. Ιδρύονται μετά από σύμφωνη γνώμη της Αρχής Ι.Υ.Α. η οποία ελέγχει αν πληρούνται οι νόμιμες προϋποθέσεις. Τηρούν αρχείο του υλικού που φυλάσσουν και διαθέτουν. Το αρχείο αυτό διαβιβάζεται και ενσωματώνεται με το αρχείο του διατηρεί η Αρχή Ι.Υ.Α..

δεσμούς μεταξύ των μελών μιας οικογένειας, περιορίζοντας το σημασιολογικό βάρος της βιολογικής καταγωγής. Το κριτήριο της βιολογικής καταγωγής ως θεμελιακός λόγος συγγένειας συρρικνώνεται μπροστά στην βούληση των γονέων. Οι κοινωνικοί γονείς γίνονται τα πρόσωπα που συναινούν στην εφαρμογή της ετερόλογης αναπαραγωγής και όχι τα πρόσωπα που παρέχουν το γεννητικό υλικό. Το ελληνικό Δίκαιο δίνει προτεραιότητα στην κοινωνικοσυναισθηματική συγγένεια, μη επιτρέποντας τη διαταραχή της ήρεμης οικογενειακής κατάστασης για βιολογικούς λόγους.

Το ελληνικό δίκαιο που ρυθμίζει την αναπαραγωγή δίνει προτεραιότητα στην κοινωνικοσυναισθηματική συγγένεια και δεν επιτρέπει αλλαγή αυτής της κατάστασης για βιολογικούς λόγους. Μόνη εξαίρεση αναγνωρίζεται στην περίπτωση που η παρένθετη κυοφορήσει έμβρυο με δικό της γενετικό υλικό οπότε και μπορεί να ανατραπεί το τεκμήριο μητρότητας (Πετούση-Ντούλη, 2010).

1.3 Το ρυθμιστικό πλαίσιο άλλων χωρών

Διεθνώς φαίνεται πως ένας μεγάλος αριθμός χωρών έχουν υιοθετήσει την ανωνυμία του δότη γενετικού υλικού. Τα τελευταία χρόνια ωστόσο, αρκετές είναι οι χώρες που έχουν αρχίσει να αίρουν την ανωνυμία του δότη στη βάση του επιχειρήματος του δικαιώματος των παιδιών να γνωρίζουν τη βιολογική τους καταγωγή. Τη ρυθμιστική αυτή πολυφωνία θα προσεγγίσουμε παρακάτω με αναφορές στο νομοθετικό πλαίσιο διαφόρων χωρών. Συνοπτικά θα λέγαμε ότι παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις στο ρυθμιστικό πλαίσιο των διαφόρων κρατών, ενώ οι διαφοροποιήσεις αυτές είναι ενδεικτικές των διλημάτων που συνοδεύουν το εν λόγω ζήτημα.

Στην **Γαλλία** με δυο νόμους του 1994, αλλά και με την τελευταία αναθεώρηση της νομοθεσίας το 2011, κατοχυρώθηκε το καθεστώς της ανωνυμίας στην δωρεά γενετικού υλικού. Η Γαλλία αποτελεί το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αυστηρής τήρησης της ανωνυμίας και δεν προβλέπεται καμία περίπτωση άρσης της. Τα ιατρικά κέντρα υποχρεώνονται στην τήρηση αρχείων με ιατρικές πληροφορίες του δότη. Στα αρχεία αυτά μπορούν να έχουν πρόσβαση μόνο οι θεράποντες ιατροί και μόνο για θεραπευτικούς λόγους. Η αποκάλυψη της ταυτότητας του δότη για οποιοδήποτε άλλο λόγο θεωρείται ποινικό αδίκημα. Επιπρόσθετα, σε καμία περίπτωση δεν καθίσταται δυνατή η δημιουργία νομικού δεσμού μεταξύ του τέκνου και του δότη (Clark, 2012: 634). Συνεπώς, με βάση τη γαλλική νομοθεσία η προστασία της οικογένειας και η διαφύλαξη της ιδιωτικότητας υπερισχύει σαφώς του δικαιώματος στη γνώση της βιολογικής καταγωγής. Μάλιστα, ίσως είναι η μοναδική χώρα που δίνει το δικαίωμα σε μητέρες να γεννήσουν ανώνυμα. Σε αυτή την περίπτωση όμως, ο νόμος προβλέπει τη συλλογή, μη αναγνωριστικών της ταυτότητας τους, πληροφοριών, όπως και το δικαίωμα να

τερματίσουν την ανωνυμία τους οποιαδήποτε στιγμή αυτές το αποφασίσουν (Clark, 2012:635).

Ακολούθως, στην **Ισπανία** ισχύει το καθεστώς της ανωνυμίας με νόμο του 1988. Σε αντίθεση με τον γαλλικό νόμο, ο ισπανικός επιτρέπει στα τέκνα ή τους νόμιμους αντιπροσώπους τους να λάβουν γενικές πληροφορίες για τον δότη. Απαγορεύονται, ωστόσο, η εμφάνιση αναγνωριστικών πληροφοριών της ταυτότητας, ενώ εξαιρούνται οι περιπτώσεις στις οποίες εμφανίζεται κίνδυνος για τη ζωή του τέκνου ή κατά τη διάρκεια ποινικής διαδικασίας (Κριάρη - Κατράνη, 1994: 142-143).

Η ίδια ρύθμιση υπέρ της ανωνυμίας του δότη γενετικού υλικού καθιερώνεται και στη **Νορβηγία** το 1987, χωρίς πρόβλεψη εξαιρέσεων (Κριάρη-Κατράνη, 1994:143). Αντίστοιχος νόμος ψηφίστηκε και στο **Ισραήλ** το 1987, ο οποίος επίσης κατοχυρώνει την ανωνυμία του δότη (Κοτσαφτη, 2012).

Στην **Ιταλία**, το ζήτημα της ανωνυμίας ή μη, του δότη γενετικού υλικού υπήρξε μήλον της έριδος πολύ πριν επιτραπεί η διενέργεια της ετερόλογης γονιμοποίησης. Τελικά, το 2014 μετά από απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου επιτράπηκε η ετερόλογη γονιμοποίηση και επικράτησε το σύστημα της ανωνυμίας των δοτών, που ισχύει μέχρι και σήμερα στη χώρα (Χορταρά, 2015: 83-84).

Η **Σουηδία** ήταν η πρώτη χώρα που ήρε την ανωνυμία του δότη ήδη από το 1984 επιτρέποντας έτσι στο παιδί να έχει πρόσβαση στην ταυτότητα του δότη γεννητικού υλικού. Βάσει αυτού του νόμου, τα στοιχεία του δότη τηρούνται σε ειδικά αρχεία των νοσηλευτικών ιδρυμάτων, τουλάχιστον για 70 έτη. Εντούτοις, το δικαίωμα της πρόσβασης στις πληροφορίες του δότη γενετικού υλικού ενεργοποιείται μόνο για τα παιδιά και μόνο όταν φτάσουν σε συγκεκριμένη ηλικία (Clark, 2012: 635). Κανένα δικαίωμα πρόσβασης δεν προβλέπεται τόσο για τους γονείς, όσο και για το δότη αντίστοιχα, γεγονός που αναδεικνύει το σεβασμό του νομοθέτη ως προς το δικαίωμα, χωρίς ωστόσο να του δίνει προτεραιότητα.

Η **Αυστραλιανή** Κυβέρνηση με νομοσχέδιο που ψηφίστηκε το 2016 και τέθηκε σε ισχύ την 1η Μαρτίου του 2017 κατήγγησε οριστικά την ανωνυμία του δότη γενετικού υλικού. Βαρύνουσας σημασίας είναι το γεγονός ότι, παρόλο που η ανώνυμη δωρεά δεν επιτρεπόταν στη Βικτώρια από το 1998, η νέα νομοθεσία προβλέπει τη δυνατότητα υποβολής αίτησης για πληροφορίες ακόμα και από παιδιά που γεννήθηκαν πριν το 1998. Δικαίωμα στις πληροφορίες του δότη διατηρούν τόσο τα τέκνα, όσο και οι γονείς τους μέσω του Κεντρικού Μητρώου Δοτών (Ελληνική Επιτροπή Βιοηθικής 10-03-2017).

Ομοίως στην **Αυστρία**, επιτρέπεται στα τέκνα η απόκτηση πληροφοριών για την ταυτότητα του δότη. Πιο συγκεκριμένα, ο νόμος ορίζει ότι τα στοιχεία του δότη τηρούνται εμπιστευτικά και δεν αποκαλύπτονται από τα νοσηλευτικά ιδρύματα. Το παιδί, όμως, έχει τη δυνατότητα να ενημερωθεί για αυτά, όταν συμπληρώσει το 14ο έτος της ηλικίας του. Σε περίπτωση μάλιστα ιατρικής ανάγκης,

τα στοιχεία αυτά αποκαλύπτονται και ωρύτερα στον κηδεμόνα ή το νόμιμο αντιπρόσωπο του τέκνου, μετά από άδεια του δικαστηρίου (Βαλάτα, 2004).

Το 2004 και η Κυβέρνηση του **Ηνωμένου Βασιλείου** ανακοίνωσε ότι τα παιδιά που γεννιούνται με ετερόλογη τεχνητή γονιμοποίηση θα έχουν το δικαίωμα να εντοπίζουν τον βιολογικό τους γονέα. Συγκεκριμένα, επιτρέπεται να έχουν πρόσβαση στην ταυτότητα του δότη αφού συμπληρώσουν το 18ο έτος της ηλικίας τους. Ωστόσο, ξεκαθαρίζεται ότι οι δότες δε φέρουν καμία οικονομική ή νομική υποχρέωση προς τα τέκνα και δεν υποχρεώνονται να προβούν σε συνάντηση με αυτά (Βαλάτα, 2004).

Στην **Ελβετία** το Σύνταγμα (άρθρο 22 παρ. 3) κατοχυρώνει το δικαίωμα πληροφόρησης ορισμένων ή και όλων των δεδομένων της ταυτότητας του δότη, αποκλείοντας ωστόσο την ανάπτυξη οποιουδήποτε νομικού δεσμού μεταξύ του δότη και του παιδιού (Βαλάτα, 2004). Στην **Ολλανδία**, επιτρέπεται μόνο η επώνυμη δωρεά σπέρματος. Οι Τράπεζες Σπέρματος, είναι υποχρεωμένες να μην δέχονται ανώνυμες δωρεές γεννητικού υλικού (Κύρκα, 2006:59). Τέλος, στη **Γερμανία** η ανώνυμη δωρεά έχει απαγορευθεί με έμμεσο τρόπο. Συγκεκριμένα, τα παιδιά έχουν δικαίωμα να γνωρίζουν την ταυτότητα του δότη τους, στηριζόμενοι στο δικαίωμα για την προστασία της αξιοπρέπειας και στο δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας του. Σε αυτή την περίπτωση δεν κατοχυρώνεται το δικαίωμα προς απόκτηση γνώσεων περί της καταγωγής αλλά προστατεύεται το άτομο έναντι της απόκρυψης πληροφοριών (Κύρκα, 2006).

Στην **Ισλανδία** το ρυθμιστικό πλαίσιο είναι πιο ανοιχτό και ευέλικτο. Συγκεκριμένα, η επιλογή επώνυμης ή ανώνυμης δωρεάς σπέρματος επαφίεται στην προαίρεση του δότη. Ο φορέας είναι υποχρεωμένοι να σεβαστούν την εκάστοτε επιλογή και να διαφυλάξουν την ανωνυμία στις περιπτώσεις που επιλέγεται. Στην αντίθετη περίπτωση, τα αρχεία του δότη φυλάσσονται και το τέκνο μπορεί να λάβει γνώση αυτών, κατόπιν αιτήσεώς του, όταν συμπληρώσει το 18ο έτος της ηλικίας του (Dennison, 2008:9).

Ιδιαίτερη είναι η περίπτωση των **Η.Π.Α.**, στις οποίες δεν υπάρχει καμία πολιτειακή ή ομοσπονδιακή νομοθεσία που να επιβάλλει ή να απαγορεύει την ανωνυμία του δότη γενετικού υλικού. Η ρύθμισή όλων των ζητημάτων της προσφοράς γεννητικού υλικού, γίνεται με μη δεσμευτικές επαγγελματικές οδηγίες. Εταιρίες όπως η Αμερικανική Εταιρία Αναπαραγωγικής Ιατρικής (ASRM) προβαίνουν σε σχετικές συστάσεις. Εκτός από την απαίτηση της αμερικανικής ομοσπονδιακής υπηρεσίας τροφίμων και φαρμάκων (FDA ή USFDA) για έλεγχο του δότη για ορισμένες γενετικές και μεταδοτικές ασθένειες, η νομοθεσία επικεντρώνεται σχεδόν αποκλειστικά στην κατοχύρωση της γονεϊκότητας στους κοινωνικούς γονείς και την αποφυγή απόδοσης οποιουδήποτε γονικού δικαιώματος ή υποχρέωσης στον δότη γενετικού υλικού (Dennison, 2008:10). Επιπρόσθετα, αξιώνει την τήρηση πληροφοριών σε ειδικά ιατρικά αρχεία, τα οποία καθιστούν δυνατή την αποκάλυψη της ταυτότητας

του δότη, ώστε σε περίπτωση γέννησης παιδιού με γενετικό ή άλλο πρόβλημα υγείας να μπορεί να αναζητηθεί και να καταστραφεί το εναπομείναν γεννητικό υλικό αυτού και να διακοπεί η συνεργασία μαζί του (Gong et al., 2009: 646-647). Ωστόσο, η πλειοψηφία των δωρεών γαμετών ανά την χώρα γίνονται ανώνυμα. Δεν είναι λίγες οι κλινικές που διατηρούν μητρώα με λεπτομερείς μη αναγνωρίσιμες της ταυτότητας του δότη, πληροφορίες για τα χαρακτηριστικά του και για το ιατρικό ιστορικό του. Εντούτοις, τα τελευταία χρόνια υπάρχει ένας συνεχώς αυξανόμενος αριθμός κλινικών που προσφέρει στους γονείς την δυνατότητα της ανοικτής ταυτότητας του δότη. Ο δότης, δηλαδή, υπογράφει συμβόλαιο με την κλινική στο οποίο συμφωνεί την άρση της ανωνυμίας του.

Οι παραπάνω αναντιστοιχίες και διαφοροποιήσεις, ανάμεσα στις νομοθετικές ρυθμίσεις αναδεικνύουν την αμφιθυμία που επικρατεί γύρω από το ζήτημα. Στην ενότητα που ακολουθεί θα γίνει σαφέστερη η σύγκρουση των αντιμαχόμενων δικαιωμάτων. Σκοπός είναι να αναδειχθεί, όσο το δυνατόν ακριβέστερα η προβληματική επισημαίνοντας την ιδιαιτερότητα του εν λόγω βιοηθικού ζητήματος και επιδιώκοντας την εξεύρεση πιθανών απαντήσεων που θα δικαιολογούν τις υπάρχουσες νομικές ρυθμίσεις ή θα υποδεικνύουν την ανάγκη θέσπισης κανόνων που θα ρυθμίζουν τα συγκρουόμενα δικαιώματα με τρόπο που να ανταποκρίνεται στον ηθικό δεοντοκρατικό συλλογισμό μας.

Κεφάλαιο 2: Το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα/ιδιωτική ζωή & “The right to be let alone” του δότη

2.1 Η πρακτική της ανωνυμίας σε σχέση με το δότη

Το ζήτημα της ανωνυμίας του δότη απασχολεί έντονα και κυριαρχεί ευρύτερα στις περιπτώσεις δωρεάς προϊόντων του ανθρώπινου σώματος. Για δεκαετίες η μυστικότητα και η ανωνυμία αποτελούσαν τους κοινωνικούς κανόνες για τη διεξαγωγή της ετερόλογης γονιμοποίησης. Κυρίαρχο ρόλο στην καθιέρωση της ανωνυμίας διαδραμάτισε η ανάγκη για τη διαφύλαξη της αρχής της ιδιωτικότητας και το αναφαίρετο δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή που αφορά τόσο στον δότη, όσο και στους γονείς που επιλέγουν την ετερόλογη γονιμοποίηση. Άλλωστε η ιδιωτικότητα αποτελεί αδιαμφισβήτητο και θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα. Τα τελευταία ωστόσο χρόνια ο κανόνας της τήρησης της ανωνυμίας του δότη (που σε ορισμένες χώρες π.χ. στη Γαλλία, είναι υποχρεωτικός) αμφισβητείται, ενώ υπάρχει έντονη τάση να κατοχυρωθούν τα δικαιώματα των παιδιών στην πρόσβαση και τον εντοπισμό πληροφοριών σχετικά με τον δότη, τουλάχιστον όταν φτάσουν στην ηλικία της «ωριμότητας» (Clark 2012, Frith 2001, Brunet & Kunstmann, 2013). Η φιλοσοφική συζήτηση λαμβάνει χώρα σε ένα πλαίσιο μεταβαλλόμενων νομικών κανόνων που διέπουν την ανωνυμία του δότη (Clark, 2012, Frith, 2001). Στη περίπτωση των δοτών της ετερόλογης γονιμοποίησης δηλαδή, η διατήρηση της ανωνυμίας έρχεται σε άμεση σύγκρουση με το δικαίωμα στην γνώση της βιολογικής καταγωγής και προσιδιάζει ένα από τα πιο αμφιλεγόμενα ηθικά θέματα που αφορούν την Ι.Υ.Α..

Η έννοια της ιδιωτικότητας αποτελεί ένα σύνθετο όρο ο οποίος δεν μπορεί να αποδοθεί με ένα γενικευμένο και συγκεντρωτικό ορισμό. Από τη σχετική βιβλιογραφία φαίνεται ότι η κατοχύρωση της ανωνυμίας ως δικαίωμα τείνει να σχετίζεται με τις έννοιες της μυστικότητας, της ανωνυμίας, της μοναχικότητας, της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, του απόρρητου, των προσωπικών δεδομένων και της απόκρυψης (Ακριβοπούλου, 2011, Warren & Brandeis, 1890). Στην καθημερινή της χρήση η ιδιωτικότητα ερμηνεύεται ως το δικαίωμα κάποιου «να μένει μόνος» (the right to be let alone)⁸ ως προς την ανάπτυξη της ατομικότητάς του. Το πρόσωπο δηλαδή έχει το δικαίωμα να προφυλάσσεται από ενοχλήσεις φυσικές ή ψυχικές-συναισθηματικές, να αναπτύσσει σχέσεις επικοινωνίας με τους οικείους του και να διαμορφώνει με τις ηθικές επιλογές του, τον τρόπο αλλά και την μορφή της ιδιωτικής ζωής του (αναπαραγωγή, σεξουαλικότητα) (Ακριβοπούλου, 2011). Αναφορικά με το δότη,

⁸ Ο όρος *right to be let alone*- το δικαίωμα κάποιου να μένει μόνος, αποτελεί έναν από τους πιο γνωστούς όρους στην αμερικανική βιβλιογραφία. Ο όρος, όπως αναφέρει η Ακριβοπούλου (2009:47) αποδίδεται στους Samuel Warren και Luis Brandeis, (1890). Συγκεκριμένα, το ζήτημα που απασχόλησε τους Warren και Brandeis, ήταν οι πιθανοί κίνδυνοι που απειλούν την ιδιωτικότητα, εν όψει των τεχνολογικών εξελίξεων και ειδικότερα, το πώς θα μπορούσε το κοινό δίκαιο να την ανάγει σε συμφέρον άξιο προστασίας. (Ακριβοπούλου, 2009:47-48).

η απόκρυψη στοιχείων εξασφαλίζει το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα, η οποία ενδεχομένως να απειληθεί μελλοντικά με την αποκάλυψη της ταυτότητας, αλλά και από τη θέληση του παιδιού για γνώση της βιολογικής καταγωγής.

Όσον αφορά στην δικαϊκή αναγνώριση της αξίας της ιδιωτικότητας, αυτή είναι άμεσα συνυφασμένη με το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή του προσώπου και την προστασία των προσωπικών δεδομένων ή πληροφοριών από την αποκάλυψη ή δημοσιοποίηση τους (Ακριβοπούλου, 2011:245). Η χρήση γενετικού υλικού σε διαδικασίες Ι.Υ.Α. έχει συνδεθεί με την εμπιστευτικότητα προκειμένου να εξασφαλιστεί η ιδιωτική ζωή των μερών και η αδιασάλυκτη οικογενειακή ζωή. Στις περιπτώσεις αυτές η ανωνυμία είναι επιβεβλημένη, καθώς προφυλάσσει την οικογενειακή γαλήνη τόσο των γονέων όσο και αυτών που διαθέτουν το γενετικό τους υλικό από μελλοντικές αλληλοεπεμβάσεις (Κοτσάφτη, 2012, Βερναρδάκη, 2007).

Η ιδιωτικότητα μπορεί να περιγραφεί ως το «ανθρώπινο καταφύγιο» έναντι των υπολοίπων μερών μιας κοινωνικής οντότητας, προφυλάσσοντας την αυτονομία του ατόμου. Όπως υποστηρίζει η Ακριβοπούλου (2009:40) η ιδιωτικότητα διασφαλίζει ελεύθερη διαμόρφωση και ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου βάσει των ηθικών αρχών που το ίδιο έχει επιλέξει. Έτσι, το άτομο καθίσταται ελεύθερο, αυτόνομο και αυτεξούσιο να δράσει χωρίς παρεμβολές από τρίτους (Ακριβοπούλου, 2009, 2011). Ειδικότερα στην περίπτωση του δότη γενετικού υλικού σε ετερόλογη γονιμοποίηση, η τήρηση της αρχής της ιδιωτικότητας από τη μια μεριά επιτρέπει στο άτομο να πραγματοποιήσει τους σκοπούς του (οπότε εκδηλώνεται θετικά) και από την άλλη μειώνει την πιθανότητα επεμβάσεων και παρεμβολών από τρίτους (εκδηλώνεται δηλαδή αρνητικά). Κατά αυτό τον τρόπο το άτομο επιλέγει τα πρόσωπα με τα οποία θα αναπτύξει σχέσεις οικειότητας και συγγένειας και δεν αναγκάζεται σε αυτές (Ακριβοπούλου, 2009:40). Αντίστοιχα, στην περίπτωση του δότη της ετερόλογης γονιμοποίησης η αξία της ιδιωτικότητας έγκειται δηλαδή, στην ελευθερία του προσώπου να πραγματοποιήσει τους σκοπούς τους εξατομικευμένα (θετική) και την συρρίκνωση της πιθανότητας παρεμβολής από τρίτων (αρνητική), όπως, λόγω χάρη η ανάπτυξη σχέσεων οικειότητας με πρόσωπα της επιλογής του χωρίς παρεμβάσεις και εξαναγκασμούς (Ακριβοπούλου, 2009: 40).

Η άρση της ανωνυμίας και η αποκάλυψη των στοιχείων της ταυτότητας του δότη θα περιορίζε τον βαθμό ελευθερίας του προσώπου, παραβιάζοντας τελικά το δικαίωμα στην εξατομικευμένη δράση. Ως εκ τούτου, η αποκάλυψη των προσωπικών του δεδομένων χωρίς τη δική του συναίνεση συνιστά παραβίαση της ιδιωτικότητας και της ιδιωτικής ζωής. Αυτομάτως, βλάπτεται το «καταφύγιο» του και το άτομο βρίσκεται εκτεθειμένο σε εξωτερικούς κινδύνους και συγκεκριμένα σε κινδύνους που προκύπτουν από τη πρόσβαση στη γνώση της βιολογικής καταγωγής του παιδιού. Κατ' επέκταση η παραβίαση της ιδιωτικότητας του δότη ενέχει πολλούς κινδύνους για τον ίδιο, ενώ παράλληλα

περιορίζει την αυτονομία του.

Αναλυτικότερα, η ιδιωτική ζωή νοείται ως ένας πυρήνας, στον οποίο το κάθε άτομο κυριαρχεί και έχει την αξίωση να μην επιδέχεται καμιά επέμβαση. Το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή συνοδεύεται ή συμπληρώνεται από την πρακτική χρήση όρων, που χρησιμοποιούνται είτε για να τονίσουν την οπτική η οποία υιοθετείται για την προσέγγισή του δικαιώματος, είτε το στοιχείο που θεωρείται ως κυρίαρχο στην προσέγγιση του (Ακριβοπούλου 2009:24). Διακρίνεται σε ατομική, η οποία αναφέρεται στη ζωή του ατόμου καθαυτό και αναφέρεται αποκλειστικά στο υποκείμενο του δικαιώματος και οικογενειακή, που σχετίζεται με τη ζωή του ατόμου ως μέλους της οικογένειας (Δαγτόγλου, 2005:390). Η ατομική ζωή, στην περίπτωση του δότη, συνδέεται με την προστασία και τη διαφύλαξη της προσωπικότητάς του, προστατεύοντας τη φυσική, πνευματική και κοινωνική υπόστασή του αλλά και το σύνολο των δραστηριοτήτων που ανάγονται σ' αυτή. Η οικογενειακή περιλαμβάνει το θεσμό της οικογένειας που θεωρείται ως το επίκεντρο της ιδιωτικής ζωής⁹.

Ο δότης δεν είναι ένα πρόσωπο αποκομμένο από την κοινωνία, αλλά αντίθετα, αποτελεί ένα ενεργό μέλος της. Η τήρηση της ανωνυμίας του δότη προστατεύει συνολικά την ατομική και οικογενειακή ζωή του από την πιθανότητα μελλοντικών επεμβάσεων. Η προστασία του δικαιώματος της ιδιωτικής ζωής αποσοβεί τις ενδεχόμενες κληρονομικές και νομικές διεκδικήσεις, ενώ παράλληλα απαλλάσσει από ανεπιθύμητους ηθικούς δεσμούς. Η παροχή γενετικού υλικού και η συμμετοχή σε μια τέτοια διαδικασία αποτελεί μια προσωπική επιλογή και πράξη και ως τέτοια αναδεικνύεται σε προσωπικό δεδομένο. Ως προσωπική εμπειρία αφορά την ατομική ζωή του δότη και ως προσωπικό δεδομένο που αποκαλύπτεται απειλεί ευρύτερα την αυτονομία και την ευημερία του.

Έχοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να αναδειχθεί, όσο το δυνατόν ακριβέστερα η προβληματική του ζητήματος της ανωνυμίας του δότη, επισημαίνοντας την ιδιαιτερότητα του εν λόγω βιοηθικού προβληματισμού και επιδιώκοντας την εξεύρεση πιθανών απαντήσεων που θα δικαιολογούν τις υπάρχουσες νομικές ρυθμίσεις ή θα υποδεικνύουν την ανάγκη θέσπισης κανόνων που θα ρυθμίζουν τα συγκρουόμενα δικαιώματα με τρόπο που να ανταποκρίνεται στον ηθικό δεοντοκρατικό συλλογισμό μας.

2.2 Η πρακτική της ανωνυμίας για τους γονείς και το τέκνο

Ωστόσο, η προστασία της ιδιωτικότητας και το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή εκτός από το δότη γενετικού υλικού, αφορά άμεσα τόσο τους γονείς όσο και το ίδιο το παιδί. Το απαραβίαστο της

⁹ Η διάκριση υποδεικνύει επίσης το θεωρητικό υπόβαθρο της ερμηνείας του, αποσκοπώντας στον κανονιστικό προσδιορισμό του. Ως εκ τούτου, γίνεται λόγος για τον «έλεγχο» της ιδιωτικής ζωής και την ατομικότητα (Ακριβοπούλου, 2009:24).

ιδιωτικής ζωής σε αυτή την περίπτωση σχετίζεται με την εξασφάλιση της οικογενειακής συνοχής. Η οικογενειακή συνοχή και κατ' επέκταση η οικογενειακή γαλήνη, μπορεί να διασαλευτεί είτε από την πρόσθεση του τέκνου να μάθει για την βιολογική του καταγωγή, είτε αν προβεί σε διεκδικήσεις αφού λάβει γνώση, είτε από την εμφάνιση του δότη (Κύρκα, 2006). Σύμφωνα με τα κριτήρια αυτά διαμορφώνεται το θεσμικό πλαίσιο που αφορά την ανωνυμία του δότη. Η άγνοια τόσο της ταυτότητάς του όσο και της ταυτότητας των γονέων, αποτελεί το μέσο για την αποσόβηση του ενδεχόμενου εξωτερικού κινδύνου, διαφυλάσσοντας την οικογενειακή γαλήνη

Η ανωνυμία των γονέων αποτρέπει την ενδεχόμενη μελλοντική εμφάνιση, παρέμβαση ή και αξίωση του δότη στο τέκνο πράγμα που θα συνιστούσε παραβίαση της ιδιωτικότητας και της ιδιωτικής ζωής και κατ' επέκταση παραβίαση της ελευθερίας και της αυτονομίας και των δύο μερών. Αφετέρου, η μυστικότητα αποτρέπει μελλοντικές αναζητήσεις του δότη από το τέκνο. Οι γονείς έτσι εξασφαλίζουν την αυτόνομη, χωρίς παρεμβολές από τρίτους, δραστηριότητα.

Κύριος άξονας της προβληματικής σχετικά με την ανωνυμία και την ιδιωτικότητα είναι το συμφέρον του παιδιού¹⁰. Απαραίτητη προϋπόθεση για την διασφάλισή του αποτελεί η οικογενειακή ευημερία. Όπως αναφέρθηκε η οικογένεια αποτελεί το επίκεντρο της ιδιωτικής ζωής και νοείται ως ο χώρος σχέσεων αγάπης και οικειότητας «αλλά και ελεύθερης και απρόσκοπτης ανάπτυξης του ατόμου» (Δαγτόγλου, 2005: 390-391). Σχετίζεται λοιπόν άμεσα με την ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού. Ως εκ τούτου, η επίτευξη της οικογενειακής γαλήνης αποτελεί στόχο, αλλά και υποχρέωση των γονέων απέναντι στο τέκνο. Υπ' αυτήν την έννοια η ανωνυμία και κατ' επέκταση η προστασία της ιδιωτικής ζωής σχετίζονται εν γένει με το συμφέρον του παιδιού. Η αμφίδρομη ανωνυμία, όπως υποστηρίζεται, δίνει τη δυνατότητα για την καλύτερη δυνατή ενσωμάτωση του παιδιού στην οικογένεια, χωρίς περαιτέρω παρεμβολές ή βλαβερές συνέπειες.

Με βάση τα παραπάνω μπορεί λοιπόν να υποστηριχθεί ότι η διασφάλιση της ιδιωτικότητας σχετίζεται με την ιδιωτική ζωή, με την ελευθερία, την αυτονομία και τελικά την ευημερία τόσο του δότη, όσο και των γονέων και του τέκνου. Η προστασία του δότη, η οικογενειακή ζωή και το συμφέρον του παιδιού αποτελούν τους βασικούς άξονες της επιχειρηματολογίας που αρθρώνεται υπέρ της ανωνυμίας.

Σε αυτό το σημείο πρέπει τονίσουμε ότι τα επιχειρήματα υπέρ της ανωνυμίας δεν εξαντλούνται στη

¹⁰ Τα συμφέροντα, σύμφωνα τον Feinberg, αποτελούν όλα εκείνα τα συστατικά στοιχεία της ατομικής ευημερίας, δηλαδή τους παράγοντες που επηρεάζουν την ποιότητα της ζωής του ατόμου. Η προσωπική ευημερία επομένως, προάγεται ή εξασθενεί ανάλογα με το αν αυξάνονται ή μειώνονται τα συμφέροντά του ατόμου (Nuffield Council, 2007:15). Επιπλέον, τα συμφέροντα αξιολογούνται από τον βαθμό και τον τρόπο που επηρεάζουν την μελλοντική ζωή ενός ατόμου. Εν προκειμένω, το συμφέρον του παιδιού που θα γεννηθεί υποστηρίζεται ότι είναι η γνώση της βιολογικής του καταγωγής.

διαφύλαξη της ιδιωτικότητας του δότη/ γονέων και του συμφέροντος του παιδιού. Για τη διατήρηση της ανωνυμίας έχουν αρθρωθεί και άλλου τύπου επιχειρήματα. Βασική στόχευση στην παρούσα εργασία είναι η ανάδειξη των αντικρουόμενων δικαιωμάτων της ιδιωτικότητας του δότη και των γονέων και του δικαιώματος της γνώσης της βιολογικής καταγωγής και πώς σχετίζονται με την αυτονομία των τριών μερών της ετερόλογης γονιμοποίησης. Στα επιχειρήματα αυτά θα αναφερθούμε στην επόμενη ενότητα παρουσιάζοντας τον αντίλογο στην γνώση της βιολογικής καταγωγής. Κρίνεται ωστόσο απαραίτητο να αναφερθούμε, έστω και επιγραμματικά, στο σύνολο των επιχειρημάτων, τα οποία είναι: η αποφυγή της εμπορευματοποίησης της δωρεάς γενετικού υλικού, η διευκόλυνση στην εξεύρεση γενετικού υλικού – μεγαλύτερη προσφορά (στηρίζεται στην άποψη ότι η ανωνυμία αποτελεί ένα κίνητρο), η αδυναμία κράτησης ολοκληρωμένου ιατρικού ιστορικού μετά την περίοδο της δωρεάς, οι διαφορές της ετερόλογης γονιμοποίησης με την υιοθεσία μέσα από την οποία τέθηκε αρχικά το δικαίωμα στη γνώση της βιολογικής καταγωγής (Το επιχείρημα αυτό θα αναλυθεί διεξοδικότερα στη επόμενη ενότητα).

Η συνταγματική κατοχύρωση των σχετικών αρχών ως θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου καθιστά την ανωνυμία αναπόδραστο δικαίωμα για τους γονείς και το δότη. Παραθέτοντας αναλυτικά την επιχειρηματολογία που θεμελιώνεται γύρω από την αξία της ιδιωτικότητας γίνεται σαφής η αρχική κυριαρχία της ανωνυμίας στη δωρεά γενετικού υλικού.

Αν και είναι προφανής, από όσα προηγήθηκαν, η διασφάλιση του συμφέροντος, τόσο του δότη, όσο και των γονέων στην ύπαρξη της ανωνυμίας δεν γίνεται σαφές πώς διαφυλάσσεται, εν τέλει, το συμφέρον του παιδιού. Η ανώνυμη ετερόλογη γονιμοποίηση αυτομάτως καταστρατηγεί το δικαίωμα του παιδιού στη γνώση της βιολογικής καταγωγής, ως νομικά κατοχυρωμένο δικαίωμα, αλλά και ένα σημαντικό στοιχείο της ανάπτυξης της προσωπικότητας και της κοινωνικοποίησης του τέκνου¹¹.

Όπως αναφέρει η Ακριβοπούλου (2009), το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή δεν έχει εγγενή αξία. Αντίθετα, η αξία του αναδεικνύεται μέσα από τους σκοπούς που εξυπηρετεί ως προς την αυτονομία του ατόμου. Οι σκοποί αυτοί έρχονται στην επιφάνεια μέσα από τις συγκρούσεις στα δικαιώματα που αφορούν την ιδιωτική ζωή με άλλα δικαιώματα ή σκοπούς, των οποίων τα όρια θεωρούνται απαραβίαστα. Αν και η γνώση της βιολογικής καταγωγής αποτελεί ένα θεμελιώδες δικαίωμα του τέκνου, αυτό έρχεται σε σύγκρουση με το δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής και τους σκοπούς των άλλων δύο μερών. Στο πλαίσιο της ύπαρξης αντιτιθέμενων δικαιωμάτων που χαρακτηρίζονται απαραβίαστα, η σύγκρουση αφορά αντιθετικούς προς το απαραβίαστο σκοπούς που σχετίζονται, αλλά και

¹¹ Το συμφέρον του παιδιού αποτελεί ένα αμφιλεγόμενο ζήτημα και αποτελεί κεντρικό άξονα στην παρούσα εργασία. Η διχογνωμία εξετάζεται αναλυτικά στις δύο επόμενες ενότητες, στις οποίες εξετάζουμε το δικαίωμα της βιολογικής καταγωγής που αποτελεί το βασικό επιχείρημα για την άρση της ανωνυμίας και πώς η καταπάτηση του συνιστά άρση της αυτονομίας του τέκνου.

απορρέουν από την αυτονομία των άλλων μερών (Ακριβοπούλου, 2009). Ως εκ τούτου, η ύπαρξη αντιτιθέμενων δικαιωμάτων, αναδεικνύει τελικά την σύγκρουση συμφερόντων ανάμεσα στο δότη, τους γονείς και το τέκνο. Στην ετερόλογη γονιμοποίηση η σύγκρουση είναι πολυεπίπεδη και όπως θα αναδειχθεί στη συνέχεια έχει διάφορες διακλαδώσεις. Αρχικά, στην ενότητα που ακολουθεί θα αναφερθούμε αναλυτικά στο περιεχόμενο του δικαιώματος της γνώσης της βιολογικής καταγωγής και στο γιατί τελικά αντιτίθεται στο δικαίωμα της ιδιωτικότητας του δότη και των γονέων. Στη συνέχεια η σύγκρουση θα αναλυθεί με όρους Καντιανής «αυτονομίας» προκειμένου να αναδειχθούν οι επιδράσεις στην αυτονομία των τριών μερών της ετερόλογης γονιμοποίησης.

Κεφάλαιο 3: Η Γνώση της βιολογικής καταγωγής

3.1 Το δικαίωμα του παιδιού στη γνώση της βιολογικής καταγωγής του (“The right to know”) και οι ρίζες του.

Το ερώτημα γύρω από το δικαίωμα ενός ατόμου στη γνώση της βιολογικής του καταγωγής (the right to know) αποτελεί ίσως την πιο σημαντική προβληματική γύρω από τις εφαρμογές I.Y.A., οι οποίες πραγματοποιούνται με δωρεά γαμετών. Όπως έχει επισημανθεί, η μυστικότητα και ανωνυμία αποτελούσαν για δεκαετία τον απαράβατο κανόνα στη διεξαγωγή αυτών των διαδικασιών. Ωστόσο τα τελευταία χρόνια η ισχύς των παραπάνω κανόνων έχει αμφισβητηθεί, ενώ σημειώνεται στροφή προς την ανοικτότητα και την αναγνωρισιμότητα¹², κυρίως όταν παραβιάζονται συμφέροντα του παιδιού.

Το ζήτημα για το αν η γνώση της βιολογικής καταγωγής αποτελεί δικαίωμα, είναι πολυπαραγοντικό και πολυεπίπεδο και προσιδιάζει ένα ανοιχτό πεδίο προβληματισμού λόγω της αδυναμίας διαμόρφωσης μια συμπαγούς θέσης (Pennings, 2001:1-2). Η βιολογική απόσταση του τέκνου της ετερόλογης γονιμοποίησης από τους κοινωνικούς γονείς εγείρει σημαντικά ζητήματα και δυσεπίλυτα διλήμματα τόσο στις νομικές του εκφράσεις, όσο και στις ηθικές, κοινωνικές του διαστάσεις. Η επιχειρηματολογία που αρθρώνεται γύρω από το δικαίωμα στην γνώση σχετίζεται με θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, με την ιατρική ευημερία, την οικογενειακή ευημερία και ψυχοκοινωνικούς παράγοντες (Appleby, et.al., 2012: 231) .

Το αίτημα για γνώση της βιολογικής καταγωγής, σύμφωνα με αρκετούς θεωρητικούς, έχει τις ρίζες του στην πρακτική της υιοθεσίας, την οποία και κατ’ εξοχήν απασχολούσε αυτό το ζήτημα (Appleby, et al., 2012, Pennings & Ravelingien, 2013, Clark, 2012, Pennings, 2001, Firth, 2001). Όσον αφορά στην υιοθεσία, η γνώση της βιολογικής καταγωγής ενός παιδιού είναι εξέχουσας σημασίας και σημαντικότητας, γι’ αυτό, ως επί το πλείστο, δίνεται η δυνατότητα γνώσης της βιολογικής ταυτότητας μετά την ενηλικίωση. Συγκεκριμένα, το δικαίωμα στη γνώση κατά την υιοθεσία σχετίζεται άμεσα με τη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού και την επίδραση της άγνοιας στην δυνατότητα αυτοπροσδιορισμού (Pennings & Ravelingien, 2013). Προκειμένου να περιγραφεί αυτή η προβληματική εισάγεται ο όρος «γενεαλογική σύγχυση» και ορίζει τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα παιδιά «στη προσπάθεια κατανόησης και κατασκευής της αυτο-εικόνας τους» (Pennings & Ravelingien, 2013). Ως εκ τούτου, γίνεται σαφές ότι το δικαίωμα στη γνώση της βιολογικής καταγωγής δεν αφορά μόνο στο ζήτημα της βιολογικής ταυτότητας, αλλά και στη γνώση άλλων στοιχείων που συντελούν ευρύτερα στην ελεύθερη και απρόσκοπτη ανάπτυξη της προσωπικότητας.

¹² Βλ. τις περιπτώσεις των χωρών που επιτρέπουν την άρση της ανωνυμίας.

Για παράδειγμα, σύμφωνα με τους Shenfield & Steele (1997:392) το αίτημα για γνώση της βιολογικής καταγωγής μπορεί να συνδεθεί με το γενικότερο αίτημα προστασίας «των ευάλωτων» που κυριαρχεί στα σύγχρονα προνοιακά κράτη, σε μια κατηγορία που τα παιδιά έχουν κυρίαρχη θέση.

Η διατήρηση του δικαιώματος στην γνώση της βιολογικής καταγωγής στην υιοθεσία αποτελεί ένα σημαντικό επιχείρημα για όσους τάσσονται υπέρ της γνώσης αυτής και κατ' επέκταση της άρσης της ανωνυμίας, στην περίπτωση της ετερόλογης γονιμοποίησης. Το επιχείρημα αυτό αρθρώνεται στη βάση των ομοιοτήτων που εμφανίζουν μεταξύ τους η υιοθεσία και η ετερόλογη γονιμοποίηση, δηλαδή την ανατροφή των παιδιών από άτομα που δεν αποτελούν τους γενετικούς προγόνους τους (Brandt, Wilkinson, Williams 2017). Μολαταύτα, το επιχείρημα αυτό έχει αμφισβητηθεί πολύ και δεν αρκεί για την εφαρμογή, όσων ισχύουν στην υιοθεσία, στην περίπτωση της δωρεάς γαμετών.

Η εξομοίωση των δύο περιπτώσεων και η ισότιμη αντιμετώπιση τους προϋποθέτει ότι τα παιδιά και στις δύο περιπτώσεις βρίσκονται στην ίδια θέση, κάτι που όμως, δεν ισχύει. Πιο συγκεκριμένα, στην ετερόλογη γονιμοποίηση το παιδί συνδέεται βιολογικά τουλάχιστον με τον ένα εκ των δύο γονέων, ενώ παράλληλα μόνο ο ένας έχει το ρόλο του κοινωνικού γονέα. Ως εκ τούτου, ένα παιδί ετερόλογης γονιμοποίησης έχει άγνοια της βιολογικής του καταγωγής κατά το ήμισυ, ενώ παράλληλα δύναται να συλλέξει αρκετά στοιχεία σχετικά με αυτή. Αυτό, ασφαλώς, δεν ισχύει στην υιοθεσία, καθότι στην περίπτωση αυτή τα παιδιά ανατρέφονται από τους κοινωνικούς τους γονείς και το δικαίωμα στη γνώση ενεργοποιείται μετά την ενηλικίωση. Παράλληλα, η υιοθεσία ενέχει το στοιχείο της εγκατάλειψης από τους βιολογικούς γονείς, γεγονός που διαφοροποιείται από την πρόθεση του δότη να συμμετάσχει σε αυτή τη διαδικασία αλλά και των γονέων να τεκνοποιήσουν με τη συμμετοχή τρίτου. Το τέκνο της υιοθεσίας αντιμετωπίζει κάτι πιο σύνθετο από την επιθυμία των γονέων τους να τεκνοποιήσουν παρά τις αναπαραγωγικές τους αδυναμίες (Cohen 2015, Clark 2012).

Οι διαφοροποιήσεις των δύο περιπτώσεων αφήνουν αμφιβολίες για το εάν η ανώνυμη υιοθεσία έχει τον ίδιο αντίκτυπο (ηθικό, ψυχολογικό, συναισθηματικό, κοινωνικό) στα τέκνα της υιοθεσίας και στα τέκνα της ετερόλογης γονιμοποίησης (Brandt, Wilkinson, Williams 2017). Παρόλο που οι παραπάνω θέσεις αναδεικνύουν τις διαφορές τους, η ύπαρξή τους ως τέτοια δεν αποδεικνύει ότι η ανωνυμία ή επωνυμία δικαιολογείται στη μία ή την άλλη περίπτωση. Η αναίρεση του επιχειρήματος δεν έχει επιτρεπτικό χαρακτήρα ως προς την άρση της ανωνυμίας στην υιοθεσία και την διατήρηση της στην ετερόλογη γονιμοποίηση, αντίστοιχα. Αναδεικνύει όμως την ανάγκη για διαφορετική αντιμετώπιση του ζητήματος.

3.2 Η γνώση της βιολογικής καταγωγής ως δικαίωμα.

Στο άρθρο 7 της Διακήρυξης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού και στο άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα ορίζεται ότι «το παιδί έχει δικαίωμα να γνωρίζει τους γονείς του και να αναθρέφεται από αυτούς». Ωστόσο, κανένα άρθρο δεν αναφέρεται ξεκάθαρα στην ύπαρξη ενός κατοχυρωμένου δικαιώματος του παιδιού για τη γνώση της βιολογικής του καταγωγής (Ravelingien & Pennings, 2013:33). Η σχετική επιχειρηματολογία που υποστηρίζεται από τους υπέρμαχους του δικαιώματος της γνώσης της βιολογικής καταγωγής (Cohen 2015, Clark 2012, Appleby, Blake, Freeman 2012, Frith, 2013, Pennings 2001) θεμελιώνεται πάνω σε δύο άξονες: Αφενός στο δικαίωμα της πρόσβασης στις πληροφορίες της γενετικής καταγωγής ενός προσώπου και αφετέρου στις βλάβες που μπορεί να προκύψουν ως αποτέλεσμα της τήρησης της ανωνυμίας. Τα επιχειρήματα διαρθρώνονται με βάση τις εξής προκείμενες: το δικαίωμα (για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας), την ιατρική ευημερία (ενημερότητα για σωστές επιλογές) και την οικογενειακή ευημερία (γνώση του τρόπου σύλληψης).

Σύμφωνα με τον Pennings (2001), το ζήτημα της βιολογικής καταγωγής θα πρέπει να διερευνηθεί με βάση το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα και τις διαφορετικές εκφάνσεις του και όχι μέσα από απροσδιόριστα δικαιώματα (Pennings, 2001). Αρχικά, συνδέει το δικαίωμα στη γνώση της βιολογικής καταγωγής με την ιδιωτικότητα την οποία και διαχωρίζει σε θετική (positive) και αρνητική (negative). Η αρνητική ιδιωτικότητα στην περίπτωση που μας απασχολεί σχετίζεται με τον δότη και αφορά την προστασία προσωπικών πληροφοριών και δεδομένων που αφορούν ένα πρόσωπο και δεν πρέπει να αποκαλυφθούν. Η θετική ιδιωτικότητα σχετίζεται με το παιδί και την έλλειψη γνώσης πληροφοριών που το αφορούν (γνώση του τρόπου σύλληψης του και κατ' επέκταση πληροφορίες για την βιολογική του καταγωγή (Pennings, 2001).

Ως εκ τούτου, το δικαίωμα να γνωρίζει κάποιος την βιολογική του καταγωγή περιλαμβάνει δύο μέρη: Το πρώτο (*the right to be told*) αφορά τη γνώση του τρόπου σύλληψης του τέκνου που αποτελεί και την προϋπόθεση του δεύτερου (*the right to know*), που αφορά την αποκάλυψη σημαντικών πληροφοριών για ένα πρόσωπο όπως τα στοιχεία της καταγωγής (Firth, 2013)¹³. Συνεπώς, το δικαίωμα στη γνώση της βιολογικής καταγωγής, προκειμένου να ενεργοποιηθεί και να εξασκηθεί, προϋποθέτει την ύπαρξη της γνώσης σχετικά με το τρόπο σύλληψης.

Σύμφωνα με το δικαίωμα γνώσης της βιολογικής καταγωγής η έλλειψη πληροφόρησης αναφορικά με τους βιολογικούς γονείς συνιστά βλάβη και αδικία για το παιδί. Το δικαίωμα στην πληροφόρηση σχετίζεται με την ιατρική ενημερότητα και εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της αυτονομίας του

¹³ Η προϋπόθεση της γνώσης σχετικά με τη σύλληψη αφορά τους γονείς και θα αναλυθεί στη συνέχεια ως ξεχωριστό δικαίωμα και θα αναδειχθεί κατ' αντιστοιχία με τα δικαιώματα των γονέων.

ατόμου. Για παράδειγμα, το άτομο έχει δικαίωμα πρόσβασης σε πληροφορίες που αφορούν την κατάσταση της υγείας του και την θεραπεία η οποία προβλέπεται για αυτό. Η γνώση των ευαίσθητων δεδομένων της υγείας θεωρείται υποχρεωτική προκειμένου να είναι πλήρως ενημερωμένο για την κατάσταση του και να μπορεί να επιλέξει αυτόνομα για θέματα που αφορούν το σώμα του και τη ζωή του (Pennings, 2001).

Αντίστοιχα, η γνώση της βιολογικής καταγωγής αφορά πληροφορίες γενετικού προσδιορισμού που θα μπορούσαν να είναι χρήσιμες για την υγεία του παιδιού και καθοριστικές ως προς τις μετέπειτα επιλογές του (Ravitsky, 2012). Γίνεται εύκολα κατανοητό αν αναλογιστούμε το αντίθετο προς αυτό δικαίωμα, αυτό της μη γνώσης, δηλαδή την μη επιθυμία της γνώσης δεδομένων και πληροφοριών, όταν αυτά ενδέχεται να αλλάξουν την εικόνα που έχει σχηματίσει κάποιος για τον εαυτό του όπως, λόγου χάρη, πληροφορίες κληρονομικής και ιατρικής φύσεως (Pennings, 2001). Όπως αναφέρει ο Pennings (2001), η παραβίαση της θεωρητικής θεώρησης της ιδιωτικότητας του ατόμου έγκειται στην ανισορροπία της πληροφόρησης που δημιουργείται από την απόκρυψη και αποσιώπηση προσωπικών πληροφοριών ενός ατόμου από ένα άλλο (Pennings, 2001).

Παράλληλα, η πρόσβαση στις γενετικές πληροφορίες και τη γενεαλογία έχουν συνδεθεί με την ψυχολογική και οικογενειακή ευημερία. Σύμφωνα με αυτές τις προσεγγίσεις, η γνώση συνιστά σημαντική πρόσβαση σε πληροφορίες που αφορούν την καταγωγή κάποιου και η απώλεια τους μπορεί να κλονίσει τη διαμόρφωση της αυτο- αντίληψης. Ο Velleman υποστηρίζει ότι η γνώση αυτή σχετίζεται άμεσα με την αυτογνωσία και η απώλειά της συνεπάγεται απειλή για την προσωπικότητα του ατόμου (Karnein, 2012). Συγκεκριμένα αναφέρει ότι η γενετική μας οικογένεια αποτελείται από άτομα που έχουν τα ίδια με μας εφόδια πρώτων υλών και ως εκ τούτου, είναι στην καλύτερη θέση για να μας βοηθήσουν να καταλάβουμε ποιοι είμαστε (Karnein, 2012: 60). Ωστόσο, σύμφωνα με την Karnein ενδεχομένως μια τέτοια αντίληψη να μπορούσε να σώσει κάποιον από την απογοήτευση, δύναται ωστόσο να έχει και αντίστροφα αποτελέσματα, όπως να δράσει ανασταλτικά αναβάλλοντας κάποια από τα σχέδιά του με τη σκέψη ότι θα του συμβεί το ίδιο κ.ο.κ. (Karnein, 2012:60).

Πολύ κοντά στην παραπάνω λογική είναι το επιχείρημα αυτών που επικαλούνται τη «γενεαλογική σύγχυση», η οποία σχετίζεται με την περίπτωση της υιοθεσίας και μπορεί να είναι επιβαρυντική για την ψυχολογική ισορροπία και ευημερία του τέκνου. Σύμφωνα με τους υποστηρικτές αυτής της θέσης, η γνώση της βιολογικής καταγωγής θα προφυλάξει τα τέκνα της ετερόλογης γονιμοποίησης από συναισθήματα αγωνίας, εμμονής για γνώση κ.λπ. Σύμφωνα με αυτό το επιχείρημα, το παιδί μέσα από την αναζήτηση της βιολογικής του καταγωγής προσπαθεί να διαμορφώσει την προσωπική του ταυτότητα. Η δημιουργία της «προσωπικής ταυτότητας» αντικατοπτρίζει μια γενική επιθυμία για αναζήτηση του ποιοι είμαστε και ποια είναι η θέση μας στον κόσμο (Benward et al., 2009:232-233,

Clark, 2012:654). Ουσιαστικά έρχεται να απαντήσει σε οντολογικά ερωτήματα (όπως λ.χ. *ποιος είμαι εγώ;*) και κυρίως με την ομοιότητα και τη διαφορά που εμφανίζει κάποιος σε σχέση με τους γύρω του (Zweifel, 2015, Ravitsky, 2010, Ravelingien & Pennings, 2013).

Ωστόσο όλα τα παραπάνω επιχειρήματα αμφισβητούνται από θεωρητικούς και φιλοσόφους, καθώς οι επιδράσεις στην ψυχολογία των ατόμων αποτελούν ένα δύσκολο πεδίο ερμηνείας (Pennings, 2001, Ravelingien & Pennings, 2013). Σύμφωνα με την Melo - Martin (2014), οι ψυχικές βλάβες προκύπτουν λόγω της σημασίας που δίνεται στους βιολογικούς δεσμούς και όχι λόγω της αναγκαστικής ύπαρξης ελλείμματος σχετικά με τις γενετικές σχέσεις (Firth, 2010, Melo- Martin, 2014:32-34). Ως εκ τούτου, τα επιχειρήματα που σχετίζονται με τις ψυχολογικές επιδράσεις της γνώσης και μη γνώσης βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με το πως κατασκευάζεται και προβληματοποιείται η βιολογική καταγωγή και όχι σε τι συνίσταται η καταπάτηση του δικαιώματος. Υιοθετώντας την άποψη του Pennings (2001), υποστηρίζουμε ότι οι προσεγγίσεις αυτές στηρίζονται σε ένα απροσδιόριστο δικαίωμα «αυτοδιάθεσης» που δεν επαρκεί για να αναλύσουμε τις πολυεπίπεδες συγκρούσεις των δικαιωμάτων που προκύπτουν από την ετερόλογη γονιμοποίηση (Pennings, 2001).

Στην ίδια λογική, η Zweifel υποστηρίζει ότι η τήρηση της ανωνυμίας εμποδίζει το παιδί από την γνώση της βιολογικής καταγωγής και κατ' επέκταση το αποκλείει από μια μορφή δυνατότητας που έχουν τα παιδιά που κατέχουν αυτή τη γνώση. Δηλαδή, ακόμα και αν αποδειχθεί, ότι τα παιδιά που έχουν γεννηθεί μέσω της χρήσης ανώνυμου δότη, δεν βλάπτονται από τη μη γνώση της βιολογικής τους καταγωγής, δεν παύει αυτό να συνιστά «αδικία» (Zweifel, 2015). Ο όρος «αδικία» περιγράφει τη διαφορετική αντιμετώπιση με θέσπιση λιγότερων δικαιωμάτων που αντίκειται στην αρχή της ισονομίας και στο πρόταγμα για ίση αντιμετώπιση. Παράλληλα, αντίκειται στην αναγνώριση της δυνατότητας όλων για αυτόνομη διαμόρφωση της ζωής τους (Δωρής, 2015: 1508). Ως εκ τούτου, τα παιδιά που δεν έχουν το δικαίωμα να μάθουν πληροφορίες για την βιολογική τους καταγωγή στερούνται της ελευθερίας να επιλέξουν το νόημα που θα αποδώσουν στην γενετική συνιστώσα της ταυτότητας τους και τον ρόλο που θα ασκούσε αυτή στις επιλογές της ζωής του.

Σύμφωνα με τους Pennings & Ravelingien (2013), αν θεωρήσουμε ότι το παραπάνω επιχείρημα ευσταθεί, τότε θα πρέπει να το επεκτείνουμε σε όλες τις μορφές αναπαραγωγής, στις οποίες για διάφορους λόγους το παιδί στερείται γνώση (π.χ. μοιχεία, παιδιά αγνώστου πατρός κ.λπ.). Επιπροσθέτως, μια τέτοια αντίληψη καθιστά υποχρεωτική την αποκάλυψη της αλήθειας γύρω από τον τρόπο σύλληψης ως προϋπόθεση της αναζήτησης της αλήθειας της βιολογικής καταγωγής. Στην περίπτωση αυτή η γνώση για το βιολογικό παρελθόν αποτελεί φυσική προδιάθεση του παιδιού. Σύμφωνα με τους ίδιους, αν γίνει αποδοχή αυτής την άποψης τότε θα πρέπει να θεωρηθεί ως

αναγκαία συνθήκη η «καθολική διεξαγωγή των τεστ πατρότητας» (Pennings & Ravelingien, 2013)¹⁴.

Βέβαια η γνώση της μη βιολογικής σύνδεσης του παιδιού με τον κοινωνικό γονέα (ή οποιαδήποτε άλλη περίπτωση αφορά), δεν συνεπάγεται αυτόματα και την γνώση της βιολογικής του καταγωγής. Μπορεί για παράδειγμα η μητέρα να μη θέλει να πει ή να μη γνωρίζει ποιος είναι ο βιολογικός πατέρας, μπορεί ακόμη και ο βιολογικός πατέρας να αρνηθεί την οποιαδήποτε επαφή. Συνεπώς η αποκάλυψη της αλήθειας στις περιπτώσεις αυτές θα υποδαύλιζε το οικογενειακό δίκτυο, διαταράσσοντας την οικογενειακή συνοχή και κατ' επέκταση την ευημερία του παιδιού. Παράλληλα, η υποχρεωτική εφαρμογή της αποκάλυψης της αλήθειας για τον τρόπο σύλληψης συνιστά παρέμβαση στο τρόπο δημιουργίας οικογένειας των γονέων καθώς και παραβίαση του δικαιώματος τους στην ιδιωτική ζωή (Pennings & Ravelingien, 2013). Το ζευγάρι έχει αναφαίρετο δικαίωμα να δημιουργήσει και να οργανώσει την οικογένεια του με όποιο τρόπο αυτό επιθυμεί.

Μια ακόμα παράμετρος σχετικά με τη γνώση ή μη του βιολογικού παρελθόντος, αφορά στην διατυπωμένη άποψη ότι η άγνοια δεν επιδρά αρνητικά μόνο στη ζωή του παιδιού που θα γεννηθεί μέσω της ανώνυμης ετερόλογης γονιμοποίησης αλλά και τις ζωές των επόμενων γενεών (Cohen, 2004: 271). Παρότι οι περισσότεροι υποστηρικτές της άρσης της ανωνυμίας καταφεύγουν στην έννοια του συμφέροντος του παιδιού ως κίνητρο για την αποκάλυψη της αναπαραγωγικής αλήθειας, ο Eekelaar στηρίζει τους ισχυρισμούς του στην έννοια της δικαιοσύνης ισχυριζόμενος ότι «η απόκρυψη της πατρότητας αρνείται την αλήθεια από την επόμενη γενεά και την αποκόπτει από οποιαδήποτε αξίωση για δικαιοσύνη» (Smart, 2009: 554). Ως εκ τούτου, «δεν εμπλέκεται με τα προβλήματα μετατόπισης κανονιστικών αξιών γύρω από την ευημερία των παιδιών, αλλά καταφεύγει σε μια καθολική απαίτηση για δικαιοσύνη για κάθε νέα γενιά η οποία βασίζεται στην ευθυγράμμιση της νομικής με τη φυσική αλήθεια» (Smart, 2009: 554). Το παιδί για τον ίδιο, βρίσκεται στο έλεος της ιδιοτέλειας των ενηλίκων, που ενδιαφέρονται μονάχα για τη διατήρηση και τη διαίωνιση της κοινωνικής τους τάξης. Ο Eekelaar θεωρεί τον αγώνα κατά της αναπαραγωγικής αλήθειας ως εκδήλωση εξουσίας γενεών διαμέσου της οποίας οι πρεσβύτεροι επιδιώκουν να ελέγχουν και να χειραγωγούν την επόμενη γενιά (Smart, 2009: 554).

Ως αντεπιχείρημα στην παραπάνω άποψη η Smart αναφέρει ότι η νομική αλήθεια στηριζόμενη αποκλειστικά στην βιολογική αλήθεια μπορεί ενίοτε να διαβάλει και να καταστρέψει τις σχέσεις μεταξύ γονέων και παιδιών. Και συνεχίζει προσθέτοντας ότι η επιθυμία να μην αποκαλυφθεί η πατρότητα μπορεί σε κάποιες περιπτώσεις να αποτελεί ένα τρόπο προφύλαξης του παιδιού και όχι

¹⁴ Εδώ γίνεται λόγος για την αποκάλυψη του τρόπου σύλληψης και αφορά στο δικαίωμα πάνω σε αυτή τη γνώση (the right to be told) το οποίο, όμως, σε καμία από τις περιπτώσεις δεν κατοχυρώνεται νομικά. Σε πολλές περιπτώσεις οι γονείς αρνούνται κατηγορηματικά να προβούν σε μια τέτοια αποκάλυψη, γι' αυτό και στην αποδοχή της άποψης του Zweifel, θα πρέπει να θεωρηθεί απαραίτητο το τεστ πατρότητας.

τρόπο διατήρησης κύρους (π.χ. περίπτωση μοιχείας) (Smart, 2009).

Εν συνεχεία, η αξία της βιολογικής καταγωγής συνδέεται σε ένα πολύ μεγάλο βαθμό με την βιοϊστορία της εκάστοτε οικογένειας, τη γνώση δηλαδή του γένους και τη σχέση με το προγονικό παρελθόν που έχει τη δική του ιστορία και θέση στην κοινωνική ζωή. Οι ιστορίες των προγόνων του κάθε ατόμου, το γενεαλογικό του δέντρο προσδιορίζουν και προετοιμάζουν τον ρόλο και την θέση του στην κοινωνία. Βοηθούν το άτομο στη διαμόρφωση της αίσθησης του ανήκειν, υπό την έννοια του μέλους μιας κοινότητας προσώπων με την δική τους ιστορία, με συγκεκριμένο παρόν στην κοινωνία που εντοπίζεται και από αυτή ως μέλος ορισμένης κοινότητας (Shenfield, & Steele, 1997). Ωστόσο, η κεκτημένη θέση του ατόμου στον ιδιωτικό και δημόσιο βίο μπορεί να υπονομευτεί ή και, να καταρρεύσει από την αποκάλυψη μιας τέτοιας πληροφορίας όπως αυτή της βιολογικής καταγωγής. Γι' αυτό το λόγο, πολλές φορές αυτή η γνώση παραγκωνίζεται και οι γονείς «απαλλάσσονται» από την υποχρέωση στην «εξομολόγηση» της γενετικής προέλευσης του παιδιού τους (Shenfield, & Steele, 1997: 393).

Εν προκειμένω το αίτημα για γνώση της βιολογικής καταγωγής εντείνεται από τη συζήτηση για τα γονίδια και την γενετική σύνδεση, η οποία κυριαρχεί στις μέρες μας όσο ποτέ άλλοτε και θεωρείται αρκετά σημαντική, ιδίως στην δυτική κοινωνία. Η γενετική «ερμηνεία» αποκτά όλο και μεγαλύτερη σημασία στην προσπάθεια κατανόησης και περιγραφής τόσο μιας νόσου και μιας διαταραχής, όσο και της ταυτότητας του ατόμου και των σχέσεων του με τους άλλους. Επικρατεί δηλαδή ένα είδος γενετικού ντετερμινισμού, όπου κυριαρχεί η λανθασμένη αντίληψη πως τα γονίδια καθορίζουν αποκλειστικά αυτό που είμαστε, δίνοντας έτσι ελάχιστη σημασία στους υπόλοιπους σημαντικούς παράγοντες που επιδρούν και δημιουργούν την προσωπικότητα μας, όπως αυτούς του οικογενειακού, κοινωνικού, ιστορικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος, εντός του οποίου αναπτυσσόμαστε (Πρωτοπαπαδάκης, 2013). Ταυτόχρονα, στις ημέρες μας δίδεται υψηλή κοινωνική αξία στην ανοικτότητα και την διαφάνεια μέσα σε ένα πλαίσιο όπου το διαδίκτυο και οι συνεχώς διευρυμένες τεχνολογίες επικοινωνίας και κοινωνικής δικτύωσης δοκιμάζουν συνεχώς τα όρια της ιδιωτικότητας (Nuffield Council on Bioethics, 2013).

Η προσήλωση όμως στα γονίδια και τη γενετική σύνδεση αποτελεί ένα βιολογικό αναγωγισμό που παραγκωνίζει τις αξίες της ανατροφής και της αγάπης, με τις οποίες δημιουργούνται ισχυροί δεσμοί με τους «φροντιστές» του παιδιού και εν προκειμένω τους κοινωνικούς του γονείς. Η κύηση, η γαλουχία, η ανατροφή και η διαπαιδαγώγηση του παιδιού αποτελούν σημαντικά στοιχεία στη ζωή και την ευημερία του και υποβαθμίζονται με την πρωτοκαθεδρία της γενετικής σχέσης. Συνεπώς, παραβλέπεται ο ρόλος των εμπειριών και των βιωμάτων που αποκομίζονται μέσα από το οικογενειακό περιβάλλον, στη σύνθεση της προσωπικότητας (Clark, 2012:645). Σημαντικό να

αναφερθεί ότι οι μέχρι στιγμής μελέτες δε παρέχουν εμπειρική βάση που να αποδεικνύεται ότι υπάρχει διαφορά στην ευημερία μεταξύ των παιδιών που γνωρίζουν ότι έχουν συλληφθεί μέσω ετερόλογης γονιμοποίησης και αυτών που δεν το γνωρίζουν (Robertson, 1994, Zweifel, 2015, Appleby et al., 2012, Clark, 2012).

3.3 Το δικαίωμα στη γνώση του τρόπου σύλληψης (“The right to be told”)

Εξετάζοντας νωρίτερα σε τι συνίσταται το δικαίωμα της γνώσης της βιολογικής καταγωγής μέσα από την επιχειρηματολογία που αρθρώνεται, αναφερθήκαμε σε αυτό σαν να αποτελεί ένα ενιαίο δικαίωμα. Ειδικότερα εξετάσαμε τα διάφορα επιχειρήματα ως προς το δικαίωμα στη γνώση της βιολογικής καταγωγής και κατ’ επέκταση της αποκάλυψης της ταυτότητας του δότη χωρίς να κάνουμε σαφή αναφορά στη βασική προϋπόθεση της άσκησης του: την αποκάλυψη του τρόπου σύλληψης (*the right to be told*) η οποία αποτελεί ένα ξεχωριστό δικαίωμα στις περιπτώσεις ετερόλογης γονιμοποίησης, χωρίς το οποίο το πέρασμα στη γνώση είναι αδύνατο. Σύμφωνα με την Firth (2001), το δικαίωμα στη γνώση του τρόπου σύλληψης (*the right to be told*) προηγείται και προϋποτίθεται του δικαιώματος της γνώσης της βιολογικής καταγωγής.

Συγκεκριμένα υποστηρίζεται ότι η απόκρυψη της αλήθειας περιλαμβάνει τόσο την αποσιώπηση/ απόκρυψη όσο και την παρακράτηση πληροφοριών, κρατώντας το τέκνο στο σκοτάδι ως προς την πραγματική βιολογική του προέλευση κάνοντας το να πιστεύει εσφαλμένα ότι είναι βιολογικό παιδί και των δύο του γονέων. Κάτι τέτοιο για τους υπέρμαχους της άρσης της ανωνυμίας συνιστά μια μορφή εξαπάτησης από την πλευρά των γονέων που απειλεί τόσο την οικογενειακή, όσο και την ιατρική ευημερία του τέκνου, αλλά και την δυνατότητα αυτοπροσδιορισμού του. Η παρεμπόδιση της λήψης πληροφοριών που είναι σημαντικές για την διαμόρφωση της προσωπικής ταυτότητας και αυτό-αντίληψης ενός ατόμου αποτελεί το βασικότερο επιχείρημα των υποστηριχτών της γνώσης της βιολογικής καταγωγής του παιδιού. Σ’ αυτό το πλαίσιο, υποστηρίζουν ότι δεν είναι σωστό να κρατηθεί κρυφό από το παιδί ένα τόσο σημαντικό γεγονός. Μια τέτοια συμπεριφορά θεωρείται άδικη καθώς στερεί από το παιδί μια γνώση, την οποία είναι ο μοναδικός αρμόδιος να επεξεργαστεί και να χρησιμοποιήσει, σύμφωνα με τις ανάγκες του (Smart, 2009).

Η εξαπάτηση είναι μια πράξη που στοχεύει στην παραπλάνηση, με επινόηση γεγονότων που δεν ισχύουν, με την άρνηση γεγονότων που ισχύουν, με ανειλικρινή σύνδεση των πραγματικών γεγονότων, με την αποσιώπηση γεγονότων και πληροφοριών που ισχύουν (Carson, 2010). Αυτός που εξαπατά - εν προκειμένω οι γονείς - αποκρύπτει την αλήθεια για κάτι που στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι ο τρόπος σύλληψης. Ως εκ τούτου οδηγεί τον ακροατή, δηλαδή το τέκνο, σε ένα λανθασμένο συμπέρασμα ότι αποτελεί βιολογικό τέκνο και των δύο γονέων, χωρίς να διατυπώνει

ρητά αυτό το συμπέρασμα. Ακόμα και η αποσιώπηση εν προκειμένω της υπογονιμότητας του πατέρα, έγκειται στην απόκρυψη πληροφοριών που αποδυναμώνουν τη διαδικασία προσέγγισης της αλήθειας. Όλες οι παραπάνω μορφές παραπλάνησης βρίσκονται σε αντιδιαστολή με την αλήθεια.

Τόσο στο ψέμα όσο και στην εξαπάτηση το κίνητρο είναι το ίδιο, η απόκρυψη της αλήθειας. Αναλυτικότερα, το ψέμα είναι μια μη αληθής δήλωση (X) που γίνεται προς κάποιον (B) από κάποιον (A) που δεν την πιστεύει (X) με σκοπό να γίνει πιστευτή από αυτόν (B), δηλαδή αυτός που την ακούει (ο B τη X) να την πιστέψει για αληθινή. Η εξαπάτηση από την άλλη δεν χρειάζεται απαραίτητα την ύπαρξη μιας ψευδούς δήλωσης. Ειδικότερα, η εξαπάτηση είναι η εκ προθέσεως σκόπιμη απόκρυψη της αλήθειας για να κάνει κάποιον να πιστέψει κάτι (Carson, 2010:52- 53,55).

Περαιτέρω υπάρχουν και περιπτώσεις παρακράτησης ή απόκρυψης πληροφοριών οι οποίες μπορούμε να πούμε ότι περιγράφονται από την έκφραση «κρατάω κάποιον στο σκοτάδι» και σχετίζονται υπό προϋποθέσεις με την εξαπάτηση. Αναλυτικότερα, η φράση αυτή σημαίνει ότι εκ προθέσεως εμποδίζουμε κάποιον από το να μάθει την αλήθεια για κάτι μέσω της μη αποκάλυψης πληροφοριών ή της μη διόρθωσης κάποιων εσφαλμένων πεποιθήσεων του κρατώντας τον στην άγνοια (Carson, 2010:53-55). Εντούτοις δεν είναι κάθε περίπτωση μη διόρθωσης των ψεύτικων πεποιθήσεων ενός άλλου ατόμου ή της άγνοια του, περιπτώσεις που «κρατάς κάποιον στο σκοτάδι». Ακριβέστερα: Ένα άτομο A κρατάει ένα άλλο άτομο B στο σκοτάδι για το X (όπου το X είναι κάτι που το A γνωρίζει και το B δεν γνωρίζει) εάν και μόνο εάν: **1.** Ο A ενεργά και σκόπιμα εμποδίζει τον B να μάθει για το X ή **2.** Ο A δεν ενημερώνει τον B για το X όταν: i) Ο A γνωρίζει ότι ο B θέλει τις εν λόγω πληροφορίες και ο A μπορεί εύκολα να τις δώσει στον B, ή (ii) Ο A καταλαμβάνει ένα ρόλο ή μια θέση στην οποία αναμένεται να παράσχει στον B τις εν λόγω πληροφορίες (Carson,2010:53-55).

Δηλαδή η παρακράτηση πληροφοριών δεν συνιστά πάντα εξαπάτηση, όπως λόγου χάριν ένας επιχειρηματίας παρακρατεί την πληροφορία για το πόσο κόστισε στον ίδιο το αμάξι που πουλάει τώρα στον πελάτη του (Carson, 2010: 56). Η εξαπάτηση μέσω παρακράτησης συντελείται μόνο εάν υπάρχει **σαφής προσδοκία, υπόσχεση ή επαγγελματική υποχρέωση** για παροχή των πληροφοριών. Επί παραδείγματι, ένας λογιστής γνωρίζει μια νόμιμη φοροαπαλλαγή που θα γλυτώσει στον πελάτη του πολλά χρήματα, ωστόσο παραλείπει να τον ενημερώσει. Αυτό μπορεί να ειπωθεί ότι συνιστά εξαπάτηση διότι εσκεμμένα προκάλεσε στον πελάτη του τη ψευδή πεποίθηση ότι δεν υπάρχει τρόπος να εξοικονομήσει περισσότερα χρήματα από τους φόρους του (Carson, 2010:56).

Η απόκρυψη της αλήθειας από την άλλη, είναι όταν κάποιος κάνει κάτι για να κρύψει πληροφορίες από κάποιον, για να τον αποτρέψει από το να το ανακαλύψει. Συχνά, η απόκρυψη πληροφοριών αποτελεί εξαπάτηση ή απόπειρα εξαπάτησης. Επί παραδείγματι: Πουλάω ένα μεταχειρισμένο

αυτοκίνητο που έχει σκουριάσει. Ωστόσο πριν την πώληση αφαιρώ τη σκουριά και το βάφω φροντίζοντας να ταιριάζει με το αρχικό χρώμα. Με αυτό τον τρόπο στην ουσία προσπαθώ να κάνω τον αγοραστή να πιστέψει ψευδώς ότι το αυτοκίνητο δεν έχει σκουριάσει. Εάν το πιστέψει, τότε τον έχω εξαπατήσει (Carson, 2010:56-57). Εντούτοις, είναι δυνατόν να αποκρύψω πληροφορίες με επιτυχία χωρίς να εξαπατήσω κανέναν. Ας υποθέσουμε το αυτοκίνητο μου έχει σκουριά αλλά ο αγοραστής στον επιτόπιο έλεγχο που πραγματοποιεί δεν το αντιλαμβάνεται αλλά ούτε και εγώ του το αναφέρω. Ίσως η σκουριά στο αυτοκίνητο να μην ήταν τόσο εμφανής ώστε να γίνει αντιληπτή. Αν συμβαίνει αυτό, τότε η απόκρυψη της σκουριάς δεν είναι η αιτία της ψευδούς πεποίθησής ότι το αυτοκίνητό μου δεν έχει σκουριά και δεν είναι υπόθεση εξαπάτησης, αλλά παρ' όλα αυτά εξακολουθεί να είναι περίπτωση απόπειρας εξαπάτησης (Carson, 2010: 57).

Η παραπάνω συζήτηση για την εξαπάτηση αντιπροσωπεύει ένα από τα βασικά επιχειρήματα όσων τάσσονται υπέρ της άρσης της ανωνυμίας και δίνουν προτεραιότητα στη βιολογική καταγωγή. Συγκεκριμένα υποστηρίζουν ότι οι γονείς λόγω της θέσης που έχουν απέναντι στο παιδί τους, καθώς αποτελούν τους πρωταρχικούς θεματοφύλακες των συμφερόντων του, οφείλουν να του παρέχουν όλες τις απαραίτητες πληροφορίες που θα έχουν πρακτική σημασία στη ζωή του και θα το βοηθήσουν να αυτοκατανοηθεί (Appleby, et al., 2012). Βέβαια αυτό δε σημαίνει ότι δεν έχουν ακόμα αυτοπροσδιορισθεί ή ότι δε μπορούν να το κάνουν, αλλά ότι τους λείπουν πληροφορίες οι οποίες επηρεάζουν ή βελτιώνουν την αυτονομία τους (Appleby, et al., 2012:236).

Το τέκνο που έχει γεννηθεί μέσω ετερόλογης γονιμοποίησης δεν μπορεί να ασκήσει το δικαίωμα της γνώσης της βιολογικής καταγωγής του, αν προηγουμένως δεν του έχει γίνει γνωστός ο τρόπος σύλληψής του (Pennings, 2001). Όμως το δικαίωμα στη γνώση του τρόπου σύλληψης του παιδιού έρχεται σε σύγκρουση με το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα, τόσο των γονέων, όσο και του δότη. Παράλληλα το επιχείρημα ότι η τήρηση του τρόπου σύλληψης ως μυστικού συνιστά εξαπάτηση αμφισβητείται, διότι δεν μπορούμε να ορίσουμε επακριβώς σε τι συνίσταται η εξαπάτηση, ούτε αν σχετίζεται με μια τέτοιου είδους αποκάλυψη (Pennings 2001, Appleby, et al., 2012, Cohen 2015).

Ένα διαφορετικό επιχείρημα αρθρώνεται από τη Smart (2009) η οποία υποστηρίζει ότι η πολιτική της ανωνυμίας και η μυστικότητα διαιωνίζουν την παραδοσιακή αντίληψη περί δημιουργίας οικογένειας αυτή της πυρηνικής οικογένειας. Η χρήση της μεθόδου της ετερόλογης γονιμοποίησης με γενετικό υλικό τρίτου προσώπου αποτελεί ακόμα θέμα ταμπού και ίσως και αιτία στιγματισμού σε αρκετές παραδοσιακές αλλά και «προοδευτικές» κοινωνίες και κατευθύνει τα ζευγάρια στην αποσιώπηση της όλης διαδικασίας. Αντ' αυτού θα ήταν προτιμότερη η ανεκτικότητα και η βαθμιαία αποδοχή αυτής της μεθόδου ως αποδεκτού τρόπου δημιουργίας οικογένειας, η οποία θα κάνει γονείς και παιδιά να αισθανθούν αποδοχή και ασφάλεια (Clark, 2012). Θεωρεί ότι στην κατεύθυνση αυτή θα

συμβάλει και η άρση της ανωνυμίας όπου βαθμιαία θα βοηθήσει την απενοχοποίηση και αποδοχή από την κοινωνία των νέων αυτών τρόπων δημιουργίας οικογενειακών δεσμών καθιστώντας κατ' αυτό τον τρόπο πιο εύκολο για τους γονείς να προβούν σε τέτοιου τύπου αποκαλύψεις (Smart, 2011). Η Smart αναφέρεται στην άποψη της ανθρωπολόγου Marilyn Strathern (1999) που υποστηρίζει ότι τα αναπαραγωγικά μυστικά είναι τα πιο σημαντικά από όλα τα άλλα οικογενειακά μυστικά καθώς έχουν την εξουσία να δράσουν αποδιοργανωτικά και επικίνδυνα στις οικογένειες. Η αποκάλυψη τους είναι ικανή να αποδομήσει τους δεσμούς συγγένειας και να αλλάξει εκ θεμελίων τις σχέσεις των μελών μιας οικογένειας. Κατά την Strathern (1999) αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η κατανόηση της Ευρωπαϊκής συγγένειας δεν βασίζεται στη ανατροφή και την ποιότητα των σχέσεων, αλλά στις σχέσεις ως βιολογικό ή γενετικό «γεγονός». Η γνώση κατά συνέπεια της γενετικής σύνδεσης δεν είναι απλώς θέμα πληροφόρησης, αλλά μια μορφή γνώσης που διαμορφώνει τις ίδιες τις σχέσεις. Έτσι για παράδειγμα, το να μάθει το παιδί ότι πατέρας του δεν είναι ο βιολογικός του γονέας ασκεί σε αυτό μια πολύ βαθιά επιρροή και δεν είναι απλώς μια ασήμαντη αλήθεια (Smart, 2011:220). Την ίδια παρατήρηση για τη σημαντική επίδραση των αναπαραγωγικών μυστικών στη διαμόρφωση οικογενειακών δεσμών κάνει και η Clark (2012). Διαφωνώντας ωστόσο με τη σημαντικότητα αυτή, υποστηρίζει πως η συγγένεια θα πρέπει να στηρίζεται σε ουσιαστικές σχέσεις που βιώνονται και όχι σε γενετικές συνδέσεις. Για να στηρίξει το επιχείρημά της προτάσσει ότι από τις μέχρι στιγμής έρευνες δεν αποδεικνύεται ότι η αποκάλυψη της αλήθειας για τη βιολογική καταγωγή συμβάλλει στην ευημερία του τέκνου κι όχι ίσως στη διατάραξη της ψυχικής του ηρεμίας. Αντίστοιχα, δεν μπορεί να αποδειχτεί ότι η αυτογνωσία που θα αποκτήσει ένα παιδί γνωρίζοντας την καταγωγή του αρκεί για να εξισορροπήσει τα προβλήματα που θα αντιμετωπίσει το ίδιο, αλλά και το οικογενειακό του περιβάλλον (Clark, 2012).

Κεφάλαιο 4: Η αρχή της αυτονομίας

4.1 Η Βιοηθική και οι αρχές της

Σύμφωνα με όσα παρατέθηκαν προηγουμένως οι βιοηθικές προεκτάσεις της ετερόλογης γονιμοποίησης σκιαγραφούν ένα σύνθετο ζήτημα γύρω από την άρση, ή όχι, της ανωνυμίας. Είναι σαφές ότι τα πορίσματα της βιοϊατρικής επηρεάζουν καίρια τις ανθρώπινες κοινωνικές σχέσεις, μετασχηματίζουν του οικογενειακούς και συγγενικούς δεσμούς, ενώ σε πολλές περιπτώσεις τείνουν να δημιουργήσουν νέους κοινωνικούς δεσμούς. Η επιλογή της ανώνυμης ετερόλογης γονιμοποίησης για υπογόνιμα ζευγάρια εγείρει ηθικά διλήμματα, όπως η εν λόγω σύγκρουση δικαιωμάτων, που άπτεται θεμελιωδών βιοηθικών αρχών.

Στην προηγούμενη ενότητα παρουσιάστηκαν οι βασικές αρχές στις οποίες στηρίζεται το δικαίωμα στη γνώση της βιολογικής καταγωγής. Παράλληλα παρουσιάστηκε η αμφισβήτηση της θέσης ότι το δικαίωμα στη γνώση της βιολογικής καταγωγής αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα που καταπατάται με την τήρηση της ανωνυμίας του δότη. Αντίθετα προς το δικαίωμα αυτό επιχειρήματα αναπτύσσουν οι υποστηρικτές του δικαιώματος στην ιδιωτικότητα. Το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα θεωρείται ότι έχει καθολική ισχύ και είναι αδιαμφισβήτητο. Παρόλα αυτά το δικαίωμα στην γνώση δεν μπορεί να παραγκωνιστεί, τόσο γιατί δεν έχουμε σαφείς ενδείξεις των συνεπειών της ανωνυμίας, όσο και γιατί στο ρυθμιστικό πλαίσιο διαφόρων χωρών που αίρουν την ανωνυμία του δότη το δικαίωμα στη γνώση της βιολογικής καταγωγής όχι μόνο αναγνωρίζεται αλλά και υπερτερεί του δικαιώματος στην ιδιωτικότητα. Παράλληλα, αναδείχθηκε η προβληματική του δικαιώματος στη γνώση του τρόπου σύλληψης το οποίο διατηρεί μεν το τέκνο αλλά η άσκησή του εξαρτάται από την ηθική προαίρεση των γονέων. Το δικαίωμα αυτό θεωρείται ότι έχει καθαρά ηθική βάση και σε καμία από τις περιπτώσεις δεν θεωρείται ως νομικό δικαίωμα.

Οι πολλαπλές και αντικρουόμενες απόψεις αναφορικά με το δικαίωμα στη γνώση της βιολογικής καταγωγής και το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα αναδεικνύουν τη σχετική συνθετότητα και δημιουργούν περαιτέρω ερωτήματα και προβληματισμούς. Στην παρούσα ενότητα θα επιχειρηθεί κριτική επεξεργασία των επιχειρημάτων που παρατέθηκαν, υπό το πρίσμα της αρχής του σεβασμού της αυτονομίας. Απώτερος στόχος είναι να εξεταστούν βαθύτερα οι υφιστάμενες συγκρούσεις υπό το ευρύτερο πλαίσιο της αυτονομίας, γεγονός που θα επιτρέψει μια ενδελεχή ανάλυση της προβληματικής και την πιθανή ανάδειξη σημείων σύγκλισης και συγκερασμού.

Πριν, ωστόσο, εξετάσουμε το ζήτημα της ετερόλογης γονιμοποίησης με δωρεά σπέρματος υπό το πρίσμα της πρακτικής φιλοσοφίας του Kant και την έννοια της αυτονομίας, θα πρέπει να αναφερθούμε στους βασικούς άξονες και τις βασικές αρχές που διέπουν την Βιοηθική. Ως πεδίο που

εξετάζει την ηθική προβληματοποίηση που ανακύπτει μέσα από την παραγόμενη γνώση και τις πρακτικές των επιστημών της ζωής, στηρίζεται σε θεμελιώδεις αρχές υπό το πρίσμα των οποίων επιστρατεύει και πραγματοποιεί τον έλλογο ηθικό στοχασμό. Τα ζητήματα, ωστόσο, που προκύπτουν ιδιαίτερα στα θέματα της ιατρικής ηθικής και ενσωμάτωσης των επιστημονικών επιτευγμάτων είναι περίπλοκα, με αποτέλεσμα να αναπτύσσονται διαφορετικές φιλοσοφικές θεωρήσεις και προσεγγίσεις γύρω από την ηθική και τη διαμόρφωση της ηθικής πράξης. Η Βιοηθική αποτελεί ακριβώς αυτό το σημείο συνάντησης των διαφόρων θεωρήσεων που έρχονται να χαρτογραφήσουν ένα πεδίο ηθικού προβληματισμού, αλλά και την διαμόρφωση ηθικής μεθοδολογίας. Βασικός άξονας ενασχόλησης της βιοηθικής είναι οι πρακτικές που προκύπτουν μέσα από επιστημονικούς τομείς, η εφαρμογή και οι συνέπειες τους σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής. Στόχο δεν αποτελεί μόνο η ανάδειξη και η εξήγηση των φαινομένων, αλλά ως κλάδος της ηθικής φιλοσοφίας πραγματεύεται «κανονιστικούς, αξιολογικούς προβληματισμούς» (Χαραλάμπους, 2014: 12) προκειμένου «να γεφυρωθεί το χάσμα ανάμεσα στην ηθική θεωρία και την ανθρώπινη δραστηριότητα» (Τσινόρεμα, 2006: 235).

Η επιθυμία διαμόρφωσης μιας ηθικής βάσης στην βιοηθική προκύπτει από την απαίτηση για την κανονιστική διερεύνηση κριτηρίων και αρχών με βάσει τις οποίες λαμβάνονται αποφάσεις και διαμορφώνονται πρακτικές. Οι Beaucham και Childress (2001) προτείνουν τις παρακάτω αρχές από τις οποίες θα πρέπει να διέπεται σε κάθε περίπτωση η βιοϊατρική ηθική: α) η αρχή του σεβασμού της αυτονομίας, β) η αρχή της προσφοράς/ αγαθοεργίας, γ) η αρχή του μη βλάπτειν και δ) η αρχή της δικαιοσύνης. Οι κατευθυντήριες αρχές της βιοηθικής προτείνονται ως ένα μέσο αντιμετώπισης βιοϊατρικών ζητημάτων και έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα, ενώ στην περίπτωση σύγκρουσης μεταξύ τους μπορεί να επιλεγεί μόνο η μία (Gillon, 1985).

Αν και αναγνωρίζουν και δευτερεύοντες κανόνες που διέπουν την ιατρική ηθική (π.χ. την αποκάλυψη της αλήθειας στον ασθενή - Tell the truth - και την προστασία της ιδιωτικότητας) τόσο Beaucham & Childress (2001) όσο και άλλοι θεωρητικοί, θέτουν στο επίκεντρο της συζήτησής τους την αρχή του **σεβασμού της αυτονομίας**. Κατά συνέπεια η αρχή του σεβασμού της αυτονομίας μπορεί να θεωρηθεί ο σημαντικότερος άξονας του ηθικο-πρακτικού προβληματισμού της βιοηθικής. Η έννοια της αυτονομίας αναφέρεται στη δυνατότητα σκέψης και πράξης του λογικού υποκειμένου, ελεύθερα, χωρίς δεσμεύσεις και περιορισμούς ή εμπόδια (Gillon, 1985). Η έννοια της αυτονομίας συνδέεται περαιτέρω με άλλες έννοιες όπως της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, του σεβασμού του προσώπου, της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ευημερίας και της ατομικής ελευθερίας. Οι Beaucham & Childress (2001) για παράδειγμα φαίνεται ότι θέτουν την ατομική ελευθερία στο επίκεντρο της θεώρησής τους για την αυτονομία (Χαραλάμπους, 2014).

Η αρχής της αυτονομίας λοιπόν αναδεικνύεται ως βαρύνουσα σημασίας για τη βιοηθική και μάλιστα

όπως υποστηρίζει η O' Neill, (2011a: 53), σε ζητήματα βιοϊατρικής ηθικής υπερτερεί της αρχής της προσφοράς. Στον τομέα της ιατρικής και της έρευνας η αυτονομία έχει συνδυαστεί με την επιλογή, την γνώση, την αποδοχή και την απόρριψη. Ο σεβασμός της αυτονομίας του ασθενούς ή του συμμετέχοντος στην έρευνα έχει συνδυαστεί με την απαίτηση για ενήμερη συγκατάθεση, η οποία συνιστά την αυτόνομη επιλογή των υποκειμένων. Η συναίνεση, ωστόσο, καθαυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί ως δυνατότητα ελεύθερης επιλογής. Ο ασθενής μπορεί να επιλέξει ή να απορρίψει την προτεινόμενη θεραπεία, αυτό δεν συνεπάγεται την ελεύθερη επιλογή της θεραπείας από τον ίδιο. Η O'Neil (2011a) αναφέρει ότι ο θρίαμβος της αυτονομίας στη ιατρική ηθική, συνίσταται στην απαίτηση για ενήμερη συναίνεση σε επίπεδο πρακτικής και με αυτό τον τρόπο «κατοχυρώνεται» μια αυτονομία αποδοχής ή άρνησης που δεν σχετίζεται με αυτονομία ασθενούς ή ατομική αυτονομία:

«Επιμένοντας στην σημασία της ενήμερης συγκατάθεσης “καθιστούμε δυνατή” την αυτόνομη επιλογή των υποκειμένων, ανεξάρτητα από το πως αυτή συγκροτείται. Δεν εξασφαλίζουμε όμως με κανένα τρόπο ούτε αξιώνουμε τα υποκείμενα να επιλέγουν όντως αυτόνομα. Αυτοί που επιμένουν στη σημασία της ενήμερης συγκατάθεσης για την ιατρική πρακτική, δε λένε τίποτα για την ατομικότητα ή τον χαρακτήρα, για την αυτοκυριαρχία, η την αναστοχαστική, ή τον αυτοέλεγχο, ή τον έλλογο αναστοχασμό, ή τις επιθυμίες της δεύτερης τάξης, ή για οποιονδήποτε άλλο τρόπο με τον οποίο οι αυτόνομες επιλογές υποτίθεται ότι διακρίνονται από τις άλλες, τις απλές επιλογές»¹⁵(O'Neil, 2011a: 55).

Με λίγα λόγια όπως γίνεται σαφές η εξασφάλιση της ατομικής αυτονομίας μέσω της διαδικασίας της ενήμερης συναίνεσης αποτελεί μόνο μια πλευρά έκφρασης αυτού που ονομάζουμε αυτονομία. Αν λάβουμε υπόψη τις περιπτώσεις, στις οποίες δεν μπορεί κάποιος να συναινέσει ή εξαναγκάζεται να συναινέσει εξαιτίας της σοβαρότητας της κατάστασης, τότε δεν μπορεί να γίνει λόγος για ατομική αυτονομία και ελεύθερη επιλογή. Είναι επίσης σαφές, ότι η δυνατότητα επιλογής και απόρριψης θα μπορούσε να χαρακτηριστεί πλασματική, εφόσον σε ελάχιστες περιπτώσεις ο ασθενής έχει γνώση όλων των πιθανών επιλογών μέσα από τις οποίες θα μπορούσε να αποφασίσει. Στην πραγματικότητα, η επιλογή γίνεται μέσα ένα περιορισμένο αριθμό εναλλακτικών που παρέχονται και έχουν επιλεγεί από το ιατρικό προσωπικό. Ως εκ τούτου, η πρακτική της ενήμερης συγκατάθεσης αποτελεί μια περιοριστική εξήγηση και έκφραση της αυτονομίας, της οποίας ενσωμάτωση στην ιατρική πρακτική ως τέτοια, σε καμία περίπτωση δεν επαρκεί να διασφαλίσει και να θεμελιώσει μια ηθική πρακτική.

4.2 Η Ατομική αυτονομία και οι εφαρμογές της Ι.Υ.Α.

Τον τελευταίο αιώνα ζητήματα που σχετίζονται με την αναπαραγωγή τείνουν να εξετάζονται υπό το πρίσμα και προς την κατεύθυνση της ατομικής αυτονομίας. Έτσι εισάγονται έννοιες όπως *αναπαραγωγική αυτονομία ή ελευθερία* και *τεκνοποιητική αυτονομία ή ελευθερία*¹⁶, προκειμένου να διεκδικηθούν και να εξασφαλιστούν δικαιώματα στην αναπαραγωγή που για χρόνια καταπατούνταν (ενίοτε εξακολουθούν να καταπατώνται) με διάφορους τρόπους και πρακτικές. Ιστορικά παραδείγματα αποτελούν πρακτικές επιβεβλημένων στειρώσεων, αναγκαστικών αμβλώσεων αλλά και αναγκαστικής τεκνοποίησης που συνδέονται με ναζιστικές και όχι μόνο πολιτικές ευγονικής, ο πολιτικός έλεγχος της αναπαραγωγής στην Κίνα, αλλά και οι περιπτώσεις γυναικών, που σε πολλά μέρη του κόσμου εξαναγκάζονται να τεκνοποιήσουν παρά τη θέληση τους (O'Neil, 2011a, Sandel 2011, Habermas, 2004). Αιτήματα όπως η κατοχύρωση του δικαιώματος στην πρόσβαση και χρήση ασφαλών μεθόδων αντισύλληψης, καθώς και η νομιμοποίηση των αμβλώσεων εγείρονται ως απάντηση στις παραπάνω πρακτικές. Εδραιωμένα παράλληλα σε συνταγματικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα αυτοκαθορισμού και αυτοέκφρασης τα αιτήματα αυτά διαμορφώνονται σε αναπαραγωγικά δικαιώματα και ελευθερίες (O'Neil, 2011a, Προβίδου, 2011). Τα αναπαραγωγικά δικαιώματα αφορούν στο δικαίωμα αποδοχής ή απόρριψης της κύησης, το δικαίωμα στους αναπαραγωγικούς ελέγχους και την ποιοτική φροντίδα υγείας, αλλά και το δικαίωμα στην εκπαίδευση και τη γνώση που θα παρέχει τη δυνατότητα επιλογής και θα μειώσει τις πιθανότητες εξαναγκασμού και βίας (Προβίδου, 2011: 20)

Η ανάπτυξη νέων τεχνολογιών της Ι.Υ.Α. συμπεριλαμβάνει ορμονοθεραπείες και εξωσωματική γονιμοποίηση, παρένθετη κύηση και δωρεά γαμετών, την κλωνοποίηση και την «επιλογή» παιδιών, αλλά και τεκνοποίηση μετά τον θάνατο του πατρός ή και μεταεμνηνοπαυσιακή εγκυμοσύνη. Η εφαρμογή αυτών των μεθόδων ανοίγει ένα πεδίο που απομακρύνεται από το πεδίο της ανεπιθύμητης γονιμότητας και διευρύνεται με την αντιμετώπιση της υπογονιμότητας, χωρίς ωστόσο να σημαίνει ότι τα ζητήματα που αφορούν την γονιμότητα δεν συνεχίζουν να υπάρχουν και να απασχολούν σε αρκετά μέρη του κόσμου. Για την εφαρμογή και την πρόσβαση όμως σε μια τόσο ευρεία γκάμα τεχνολογιών αναπαραγωγής, πολλές φορές χρησιμοποιήθηκε η ιδέα της *ατομικής αυτονομίας* (O'Neil, 2011a: 80). Όπως αναφέρει η O'Neil, «αυτή η μεταβολή μπορεί να μας δείξει που και γιατί η έννοια της αυτονομίας, υπό μια ισχυρή θεώρηση είναι σημαντική για την βιοηθική» (O'Neill, 2011a: 72).

Πιο συγκεκριμένα, οι ιδέες που αφορούσαν στην αναπαραγωγική ελευθερία και αυτονομία και

¹⁶ Η O'Neil κάνει μια εκτενή αναφορά σε αυτήν την πρόοδο προς την ατομική αυτονομία αναφορικά με τον τομέα της αναπαραγωγής. Παρουσιάζει εκτενώς, πως μέσα από τις αλλαγές στις τεχνολογίες της αναπαραγωγής, διαφοροποιείται και εμπλουτίζεται η ιδέα της ατομικής αυτονομίας και μετατοπίζεται από τον έλεγχο της γονιμότητας στην πρόσβαση σε μια ευρεία γκάμα τεχνολογιών υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. και πως από την ελευθερία επιλογής (O' Neill, 2011a: 79).

εξασφάλιζαν τη δυνατότητα επιλογής στην γονιμότητα, χρησιμοποιήθηκαν για να νομιμοποιήσουν και να εγγυηθούν την εφαρμογή των τεχνολογιών της I.Y.A.. Η εισαγωγή των ιδεών του αυτοκαθορισμού και της αυτοέκφρασης σε ζητήματα αναπαραγωγής, όπως αρχικά αναπτύχθηκαν για να υποστηρίξουν την αντισύλληψη και τις αμβλώσεις επεκτάθηκαν και στις μεθόδους αναπαραγωγής. Η επιθυμία όμως για τον περιορισμό ή και τη διακοπή μιας κύησης διαφοροποιείται σημαντικά από τον στόχο της αναπαραγωγής και δεν συμπεριλαμβάνει την ευημερία τρίτων προσώπων. Έτσι, στο βαθμό που η αντισύλληψη και η αμβλωση αφορούν περιπτώσεις που το έμβryo ή το προέμβryo δεν έχουν δικαιώματα τρίτου προσώπου, η λογική αυτή μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό οδηγό. Αντίθετα η περίπτωση της αναπαραγωγής αφορά τη δημιουργία τρίτου προσώπου, του οποίου η ευημερία θα εξαρτάται από άλλους, γεγονός που θέτει πολλά ερωτηματικά για το να επαρκεί η επίκληση στην ατομική αυτονομία (O'Neil, 2001b: 84). Για την O'Neil (2011a) η «αναπαραγωγική αυτονομία» αποτελεί μια μεταμόρφωση του δικαιώματος της επιλογής που δεν ευσταθεί και δεν μπορεί να θεωρείται απλά ένα ζήτημα αυτοέκφρασης το οποίο να εξετάζεται αποκλειστικά από τη σκοπιά της άσκησης του δικαιώματος της ελευθερίας. Συγκεκριμένα αναφέρει:

«Η ατομικιστική εστίαση των δημοφιλέστερων ερμηνειών της αυτονομίας δεν αφήνει να αναδειχτεί με σαφήνεια το γεγονός ότι ο στόχος της παραγωγικής διαδικασίας είναι η δημιουργία ενός ανθρώπινου όντος που για μεγάλο χρονικό διάστημα θα είναι εξαρτημένο. Η επίκληση των “δικαιωμάτων” των ενηλίκων στην ατομική αυτονομία δεν μπορεί να μας παράσχουν επαρκείς ηθικές βάσεις για τη λήψη των αναπαραγωγικών αποφάσεων» (O' Neill, 2011a: 85).

Η O'Neil (2011a) σε αυτό το σημείο αναφέρεται στις θεωρήσεις που διαβλέπουν στην αναπαραγωγική αυτονομία ως βασική προϋπόθεση και μέσω αυτοέκφρασης και αυτοκαθορισμού. Για παράδειγμα, ο Harris θεωρεί ότι μόνος λόγος να μην επιτραπεί σε κάποιον η χρήση μιας τεχνολογίας είναι η πρόκληση βλάβης. Τάσσεται υπέρ όλων των τεχνολογιών I.Y.A. από τη στιγμή που αφορούν αναπαραγωγικές επιλογές, ακόμα και αν αυτά σχετίζονται με δωρεά σπέρματος από νεκρούς, την κλωνοποίηση γονιδίων κ.λπ. (O'Neillb, 2011a). Αντίστοιχες απόψεις διατυπώνει και ο Robertson, με ακραία φιλελεύθερες θέσεις, που τάσσονται υπέρ της δημιουργίας μια αγοράς αναπαραγωγικών προϊόντων, η οποία θα επιτρέψει στο «αόρατο χέρι της αναπαραγωγικής προτίμησης» να επιτελέσει τον ευεργετικό του ρόλο (O'Neil, 2011a: 82).

Σε αντίθεση με τον Robertson, ο Harris και ο Dworkin, θεωρούν ότι αναπαραγωγικές επιλογές και οι επιλογές έκφρασης χαρακτηρίζονται από μια αναλογία που σχετίζεται με την ατομική φύση και «έχουν κεντρική σημασία για μια ισχυρή σύλληψη της ατομικής αυτονομίας» (O'Neil, 2011a: 82). Η αναλυτική παράθεση αυτών των θεωρήσεων της O'Neill και ο αποδομητικός χαρακτήρα της, αναδεικνύει ουσιαδώς την προβληματική που αναδύεται από την εξέταση τέτοιων ζητημάτων υπό

το πρίσμα της ατομικής αυτονομίας. Για την O'Neill (2011a), η ανεπάρκεια της ατομικής είναι σαφής και δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να αποτελέσει ως ηθική βάση για την λήψη αποφάσεων.

Η O'Neill προσπαθεί να αναδείξει ποια είναι τα όρια τη αναπαραγωγικής αυτονομίας και της ατομικής αυτονομίας όσον αφορά την γονεϊκότητα και την οικογενειακή ζωή. Όπως συνάγεται, η ατομική αυτονομία δεν είναι αυτονόητη στην οικογενειακή συνύπαρξη και στις διαδικασίες αναπαραγωγής και ούτε μπορεί να αποτελέσει ένα ασφαλές ηθικό κριτήριο σε τέτοιου τύπου αποφάσεις. Ως εκ τούτου, το να εξετάσουμε το ζήτημα της ετερόλογης γονιμοποίησης και τη δωρεά σπέρματος μέσα από το πρίσμα της ατομικής αυτονομίας, ως αυτοέκφραση, προσωπική επιλογή και ως αναπαραγωγική αυτονομία, πιθανό να αποτελούσε μια εσφαλμένη προσέγγιση. Η δωρεά σπέρματος αποτελεί μια διαδικασία που συμπεριλαμβάνει τρία διαφορετικά μέρη και εξετάζοντας την επιχειρηματολογία γύρω από το ζήτημα στην προηγούμενη ενότητα βλέπουμε ότι η εξέταση υπό το πρίσμα της ατομικής αυτονομίας δεν είναι μάλλον επαρκής. Πιο συγκεκριμένα, αν η ατομική αυτονομία των τριών μερών της ετερόλογης γονιμοποίησης ερμηνεύεται ως δυνατότητα πραγματοποίησης ενήμερων και τεκμηριωμένων αποφάσεων, ενώ παράλληλα εξασφαλίζεται μέσα από την αρχή της μη βλάβης, δεν γίνεται σαφές πως μπορεί να δοθεί τέλος στις αντιφάσεις και στα διλήμματα που εγείρονται. Υπό αυτό το πρίσμα δεν δίνεται μια επαρκής ηθική καθοδήγηση σε τέτοιου είδους ζητήματα, καθώς επιβάλλεται μια συρρικνωμένη, ατομική αυτονομία που εξαντλείται στην ενημερότητα και τη συναίνεση, ενώ παράλληλα επιβάλλει ένα περιορισμό μη βλάβης που σε καμία περίπτωση δεν επαρκεί για να διαμορφώσει την ηθική βάση της ανθρώπινης πρακτικής.

Αντιθέτως, θεωρούμε ότι η ηθική βάση θα πρέπει να στηρίζεται στην αυτονομία βάσει αρχών, οι οποίες θα αποτελούν το εφαλτήριο και θα έχουν γενικευμένη ισχύ. Μας αφορά η αυτονομία που προσανατολίζεται σε ηθικές αρχές που μπορούν να ισχύσουν για όλους και δεν στηρίζεται στην ενδεχομενικότητα των επιμέρους ατομικών αυτονομιών. Γι' αυτό το λόγο, στην παρούσα εργασία επιλέξαμε να εξετάσουμε το ζήτημα της δωρεάς σπέρματος υπό το πρίσμα της αυτονομίας βάσει αρχών, το οποίο πιθανόν μπορεί να αντιμετωπίσει με μεγαλύτερη επάρκεια το ζήτημα. Μια τέτοια μορφή αυτονομίας είναι αυτή που προτείνει ο Kant και στην οποία θα αναφερθούμε εκτενώς στη συνέχεια.

Αν η δωρεά σπέρματος αποτελεί ένα πεδίο σύγκρουσης δικαιωμάτων θα πρέπει να γίνει σαφές το πρίσμα με το οποίο θα πρέπει να εξετάζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα. Σύμφωνα με την O'Neil (2011), ο πιο δημοφιλής τρόπος θέασης των ανθρώπινων δικαιωμάτων είναι η θεμελίωση τους στο αγαθό, ωστόσο, όπως αναφέρει: «μια πλουραλιστική θεώρηση για ό,τι είναι αγαθό για τον άνθρωπο δεν μπορεί να αποτελέσει την κατάλληλη βάση για μια κανονιστική και συνεκτική θεώρηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων» (O'Neil, 2011a: 102). Μια τέτοιου τύπου θεώρηση, όπως υποστηρίζει,

δεν μπορεί να εξασφαλίσει τον σεβασμό των αγαθών όσων αφορά τα άλλα πρόσωπα. Πιο συγκεκριμένα, η κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η θέαση τους ως αγαθό δεν μπορεί να κατοχυρώσει την γενικευμένη εφαρμογή τους στο σύνολο ανθρώπων. Η O'Neill (2011a) προτείνει τη θέαση τους ως *ανθρώπινες υποχρεώσεις*, δηλαδή όχι μόνο κάτι, που κατοχυρώνεται σε ένα πρόσωπο, αλλά ένα σύνολο υποχρεώσεων που έχει απέναντι στα υπόλοιπα πρόσωπα. Το αγαθό είναι αδύνατο να οριστεί με σαφή τρόπο και να αποκτήσει γενικευμένη εφαρμογή, ως εκ τούτου, λειτουργεί σαν τροχοπέδη στην δημιουργία και την ύπαρξη μιας καθολικής θεώρησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αντίθετα, δίνεται προτεραιότητα στην έννοια των υποχρεώσεων (O'Neil, 2011:105-105 και υποσημ. 110).

Οι υποχρεώσεις κατά συνέπεια αποτελούν όχι απλώς αναπόσπαστο μέρος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά κάτι που μάλιστα προηγείται χρονικά. Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις αποτελούν ένα αλληλοκαθοριζόμενο πλέγμα, που το ένα προϋποθέτει το άλλο. Η ύπαρξη δικαιωμάτων προϋποθέτει τις υποχρεώσεις, ενώ παράλληλα εκεί που δεν υπάρχουν υποχρεώσεις δεν μπορούν να υπάρξουν και δικαιώματα. Η O'Neil ωστόσο επιλέγει να μην δώσει προτεραιότητα στις υποχρεώσεις έναντι των δικαιωμάτων και αναδεικνύει μια αλληλοκαθοριζόμενη θέση: «δεν μπορούμε να διαχωρίσουμε τα δικαιώματα από τις αξιόσιμες υποχρεώσεις: είναι οι δύο όψεις ενός και του αυτού ηθικού προτύπου, δύο οπτικές γωνίες μιας και μόνης ενότητας όρων» (O'Neil, 2011a: 105).

Όπως αναδείχθηκε στο πρώτο μέρος, η σύγκρουση που προκύπτει στην ετερόλογη γονιμοποίηση και η επιχειρηματολογία που αναπτύσσεται, αρθρώνεται γύρω από τη σύγκρουση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Από τη μία βρίσκεται το αδιαμφισβήτητο δικαίωμα στην ιδιωτικότητα και από την άλλη το αμφίβολο δικαίωμα της γνώσης της βιολογικής καταγωγής που επιφέρει και ένα ηθικό δικαίωμα στη γνώση του τρόπου σύλληψης. Σε όλο αυτό το πλαίσιο αντιμαχίας διαφόρων και μάλιστα αμφίβολων δικαιωμάτων θα πρέπει να εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να διασφαλιστούν. Η θέαση των δικαιωμάτων από την πλευρά των υποχρεώσεων είναι ικανή να διασφαλίσει τα δικαιώματα στο βαθμό που κάποιοι δρώντες θα πράξουν με ένα ορισμένο τρόπο βάσει της υποχρέωσης. Η αφηρημένη θέαση των δικαιωμάτων δεν παρέχει ένα κανονιστικό πλαίσιο που θα διαμορφώσει τη δράση και θα αναδείξει στην πράξη πως επιτελείται ο σεβασμός στα ανθρώπινα δικαιώματα. Για την O'Neil πρέπει να «συνδέσουμε πρώτα τις αξιώσεις των δικαιωμάτων με μια σαφή συλλογιστική για τις υποχρεώσεις, για τις πρακτικές και τις δυνατότητες που πρέπει να έχουν οι δρώντες και οι θεσμοί, ώστε να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους και αμοιβαία να σέβονται, με τον τρόπο αυτό, τα δικαιώματα των άλλων» (O'Neil, 2011a:107).

Ως εκ τούτου, δεν είναι επαρκές να εξετάσουμε την ετερόλογη γονιμοποίηση και τη χρήση τρίτου

δότη σαν μια σύγκρουση δικαιωμάτων που στηρίζεται στη ιδέα για την διασφάλιση της ατομικής αυτονομίας. Υπ' αυτό το πρίσμα δεν μπορεί να αναδειχθεί η πραγματική ουσία των δικαιωμάτων, αν δεν αναδειχθεί το πλαίσιο καθηκόντων με βάση το οποίο θα πρέπει να διαμορφώνουν τη δράση τους, τόσο ο δότης, όσο και η γονείς. Η απόφαση διεξαγωγής και συμμετοχής στη διαδικασία της ετερόλογης γονιμοποίησης είτε ως δότης είτε ως γονέας, θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει το ορισμό των καθηκόντων όλων των μερών, εξασφαλίζοντας, με αυτό τον τρόπο τον σεβασμό των δικαιωμάτων.

Η ιδέα για την διασφάλιση ατομικών αυτονομιών που συνάδει απόλυτα με την θέαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως αγαθό, δεν αποτελεί μια κανονιστική βάση, ικανή να διασφαλίσει τη ηθική πρακτική των μερών που συμμετέχουν και συναποφασίζουν σε αυτό. Η ύπαρξη δικαιωμάτων χωρίς τον σαφή καθορισμό των υποχρεώσεων και των καθηκόντων, όχι μόνο υποβαθμίζει την ουσία των δικαιωμάτων, αλλά αποτελεί και το εύφορο έδαφος ανάπτυξης συγκρούσεων μεταξύ τους. Το δίλημμα που μας απασχολεί δεν μπορεί να εξεταστεί από το πρίσμα της ατομικής αυτονομίας, γιατί μια τέτοια θεώρηση δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να εξαλείψει το συγκρουσιακό και αντιφατικό καθεστώς που αυτή δημιουργεί. Στόχος του παρόντος πονήματος, όπως αναφέρθηκε, είναι η ανάδειξη ενός διαφορετικού πρίσματος διαμόρφωσης της κανονιστικής βάση κατ' επέκταση της ηθικής πρακτικής.

Το αδιέξοδο που προκύπτει από την σύγκρουση των επιχειρημάτων υπέρ ή κατά της ανωνυμίας, υπέρ της γνώσης της βιολογικής καταγωγής, του «ηθικού καθήκοντος» των γονέων να αποκαλύψουν τον τρόπο σύλληψης, θα λέγαμε ότι αποτελεί απόρροια της εξέτασης του ζητήματος σε ένα επίπεδο ατομικών αυτονομιών, με τέτοιο τρόπο που δεν μπορεί να αποφευχθεί η πρόκληση βλάβης, ούτε μπορεί να αναδειχθεί η αρχή της ωφέλειας, σε ποιους δηλαδή οφείλω. Ο ηθικός προσανατολισμός της δράσης των υποκειμένων θα πρέπει να αναζητηθεί σε μια άλλου τύπου αυτονομία που στηρίζεται σε αρχές, που απομακρύνεται από τον *αυτόνομο εαυτό ή πρόσωπο*, την αυτονομία που αναδύεται από τις αρχές, την ηθική και την αυτονομία του *βούλεσθαι*. Εξετάζοντας το ζήτημα της ετερόλογης γονιμοποίησης και εστιάζοντας στο ζήτημα της αυτονομίας θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε μια διαφορετική πλευρά αυτής της σύγκρουσης. Δεν θα εστιάσουμε στο κατά πόσο προσβάλλεται η αυτονομία των μερών στη βάση της ατομικότητας. Η προσέγγιση που μας αφορά γύρω από το ζήτημα της ηθικής και των ηθικών αρχών είναι η κανονιστική ηθική και συγκεκριμένα η προσέγγιση του απόλυτου κανόνα ή αρχής (*absolute rule approach*), που στηρίζεται στην ηθική φιλοσοφία του Kant. Το χαρακτηριστικό σε αυτή την περίπτωση είναι ότι ο βασικός ηθικός κανόνας ή αρχή γίνεται αποδεκτός και εφαρμόζεται χωρίς εξαιρέσεις. Ο καθολικός ηθικός κανόνας ή η αρχή μπορεί να έχει απόλυτο χαρακτήρα σε σχέση με άλλες αρχές, ωστόσο αυτό απαιτεί την ύπαρξη μίας περιγραφής του

είδους της δράσης του σε κανονιστικό επίπεδο (Donagan, 1977). Θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε έναν άλλον τρόπο διαμόρφωσης των κανονιστικών κριτηρίων της ηθικής πρακτικής. Θα προσεγγίσουμε την αυτονομία δρώντων στη δωρεά σπέρματος υπό το πρίσμα της αυτονομίας αρχών του Kant, η οποία εστιάζει στα καθήκοντα και απομακρύνεται από οποιαδήποτε ερμηνεία αυτοέκφρασης, επιθυμίας ή ανεξαρτησίας. Ο διαφορετικός τρόπος ανάγνωσης στοχεύει στην ανάδειξη μιας διαφορετικής προσέγγισης που πιθανό να δημιουργήσει το κατάλληλο έδαφος για την εξάλειψη των πολλαπλών συγκρούσεων και των ηθικών διλημάτων.

4.3 Η αρχή της αυτονομίας στην βιοηθική και το θεωρητικό της υπόβαθρο

Η έννοια της αυτονομίας όπως ήδη συζητήθηκε παραπάνω, συνδέεται με διάφορες άλλες έννοιες. Σύμφωνα με τον Dworkin (Dworkin, 1988:6), : η αυτονομία έχει κατά καιρούς ταυτιστεί με «την ελευθερία (θετική ή αρνητική) ... την αξιοπρέπεια, την ακεραιότητα, την ατομικότητα, την ανεξαρτησία, την υπευθυνότητα και την αυτογνωσία... την αυτοκατάφαση... τον κριτικό αναστοχασμό... την ελευθερία από υποχρέωση... την απουσία εξωτερικών αιτιών... και τη γνώση των πραγματικών μας συμφερόντων.» (O' Neill, 2011a: 38). Στη σύγχρονη βιοηθική και ιδιαίτερα στην ιατρική ηθική, η αυτονομία αποτελεί μια ιδιότητα και είναι άμεσα συνυφασμένη με την *ανεξαρτησία* και την δυνατότητα λήψης απόφασης και αυτενέργειας (O' Neill, 2011a). Η O' Neill (2011a: 40) διακρίνει τρία χαρακτηριστικά της: «η αυτονομία θεωρείται “σχεσιακή”: είναι πάντοτε αυτονομία από κάτι [...] “επιλεκτική”: τα άτομα μπορεί να είναι ανεξάρτητα σε ορισμένα ζητήματα, αλλά όχι σε άλλα [...] “επιδεκτική βαθμού”: κάποια άτομα μπορεί να έχουν μεγαλύτερο και κάποια μικρότερο βαθμό ανεξαρτησίας, ενώ παράλληλα υποστηρίζει ότι δεν εξαντλείται ταυτιζόμενη σε μια απλή επιλογή και μια *ανεξάρτητη πράξη* (O'Neil, 2011a: 51).

Στους κόλπους της βιοηθικής ωστόσο, εντοπίζουμε μια διαμάχη ανάμεσα στη φυσιοκρατική και την κανονιστική παράδοση, που αφορά στο ζήτημα της αυτονομίας και στη μελέτη της. Επίκεντρο της διαμάχης αποτελεί ο σχετικά σύγχρονος όρος «ατομική αυτονομία». Κύριος εκφραστής της φυσιοκρατικής παράδοσης θεωρείται ο John Stuart Mill (1806-1873), ο οποίος την ονομάζει «ατομικότητα και χαρακτήρα». Ο ίδιος δεν χρησιμοποιεί ποτέ τον όρο αυτονομία, αλλά την αναφέρει ως ατομικότητα, ως την δυνατότητα κάποιου να επιλέγει ενήμερα και τεκμηριωμένα, έχοντας ως βασικό γνώμονα την επιθυμία. Οι θεωρήσεις που προσδιορίζουν την αυτονομία με αυτόν τον τρόπο, αντιλαμβάνονται τη δυνατότητα της ανεξάρτητης επιλογής ως καθοδηγητική αρχή ικανή να διαμορφώσει τις πρακτικές των επιστημών της ζωής, ενώ παράλληλα προσδιορίζεται ως ατομικιστική θεώρηση της ανθρώπινης πράξης (Χαραλάμπους, 2014).

Πιο συγκεκριμένα, οι φυσιοκρατικές θεωρήσεις αντιλαμβάνονται την αυτονομία ως μια δυνατότητα

ανάπτυξης των φυσικών γνωρισμάτων, του πραγματικού εαυτού και των πραγματικών ατομικών επιθυμιών. Η γνώση του εαυτού προκύπτει κατά κύριο λόγο από μια ορθολογική αναγνώριση των ιδιοτήτων και του χαρακτήρα του κάθε προσώπου. Η θεμελίωσή της πραγματώνεται μέσα από την «ανάπτυξη και καλλιέργεια των προσωπικών φυσικών προδιαθέσεων», ενώ αντίστοιχα στην βιοηθική η ατομική αυτονομία αποτελεί «το κριτήριο ηθικής αποτίμησης της πράξης» που ανάγεται στην ικανότητα του ατόμου να εκφράζει της θέληση του και τις επιθυμίες του (Χαραλάμπους, 2014: 33). Σύμφωνα με τον Mill, δεν αποτελεί μια τυχαία έκφραση απλών επιθυμιών που έχουν και τις ακολουθούν, «αλλά ότι αναλαμβάνουν τον έλεγχο αυτών των επιθυμιών, ότι αναστοχάζονται και ότι επιλέγουν ανάμεσα στις επιθυμίες τους με ξεχωριστούς τρόπους» (Mill, J. S. 1962:189, Skorupski, 1989: 43, 348)¹⁷. Η ατομικότητα και ο χαρακτήρας δεν διαμορφώνονται μέσα από τις επιθυμίες, αλλά προϋποθέτουν την ύπαρξη αυτών ως κάτι που πηγάζει από τα φυσικά χαρακτηριστικά του κάθε δρώντος. Το ζητούμενο είναι η ελεύθερη ανάπτυξη της ατομικότητας και του χαρακτήρα μέσω της πραγμάτωσης των επιθυμιών -αυτών που είναι ικανές να κινητοποιήσουν τη δράση- με στόχο την ατομική και την συνολική ευημερία¹⁸.

Με βάση τις φυσιοκρατικές θεωρήσεις διαμορφώνονται διάφορες διατυπώσεις που σχετίζονται με το κυρίαρχο ζήτημα της αυτονομίας και συγκροτούν τη σύγχρονη συζήτηση. Στην φυσιοκρατική αντίληψη η αρχή της αυτονομίας αποτελεί το στοιχείο που διασφαλίζει την ελευθερία τόσο της σκέψης, όσο και της βούλησης για πράξη. Η επιθυμία αποτελεί το σημαντικότερο κριτήριο ανεξαρτησίας, γιατί αντιπροσωπεύει την έκφραση της πραγματικής φύσης των χαρακτηριστικών του εαυτού. Ωστόσο, η ανάδειξη της επιθυμίας ως ηθικό κριτήριο λήψης αποφάσεων και μάλιστα συστατικό στοιχείο ελευθερίας, θα πρέπει να αποτελεί αποτέλεσμα μιας φυσικής διαδικασίας και δεν είναι καθόλου αυτονόητο ότι εξασφαλίζεται κάποια μορφή ανεξαρτησίας. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρει η O'Neill (2011a):

«δεν είναι καθόλου αυτονόητο γιατί αυτές οι σύνθετες αιτιακές διαδικασίες εξασφαλίζουν κάποια μορφή ανεξαρτησίας που δεν μπορεί από την απλώς αυθόρμητη, μη αναστοχαστική επιλογή. Ούτε επίσης είναι φανερό γιατί οι επιλογές, στις οποίες οδηγούμαστε με βάση αυτές θα πρέπει να έχουν πάντοτε (ή γενικά) περισσότερη αξία» (O'Neill, 2011a: 52).

Η O'Neil (2011a) αποτελεί μια από τις σημαντικότερες θεωρητικούς, που έχουν προσπαθήσει να

¹⁷ Ο John Stuart Mill αναφέρει: «Λέμε ότι ένα πρόσωπο με τις δικές του επιθυμίες και ορμές –οι οποίες αποτελούν έκφραση της φύσης του, όπως αναπτύχθηκε και τροποποιήθηκε χάρη στη δική του καλλιέργεια -έχει χαρακτήρα. Οποιοσ δεν έχει δικές του επιθυμίες και ορμές, δεν έχει και χαρακτήρα, κατά τον ίδιο τρόπο που δεν έχει και χαρακτήρα μια ατμομηχανή» (Mill, J. S. 1962:189, Skorupski, 1989: 43, 348).

¹⁸ Για την O'Neill (2011), ο Mill ξεπερνάει τα όρια του απλού ωφελιμισμού, σύμφωνα με τα οποία αποδίδεται αξία σε όλες τις ατομικότητες και την ελευθερία στην ανάπτυξη των όλων επιθυμιών τους και αξιώνει σεβασμό της επιθυμίας από όλους, στηριζόμενη στην ικανότητα για ελευθερία (O'Neill, 2011a: 50- 51).

αποδομήσουν την κυριαρχία της ατομικής αυτονομίας η οποία χρησιμοποιείται ευρέως στην βιοηθική. Η ίδια υποστηρίζει πως οι ορισμοί της ατομικής αυτονομίας είναι ανεπαρκείς τόσο από φιλοσοφική, όσο και από ηθική άποψη και δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να προσφέρουν μια ηθική καθοδήγηση. Υποστηρίζει την ύπαρξη μιας αυτονομίας στη βάση αρχών με καθολική ισχύ, που παράλληλα θα επιβάλλει ένα καθολικό σύστημα υποχρεώσεων και δικαιωμάτων που θα διαπερνά τις σχέσεις των δρώντων. Τα ηθικά ζητήματα που προκύπτουν δεν μπορούν να επιλυθούν ουσιαστικά με αυτόν τον τρόπο, γιατί εστιάζουν στον περιορισμό της μη πρόκλησης βλάβης που είναι αμφίβολο ότι μπορεί να αποτελέσει τη στέρεα βάση για τον ηθικό προσδιορισμό της πράξης (O' Neill, 2011a). Για την ίδια πρέπει να πάμε πέρα από την ατομική έννοια της αυτονομίας αν θέλουμε να δώσουμε λύσεις στα ζητήματα που προκύπτουν. Μια ισχυρή βάση αποτελεί για την εξέταση της ιατρικής, της βιοτεχνολογίας και όλων των ζητημάτων που βρίσκονται στο επίκεντρο της βιοηθικής η Καντιανή θεώρηση της αυτονομίας, την οποία και θα αναλύσουμε στη συνέχεια, αναδεικνύοντας έναν διαφορετικό τρόπο προσέγγισης τους ζητήματος που εξετάζουμε.

4.4 Η αυτονομία στον Kant

Προκειμένου να εξετάσουμε το δίλημμα, που προκύπτει από την ανώνυμη ετερόλογη γονιμοποίηση, θα επιχειρηθεί η ανασυγκρότηση της καντιανής έννοιας και η ανάδειξη των ειδοποιών χαρακτηριστικών της. Εκκινώντας θα πρέπει να τονίσουμε πως ο Kant δεν θεωρεί την αυτονομία ένα ατομικό χαρακτηριστικό που κάποιοι το κατέχουν λιγότερο και κάποιοι άλλοι απολαμβάνουν μεγαλύτερο μέρος του. Παράλληλα δεν το εξισώνει με κάποια μορφή προσωπικής ελευθερίας και αυτο-έκφρασης, στην οποία η ανεξαρτησία στηρίζεται σε μια τυχειότητα ως προς τον υποκειμενισμό της λήψης αποφάσεων (O' Neill, 2011b, Τσινόρεμα, 2006). Η Καντιανή αυτονομία εκδηλώνεται σε μια ζωή όπου τα καθήκοντα εκπληρώνονται και στην οποία υπάρχει σεβασμός για τους άλλους και τα δικαιώματά τους, παραπέμπει περισσότερο σε μια δέσμευση παρά στην απόλυτη απελευθέρωση. Για τον Kant η αυτονομία δεν είναι σχεσιακή, εμφανίζει συνέπεια χωρίς διαβαθμίσεις και δεν αποτελεί μορφή αυτοέκφρασης. Ως επί το πλείστον, είναι ένα ζήτημα του πράττειν με βάση συγκεκριμένες αρχές και ειδικότερα σύμφωνα με τις αρχές της υποχρέωσης (Χαραλάμπους, 2014: 101).

Η τήρησή της συνίσταται στην εξασφάλιση της δυνατότητας των υποκειμένων να πράττουν, να σκέφτονται και να αποφασίζουν απρόσκοπτα χωρίς εξωτερικές παρεμβάσεις και πραγματώνεται διαμέσου της έλλογης βούλησης. Οι ρίζες αυτού του ορισμού εκκινούν από την θεώρηση της αυτονομίας στην Καντιανή ηθική φιλοσοφία, στην οποία γίνεται μια προσπάθεια να διασαφηνιστούν οι κανόνες και τα όρια της ηθικής πράξης. Η πράξη στον Kant σχετίζεται καθοριστικά με την

ελευθερία, το λόγο και τη βούληση, αναδεικνύοντας μια προοπτική τους που μπορεί να έχει αξιώσεις δεσμευτικής ισχύος.

Στη καντιανή φιλοσοφία η αυτονομία αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα συστατικά στοιχεία της ελευθερίας, με τη πρώτη να αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της δεύτερης. Σημαντικούς παράγοντες της ατομικής ευημερίας αποτελούν η αυτονομία και η ελευθερία (Freeman et.al., 2014: 236). Η ελευθερία μπορεί να έχει δύο μορφές τη θετική και την αρνητική. Αφενός η θετική συνδέεται με το αυτεξούσιο, με την προσωπική βούληση του ατόμου και αποτελεί το ελεύθερο πεδίο δράσης που απομακρύνεται από τις εξωτερικές παρεμβάσεις και υπερκαθορισμούς. Η εξασφάλιση του ελεύθερου πεδίου δράσης είναι αναγκαία για την ανάπτυξη των φυσικών ικανοτήτων και την επιδίωξη των σκοπών. Αρνητική ελευθερία είναι το να μπορεί κάποιος να πράττει ανεμπόδιστα, χωρίς δηλαδή να υπάρχει σε κανέναν η δυνατότητα παρέμβασης στην πράξη αυτή (Χαραλάμπους, 2014).

Ο Kant διαχωρίζει επιπλέον την βούληση από οτιδήποτε σχετίζεται με τα εμπειρικά ερεθίσματα: «Από όλα όσα μπορούν να νοηθούν μέσα στον κόσμο ή και έξω από αυτόν δεν υπάρχει τίποτε άλλο, που να μπορεί να θεωρηθεί ως καλό χωρίς περιορισμό, εκτός από μια καλή θέληση» (Kant, 1984: 33). Αναδεικνύει ως κεντρική έννοια την *καλή βούληση* και υποστηρίζει πως η θέληση είναι αυτή που θα προσανατολίσει την πράξη και θα μας καταστήσει ως *ένα έλλογο και αμερόληπτο θεατή*. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρει η καλή θέληση είναι αυτή που θα *βάλει μέτρο στην επίδρασή τους πάνω στο πνεύμα, θα υποτάξει τις πράξεις σε ένα γενικό αξίωμα και θα τις εναρμονίσει με τους γενικούς σκοπούς* (Kant, 1984: 34). Με αυτόν τρόπο, δίνεται η δυνατότητα στη βούληση να δρα ανεξάρτητα και να θέτει εκτός τις επιθυμίες και τις παρορμήσεις. Η Καντιανή αυτονομία ωστόσο, δεν αφορά πρόσωπα αλλά «την αυτονομία της έλλογης βούλησης καθαρής από το αισθητηριακό και υποκειμενικό στοιχείο» (Timmons, 2002: 157). Κατά συνέπεια, για να δούμε σε τι συνίσταται η αυτονομία στο έργο του Kant, θα πρέπει πρώτα να εξετάσουμε τι ορίζεται ως έλλογη βούληση και την οργανική της θέση στην αυτονομία που αφορά τα υποκείμενα. Μια βούληση που δεν σχετίζεται με την ανθρώπινη εμπειρία και σε καμία περίπτωση δεν διαμορφώνεται από αυτή. Η καλή βούληση, όπως την αποκαλεί ο Γερμανός φιλόσοφος, δεν υπόκειται στις εκάστοτε επιθυμίες και ροπές του ανθρώπου οι οποίες αποτελούν εμπειρικά κίνητρα αλλά παρακινείται από λόγους που είναι ανεξάρτητοι και διακριτοί από αυτές (Kant, 1984: 35- 37). Συνεπώς, η έλλογη βούληση για τον Kant δεν είναι απόρροια της εμπειρικής πραγματικότητας, δεν προκύπτει από αισθητηριακά ερεθίσματα και δεν διαμορφώνεται από την επεξεργασία των δεδομένων της πραγματικότητας. Παράλληλα, θα πρέπει να αποκόπτεται από προσωπικές προτιμήσεις, ορέξεις και ορμές του προσώπου.

Η αυτονομία του έλλογου όντος συνίσταται στην ελευθερία της βούλησης και είναι διφυής: κατά την αρνητική της ερμηνεία αποτελεί ελευθερία από κάτι, όπως τους νόμους της φύσης, την βούληση

άλλου ατόμου, τα πάθη, τις ροπές μας και γενικώς τον ετεροπροσδιορισμό και την ετερονομία. Ενώ κατά την θετική της ερμηνεία αποτελεί ελευθερία σε κάτι όπως η δυνατότητα του ανθρώπου να επιλέγει και να θέτει ο ίδιος τους ηθικούς νόμους τους οποίους θα δεσμευθεί να τηρήσει και που αποτελούν την έκφραση της δικής του ελεύθερης έλλογης βούλησης (Kant, 1984:98).

Σύμφωνα με το Γερμανό φιλόσοφο η αυτόνομη βούληση και η ελευθερία επιλογής σχετίζονται άμεσα, καθώς το πρώτο αποτελεί προϋπόθεση για το δεύτερο. Η βούληση ωστόσο δεν σημαίνει ότι επιλέγουμε ελεύθερα ή όχι, αλλά είναι η ιδιότητα αυτή που προσφέρει στην επιλογή μας τη βάση και τους λόγους εξαιτίας των οποίων επιλέγει (Χαραλάμπους, 2014: 104). Το κριτήριο της ελευθερίας και η άμεση συσχέτισή του με την καθαρή βούληση αποτελούν τα συστατικά στοιχεία της ηθικής συμπεριφοράς. Εντούτοις, μια πράξη αξιολογείται ηθικά μόνο αν το άτομο που την έπραξε ήταν ελεύθερο να την πράξει. Η καθαρή βούληση αναφέρεται και δεσμεύεται σε εκείνο που η ίδια έχει θέσει ως επιδίωξη της, δηλαδή ένα είδος αυτοδέσμευσης, που για τον Kant, ταυτίζεται με την ελευθερία της βούλησης.

Στον αντίποδα, η εμπειρικά διαμορφωμένη βούληση δεν είναι ελεύθερη, επειδή οι αιτίες που παρακινούν την πράξη ή την βούληση είναι εξωτερικές στα άτομα. Μόνο η καθαρή βούληση είναι ελεύθερη γιατί η αιτία της κάθε επιδίωξης βασίζεται στην ίδια την ουσία της και εξαιτίας του αυτοκαθορισμού της (Kant, 1984). Η ελευθερία της βούλησης συνίσταται στην αυτονομία της και αυτό γίνεται μόνο στην καθαρή μορφή της, που είναι αποδεσμευμένη από οτιδήποτε σχετίζεται με την εμπειρία.

Για τον Kant δηλαδή ο αυτόνομος άνθρωπος οφείλει να πράττει πάντοτε βάσει καθήκοντος. Το καθήκον για τον φιλόσοφο είναι έλλογο και έχει συνέπεια, γεγονός που το καθιστά πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη της ηθικής και των ηθικών νόμων (Kant, 1984: 35- 37). Βασική προϋπόθεση για να επιτευχθεί το παραπάνω είναι να ενεργεί με βάση το καθήκον που επιβάλλεται από την καθαρή βούληση του και τη δυνατότητα της να επιλέγει. Ωστόσο ουσιαστική σημασία στην εκτέλεση του καθήκοντος έχει το σωστό κίνητρο το οποίο χαρακτηρίζει και την πράξη ως σωστή. Το *κίνητρο του καθήκοντος* (motive of duty) είναι να κάνει κάποιος τη σωστή πράξη επειδή είναι η σωστή, χωρίς να αντλεί κανενός είδους ευχαρίστηση από αυτό. Το *κίνητρο της άμεσης διάθεσης* (direct inclination) είναι να κάνει κάποιος μια πράξη για ευχαρίστηση. Τέλος το *κίνητρο της έμμεσης διάθεσης* (indirect inclination) είναι να εκτελείται μια πράξη ως μέσο για την πραγματοποίηση κάποιου απώτερου σκοπού (Kant, 1984: 39-40).

Ο Kant απαριθμεί τους διάφορους τρόπους που η ανθρώπινη πρακτική μπορεί παρακινηθεί από το καθήκον. Με αυτόν τον τρόπο προσπαθεί να αποσαφηνίσει πότε η έλλογη βούληση αποτελεί το καθαρό τμήμα της γνώσης απαλλαγμένο από καθετί εμπειρικό. Αναλυτικότερα, ως πρώτος τρόπος

προσδιορίζεται η πρακτική ενάντια στο καθήκον (Kant, 1984: 38). Ο δεύτερος τρόπος είναι όταν ο άνθρωπος παρακινείται να πράττει σύμφωνα με το καθήκον, αλλά χωρίς να έχει κάποια άμεση ροπή προς αυτό (Kant, 1984: 38-39). Στην περίπτωση αυτή, αν και δεν παραβιάζεται το καθήκον, εντούτοις, ο λόγος που παρακινεί την πράξη δεν συμφωνεί με αυτό. Η πράξη δηλαδή, χρησιμοποιείται ως μέσο για την επίτευξη ενός άλλου, διαφορετικού από το καθήκον, σκοπού (Korsgaard, 1998).

Ο τρίτος τρόπος είναι όταν ο άνθρωπος παρακινείται να πράττει σύμφωνα με το καθήκον, αλλά από μια άμεση ροπή (Kant, 1984: 39). Ο σκοπός για τον οποίο επιτελείται η πράξη δεν διαφέρει από τον λόγο που τον παρακινεί να πράττει, αλλά ο λόγος για τον οποίο ο άνθρωπος πράττει είναι η ικανοποίηση της ροπής. Όταν για παράδειγμα κάποιος βοηθά τον συνάνθρωπό και παρακινείται από καθήκον, αλλά το βαθύτερο κίνητρο της πράξης συμπόνια. Η πράξη του δεν έχει ηθική αξία η συμπόνια δεν αποτελεί σταθερή βάση. Τέλος, ο τέταρτος τρόπος είναι όταν ο άνθρωπος παρακινείται να πράττει από καθήκον (Kant, 1984: 39-40). Και εδώ, ο λόγος για τον οποίο ο άνθρωπος πράττει δεν διαφέρει από τον σκοπό ο οποίος επιδιώκεται με την πράξη αυτή, αλλά στην περίπτωση αυτή ο λόγος, που παρακινεί τον άνθρωπο, είναι το καθήκον (Korsgaard, 1998: 61- 63).

Παραδείγματος χάριν, ένας ψυχρός και βαθιά στεναχωρημένος άνθρωπος θα κάνει το καθήκον του να βοηθήσει κάποιον υπερβαίνοντας τον εαυτό σε σχέση με κάποιον που είναι συμπονετικός και θα πράξει με βάση το χαρακτήρα του κάτι αντλώντας χαρά από αυτό. Η πράξη του πρώτου ατόμου για τον Kant έχει ηθική αξία ενώ του δεύτερου όχι. Συγκεκριμένα, τίμιος είναι κάποιος επειδή πιστεύει στην τιμότητα. Θα είναι τίμιος δηλαδή επειδή πρέπει υπό οποιεσδήποτε συνθήκες. Μόνο λοιπόν σε αυτή τη τέταρτη περίπτωση η βούληση είναι κυριολεκτικά αυτόνομη, γιατί η ελευθερία υπακούει σε ένα νόμο που δίνει η ίδια στον εαυτό της, τον ηθικό νόμο. Τότε μόνο ο άνθρωπος πράττει ηθικά (Korsgaard, 1998).

Επιπλέον η καθαρή βούληση, δηλαδή η βούληση που είναι απαλλαγμένη από επιθυμίες και προτιμήσεις, δύναται να δεσμεύσει την πράξη μας επειδή στοχάζεται και πράττει από την σκοπιά όλων (νομολογικά), δηλαδή υιοθετεί μια προοπτική ικανή να θεμελιώσει την αναγκαία προϋπόθεση της ηθικής, αυτή της καθολίκευσης της πράξης (Χαραλάμπους, 2014: 103). Σύμφωνα με τον Kant, ο ηθικός δρών έχει τη δυνατότητα αυτο- θέσπισης των νόμων στους οποίους θα υπακούσει. Με αυτή την έννοια η αυτονομία ως δυνατότητα της βούλησης συνιστά η ίδια ένα νόμο γι' αυτήν (Τσινόρεμα, 2006).

Βασικό κριτήριο όμως για αυτή τη νομολογική διαδικασία είναι οι νόμοι που θα θεσπίσει ο εκάστοτε δρών να είναι στη βούληση του καθολικεύσιμοι. Όπως αναφέρει: «Οφείλω να ενεργώ με τέτοιο τρόπο, ώστε να μπορώ να θέλω να γίνει ο υποκειμενικός μου γνώμονας ένας καθολικός νόμος» (Kant, 1984: 45).

Σύμφωνα με την πρώτη αυτή διατύπωση της κατηγορικής προσταγής¹⁹, διατυπώνει την αξία του καθολικού νόμου και εν γένει της καθολίκευσης. Σε αυτό το σημείο, ο ηθικός δρών καλείται να πράξει έξω από κάθε επιθυμία, δηλαδή δεν σχετίζεται με αυτό που θα επιθυμούσε να ισχύσει καθολικά, αλλά με αυτό που μπορεί να ισχύσει και είναι συνεπές. Η βούληση οφείλει, όχι μόνο, να μένει ανεπηρέαστη από προτιμήσεις, αλλά να λαμβάνει υπόψη και τους άλλους έλλογους δρώντες. Σε γενικές γραμμές, η πρώτη διατύπωση της κατηγορικής προσταγής επιτάσσει δυο περιορισμούς στον άνθρωπο: πρώτον, να πράττει βάσει γνωμόνων και δεύτερον να πράττει βάσει γνωμόνων που να μπορεί να τους καθολικεύσει.

Οι γνώμονες²⁰, δηλαδή είναι «υποκειμενικές αρχές της βούλησης» σύμφωνα με τις οποίες κάποιος πράττει. Εκφράζουν την επιδίωξη τη σκοπιμότητα και την πρόθεση τέλεσης μιας πράξης. Θα πρέπει να είναι ελεύθερη από προσωπικές επιδιώξεις. Το ηθικό πρόσωπο για να μπορέσει να ασκήσει την αυτονομία του ούτως ώστε να λαμβάνει ενημερωμένες και τεκμηριωμένες αποφάσεις για τη ζωή του θα πρέπει να μπορεί να αποφασίζει ελεύθερα τους γνώμονες της ηθικής του δράσης. Οι γνώμονες θα πρέπει εντός της βούλησης του δρώντος να μπορούν να καθολικευτούν, δηλαδή να ισχύσουν ως καθολικοί νόμοι (Τσινόρεμα, 2006). Η αυτονομία επιτελείται μέσα από την ικανότητα νομοθέτησης και δέσμευσης σε αυτή, ενώ η δυνατότητα καθολίκευσης αποτελεί το κριτήριο για το ποιοι νόμοι μπορούν να ισχύσουν για όλους.

Σύμφωνα με τον Kant, όλα τα έλλογα όντα ως τέτοια μπορούν να νομοθετούν και να υποτάσσεται εκούσια στον ίδιο τους τον ηθικό νόμο από καθήκον. Η επιλογή του ηθικού νόμου πηγάζει από το καθήκον, δηλαδή η αυτονομία, εκπορεύεται από την ιδιότητα της διυποκειμενικότητας του ατομικού γνώμονα, ο οποίος με αυτό τον τρόπο ισχύει ως καθολικός νόμος (Τσινόρεμα, 2006).

Κατά τον Kant, κάθε γνώμονας προσδιορίζει τις ανθρώπινες πράξεις, αντίθετα ο ηθικός νόμος προσδιορίζει αυτό που οφείλει το άτομο να πράττει οπότε τότε ορίζεται ως αυτοσκοπός. Μόνο όποια πράξη πραγματοποιείται με βάσει το καθήκον θεωρείται ηθική²¹. Η καθολικότητα του ηθικού νόμου συνιστά αυτοσκοπό. Ο ίδιος ο άνθρωπος ως έλλογο ον και κατ' επέκταση ολόκληρη η ανθρωπότητα

¹⁹ Ο Kant περιγράφει μια διαδικασία κατά την οποία η βούληση εξαναγκάζεται από τις επιταγές όχι της θέλησης ή της επιθυμίας, αλλά από τη σκοπιά όλων των έλλογων όντων. Ο «εξαναγκασμός» της θέλησης αποτελεί μια διαδικασία αυτοκαθορισμού που στηρίζεται σε αντικειμενικά αξιώματα, τις προσταγές και η διατύπωση της προσταγής ονομάζεται «προστακτική» (Kant, 1984: 59).

²⁰ Οι γνώμονες είναι «το υποκειμενικό αξίωμα της θέλησης, το αντικειμενικό αξίωμα (δηλαδή εκείνο που θα μπορούσε να γίνει υποκειμενικό πρακτικό αξίωμα όλων των έλλογων όντων, εάν η λογική είχε πλήρη εξουσία πάνω στις ορμές) είναι ο πρακτικός νόμος» (Kant, 1894: 44).

²¹ Όπως διαβάζουμε στον Χαραλάμπους (2014): «το αξίωμα της καθολίκευσης της πράξης για κάθε έλλογο ον συνιστά συγκροτητικό όρο διαμόρφωσης κάθε καθήκοντος. Το αίτημα για καθολίκευση κάθε αξιώματος της πράξης δύναται να αναδείξει αν μπορούμε να προσδώσουμε στην πράξη μας καθολικό χαρακτήρα. Συγκροτητικός όρος της πράξης είναι ο γνώμονας μας να μην αναρριεί τον ίδιο του τον εαυτό. Ο Kant θέτει ως «δικλείδα ασφαλείας» να μπορεί ο γνώμονας της πράξης μας να καθολικευτεί δίχως αντίφαση» (Χαραλάμπους, 2014: 114).

συνιστά αυτοσκοπό. Ο Kant, ανάγει την αυτονομία, την πληρέστερη πραγμάτωση της ελευθερίας, σε μια εκούσια υποταγή σε προκαθορισμένους, αμετάβλητους νόμους (Κιουπκιολής 2015). Υπ' αυτό το πρίσμα, υποστηρίζει ο Kant, κανένας άνθρωπος δεν μπορεί να χρησιμοποιείται μόνο ως μέσο.

Ο Kant, θεωρεί ότι η έλλογη φύση του ανθρώπου, το καθιστά ξεχωριστό ον ιδίως λόγω της ικανότητας του να θέτει σκοπούς βάσει λόγου. Για τον ίδιο, ο πρακτικός λόγος προέχει, και είναι αυτός στον οποίο υπακούει αυτοβούλως η ελεύθερη βούληση (Kant, 1984: 59). Κι αυτό ακριβώς το στοιχείο είναι που κάνει την καντιανή ηθική υψηλή οντολογικά αφού το έλλογο ον δεν μπορεί παρά να αυτοδεσμεύεται στις ηθικές αρχές. Ο πρακτικός λόγος του Kant απαιτεί να αντιμετωπίζεται η ανθρωπότητα ως υποκείμενο με αξιοπρέπεια κι όχι ως αντικείμενο το οποίο χρησιμοποιούμε στο πλαίσιο μιας εργαλειακής πρακτικής. Ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας επιβάλλει να απέχουμε από πρακτικές που προσβάλλουν αυτήν την άνευ όρων αξία η οποία αποτελεί αξίωση της ηθικής, της λογικής και της αυτονομίας. Η έλλογη φύση ως αυτοσκοπός αποτελεί το περιεχόμενο του ηθικού νόμου ενώ η καθολικότητα δίνει τη μορφή και η αυτονομία αντιπροσωπεύει τη νομοθέτηση βάσει απόλυτου καθορισμού των γνωμόνων και της ολότητας των σκοπών (Kant, 1984: 59).

Ο όρος ανθρωπότητα ή ανθρώπινη ιδιότητα (humanity) για τον Kant, είναι συνυφασμένη με την έλλογη φύση. Όπως ήδη αναφέρθηκε, η έλλογη φύση αποτελεί ένα σκοπό αυθύπαρκτο που έχει μια άνευ όρων εσωτερική αξία, την αξιοπρέπεια, που διαθέτει αναντικατάστατη αξία (Kant, 1984: 89). Για τον φιλόσοφο, οτιδήποτε έχει τέτοια αξία χρήζει απόλυτου σεβασμού σε όλες τις πιθανές περιπτώσεις, σε κάθε πλαίσιο που αυτή εμφανίζεται. Επιπλέον, η άνευ όρων αξία ενός αυτοσκοπού παραμένει ακέραια και δεν μειώνεται οτιδήποτε και αν συμβεί σε αυτόν. Ακόμα και, αν κάποιος με τις πράξεις του την παραβιάζει, την ατιμάζει ή την απορρίπτει, η αξία της πράξης δεν υπονομεύεται ούτε καταστρατηγείται (Kant, 1991: 255, 463).

Όπως αναλύει ο Hill (1980), οι φράσεις «τα πρόσωπα αποτελούν αυτοσκοπούς» και ο «όρος ανθρώπινη ιδιότητα είναι αυτοσκοπός» είναι ισοδύναμες, και αυτό που ορίζεται ως ιδιότητα του ανθρώπου απαραίτητως σχετίζεται με την «ορθολογικότητα» (rationality) και την «δυνατότητα του ανθρώπου να θέτει σκοπούς» (the power to set ends) (Hill, 1980: 86). Ο Hill αναπτύσσει τον συλλογισμό του συμπληρώνοντας πως η ιδιότητα αυτή ως έλλογη φύση, απαραίτητα περιλαμβάνει την αποδοχή ορισμένων άνευ όρων δεοντολογικών αρχών όπως κατηγορικές προσταγές, ανεξάρτητα από το φόβο της τιμωρίας ή της υπόσχεσης κάποιου ανταλλάγματος. Αυτό υποδηλώνει ότι οποιοσδήποτε έχει ανθρωπότητα (humanity) έχει την ικανότητα και την προδιάθεση (disposition) να ακολουθήσει τέτοιες αρχές.

Ωστόσο, επισημάνει ότι η έλλογη ικανότητα κάποιου μπορεί να είναι ατελής ή να εξουδετερώνεται από άλλα χαρακτηριστικά και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μη μπορεί πάντα να ακολουθήσει αυτές

τις αρχές. Επιπλέον, ο Hill αναφέρει ότι η έλλογη φύση περιλαμβάνει τόσο θεωρητικό όσο και πρακτικό λόγο και η ανθρωπότητα (humanity) επίσης περιλαμβάνει την ικανότητα να κατανοήσουμε τον κόσμο και τον λόγο αφηρημένα (to reason abstractly). Ο φιλόσοφος κλείνει τη συζήτηση του γύρω από το θέμα, τονίζοντας πως για τον Kant η ανθρώπινη ιδιότητα χρήζει απόλυτου σεβασμού ακόμα και για κάποιον που δεν το αξίζει, ακόμα δηλαδή και αν κάποιος με τις πράξεις του την ατιμάζει, την παραβιάζει ή την απορρίπτει. Ο όρος της ανθρώπινη ιδιότητας υπό αυτή την ερμηνεία, αποδίδεται από τον Kant ακόμα και στα πιο ανόητα και διεφθαρμένα άτομα (Hill, 1980: 85-86). Το να μεταχειριστεί κανείς κάποιον ως σκοπό με απλά λόγια σημαίνει να τον υπολογίζει ως αυτόνομο υποκείμενο που έχει αξιοπρέπεια και όχι ως αντικείμενο το οποίο χρησιμοποιείται στο πλαίσιο μιας εργαλειακής πρακτικής και αυτό να το κάνει ανεξάρτητα από οποιοδήποτε προσωπικό του όφελος. Μόνο έτσι δεν παραβιάζεται η αυτονομία του, ενώ παράλληλα διαφυλάσσεται και η αξιοπρέπεία του.

Αντίστοιχα η Lara Denis (2008) αναφέρει ότι η ανθρώπινη ιδιότητα είναι κάτι που πρέπει να αναγνωρίσουμε στην έλλογη φύση μας ως «ικανότητα να θέτει, να οργανώνει και να επιδιώκει σκοπούς» και συνεχίζει το συλλογισμό της, τονίζοντας ότι: «όμως δεν θα πρέπει να θυσιάζεται για αυθαίρετους και βασισμένους σε ροπές σκοπούς» (Denis, 2008). Η Denis (2008) συμπληρώνει πως θα πρέπει να αναγνωρίσουμε στην έλλογη φύση και ιδίως στην «ηθική ικανότητα» της (moral capacity) ότι αποτελεί την πηγή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και ότι σε όλα τα έλλογα όντα θα πρέπει να αποδίδεται αυτός ο σεβασμός. Ο σεβασμός αυτός επιβάλλει να απέχουμε από πρακτικές που προσβάλλουν αυτήν την άνευ όρων αξία, η οποία αποτελεί αξίωση της ηθικής, της λογικής και της αυτονομίας. Με βάση αυτό θα πρέπει να καθοδηγείται το ενάρετο άτομο και να επιλέγει ποιες πράξεις πρέπει να αποφύγει ή να επιδιώξει έτσι ώστε να πετύχει τους στόχους του, επιδιώκοντας κατά αυτόν τον τρόπο τόσο την δική του τελειοποίηση όσο και την ευτυχία των άλλων (Denis, 2008: 119).

Ο Kant χαρακτηρίζει τη δεύτερη διατύπωση της κατηγορικής προσταγής ως «καθολικό αξίωμα» που ισχύει για όλα τα έλλογα όντα γενικά και αποτελεί τον «ανώτατο περιοριστικό όρο κάθε υποκειμενικού σκοπού» (Kant, 1984: 83). Η μεταχείριση της ανθρώπινης ιδιότητας ως αυτοσκοπού μας παρακινεί να προσανατολίζουμε τις πράξεις μας σεβόμενοι και μη εμποδίζοντας τη δράση των άλλων έλλογων όντων. Περαιτέρω, λόγω του γεγονότος ότι είμαστε πεπερασμένα όντα η ικανότητα μας να υιοθετούμε γνώμονες δεν αρκεί να μην παρακαλύεται, αλλά χρειάζεται και τη θετική υποστήριξη από τους άλλους για να μπορεί να εξασφαλιστεί η ομαλή συμβίωση όλων. Ο λόγος που οφείλουμε να συμμεριζόμαστε ο ένας τους σκοπούς του άλλου δεν έγκειται στην αξία των υποκειμενικών σκοπών, αλλά στο γεγονός ότι τους σκοπούς τους θέτουν αυτόνομοι και ελεύθεροι έλλογοι δρώντες (O'Neil, 2011b: 217- 220).

Έτσι η διατύπωση του Σκοπού Καθ' Εαυτόν ορίζει ότι πράττουμε ηθικά όταν δεν χρησιμοποιούμε

τους άλλους ως απλά μέσα, δηλαδή είτε δρούμε με γνώμονες με τους οποίους συναινούν, είτε συμμεριζόμαστε τους σκοπούς τους και τους στηρίζουμε (Kant, 1984: 179- 180). Οφείλουμε να πράττουμε σεβόμενοι την πρακτική δραστηριότητα των άλλων, την ελευθερία και την αυτονομία τους. Η αρνητική όψη της δεύτερης διατύπωσης της κατηγορικής προσταγής περί μη χρησιμοποίησης των έλλογων όντων συμπληρώνεται από τη θετική μας υποχρέωση να διατηρούμε τη δράση ο ένας του άλλου και να αποφεύγουμε τον εκ προοιμίου αποκλεισμό της θέλησης τους υιοθετώντας γνώμονες με τους οποίους δεν μπορούν να συναινέσουν (Kant, 1984: 217).

Η σύζευξη του ατομικού «πρέπει» με το καθολικό μάς παραπέμπει στην πρώτη διατύπωση της κατηγορικής προσταγής. Ο έλεγχος της καθολικευσιμότητας που προτείνει ο Kant επιβάλλει ο γνώμονας, δηλαδή η «υποκειμενική αρχή της βούλησης» που υιοθετείται κατά την επιχείρηση μίας πράξης να μπορεί να γίνει καθολικός νόμος, χωρίς να παραβιάζει τέλεια ή ατελή καθήκοντα κατά τη διάκριση του φιλοσόφου, όπως αναλύεται παρακάτω.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η σχέση της διατύπωσης του Καθολικού Νόμου και του τύπου του Σκοπού Καθ' Εαυτού που έχει απασχολήσει έντονα τους μελετητές του Kant. Η σχέση ισοδυναμίας που υποστηρίζει η Onora O' Neill ερμηνεύεται ως διαφορά προοπτικής ανάμεσα τους με την πρώτη διατύπωση να αποτελεί για κάθε δρώντα το «κριτήριο επιλογής γνωμόνων που θα μπορούσαν να υιοθετηθούν καθολικά από πεπερασμένα όντα ικανά για δράση» (O'Neil, 2011b: 222), σε αντιδιαστολή με τη δεύτερη, η οποία αφορά τους αποδέκτες μίας πράξης και επιβάλλει να επιλέγονται γνώμονες που διατηρούν τη δράση των άλλων έλλογων όντων που επηρεάζονται από αυτήν (O'Neil, 2011b: 221- 223). Αντιθέτως, ο Wood (2008: 110- 139) χαρακτηρίζει τον Καθολικό Νόμο ως την «ελάχιστη επαρκή έκφραση της ηθικότητας», ενώ ανάγει τη δεύτερη διατύπωση του Σκοπού Καθ' Εαυτού στο σπουδαιότερο κριτήριο επιλογής γνωμόνων σε πρακτικό επίπεδο.

Έχοντας παραθέσει τα βασικά σημεία γύρω από την Καντιανή αυτονομία, γίνεται σαφές ότι ο Kant δεν αναφέρεται σε μια ατομική ιδιότητα την οποία ο καθένας προστατεύει και διατηρεί ατομικά. Η αυτονομία στον Kant δεν σχετίζεται με προσωπικές επιδιώξεις, αλλά αντίθετα η ίδια αποτελεί συνολική επιδίωξη. Οι ηθικοί δρώντες οφείλουν να διασφαλίζουν την αυτονομία τους με γνώμονα την διασφάλιση της αυτονομίας των άλλων δρώντων, οι οποίοι είναι οι ίδιοι αυτοσκοπός. Οι δρώντες επιλέγουν βάσει κατηγορικών και υποθετικών προσταγών, όχι να πετύχουν τον καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα γι' αυτούς, αλλά την εξασφάλιση της συνολικής ευημερίας. Η τήρηση της ατομικής αυτονομία συνίσταται στην επιλογή καθολικεύσιμων γνωμόνων και τελικά προϋποθέτει την αυτονομία των άλλων δρώντων.

Αυτή η θεώρηση της αυτονομίας δίνει ένα άλλο πρίσμα εξέτασης αναφορικά με τη διαφύλαξη της, όσο και τη διαμόρφωση της αρχής του σεβασμού της αυτονομίας των υποκειμένων. Αν σκεφτούμε

ότι η αυτονομία αποτελεί την δυνατότητα της έλλογης βούλησης να υποτάσσεται εκούσια το καθήκον, που η ίδια επιλέγει και η ίδια θεωρεί ότι αυτό μπορεί να ισχύσει ως καθολικός νόμος οδηγούμαστε σε έναν επαναπροσδιορισμό της δράσης των υποκειμένων. Το έλλογο πράττειν πραγματώνεται στηριζόμενο στον ίδιο τον καθολικό νόμο της αυτονομίας. Με βάση την παραπάνω ανασυγκρότηση θα επιχειρηθεί η εξέταση της ανώνυμης ετερόλογης γονιμοποίησης. Βασικός στόχος είναι αναδειχθεί κατά πόσο οι γνώμονες γύρω από την ηθική δράση των δρώντων τηρούν ή παραβιάζουν την ατομική βάσει κανονιστικών αρχών αυτονομία των τριών μερών της ετερόλογης γονιμοποίησης. Θα εξετάσουμε τους γνώμονες γύρω από την τήρηση της αυτονομίας σε σχέση με τους γνώμονες που αφορούν τη γνώση της βιολογικής καταγωγής εξετάζοντας αν και σε τι βαθμό παραβιάζεται η αυτονομία των μερών.

4.5 Η παραβίαση της αυτονομίας

Προκειμένου να εξετάσουμε το ζήτημα της αυτονομίας της βούλησης των προσώπων της ετερόλογης γονιμοποίησης πρέπει να αναλύσουμε σε τι ακριβώς συνίσταται η παραβίαση της. Θα πρέπει να αναδειχθεί τι συνιστά για τον Kant η χρησιμοποίηση του άλλου ως μέσου. Σύμφωνα με την O'Neil, η ηθική σημασία της αυτονομίας σχετίζεται με το ποιες πλευρές της πράξης μας μπορούν να εξασφαλίσουν ότι δεν πρόκειται κανείς να χρησιμοποιηθεί ή να αντιμετωπιστεί ως κάτι λιγότερο από πρόσωπο. Αυτό σημαίνει ότι κάθε άνθρωπος λαμβάνει υπόψη του τους περιορισμούς του άλλου και τον αντιμετωπίζει ως ον με περιορισμένες και καθορισμένες ικανότητες για κατανόηση ή συναίνεση σε προτάσεις για πράξη (O'Neil, 2011b: 167).

Όπως προαναφέρθηκε, οι άνθρωποι ξεχωρίζουν από τα άλλα έμβια όντα λόγω της ορθολογικότητας τους και της ικανότητας να επιλέγουν και να σχεδιάζουν την ζωή τους. Γι' αυτό ακριβώς το λόγο δε θα πρέπει να «θυσιάζονται», δηλαδή κανένα λογικό και αυτόνομο άτομο δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως απλό μέσο προς την επίτευξη της ευτυχίας και της εκπλήρωσης των σκοπών ενός άλλου ατόμου.

Σύμφωνα με τον Kant (1984), αυτό μπορεί να γίνει μόνο όταν αποτελεί και δικό του γνώμονα και γίνεται με την αμέριστη συγκατάθεση και αγαθοεργία του (O'Neil, 1994: 221). Κανένας άλλος δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιήσει τη ζωή ή το σώμα κάποιου εξαναγκάζοντας ή εξαπατώντας τον να συμμετέχει σε ένα σχέδιο δράσης στο οποίο δεν συναινεί. Το να μεταχειριστεί κανείς κάποιον ως απλό μέσο εμπεριέχει την χρησιμοποίηση του από αυτόν, για τους δικούς του προσωπικούς σκοπούς, δηλαδή προς το δικό του όφελος. Κάνοντας το αυτό δεν το αντιμετωπίζουν ως έλλογο όν, ως αυτοσκοπό αλλά ως απλό μέσο.

Περαιτέρω, συμφωνά με τη φιλόσοφο, όταν θέλει κάποιος να εξακριβώσει αν μια πράξη που πρόκειται να κάνει είναι σωστή ή λάθος, πρέπει να εξετάσει το γνώμονα του και όχι κατά πόσο η πράξη αυτή είναι πιθανό να παράγει δυστυχία ή ευτυχία και αν επιτυγχάνει τη μεγαλύτερη δυνατή ευτυχία από ότι άλλες διαθέσιμες πράξεις. Αυτό που πρέπει να κάνει δηλαδή, είναι να βεβαιωθεί ότι η πράξη που έχει στο μυαλό του δεν θα χρησιμοποιήσει κανέναν μόνο ως απλό μέσο και αν είναι δυνατόν, να τον μεταχειριστεί ως αυτοσκοπό (O'Neil, 1994: 219)

Η O'Neill συνεχίζει επισημαίνοντας ότι σύμφωνα με τον Kant, όσες πράξεις πραγματοποιούνται βάσει γνωμόνων που απαιτούν την εξαπάτηση ή τον εξαναγκασμό των άλλων, είναι λάθος και αυτό γιατί κατά αυτόν τον τρόπο εμποδίζεται, η συναίνεση αυτών. Ειδικότερα, όταν δρούμε βάσει τέτοιων γνωμόνων αντιμετωπίζουμε του άλλους ως απλά μέσα, σαν πράγματα και όχι ως αυτοσκοπούς. Και συμπληρώνει πως τέτοιες πράξεις δεν είναι μόνο λάθος αλλά και άδικες, γιατί αδικούν αυτούς που εξαπατώνται ή εξαναγκάζονται (O'Neill, 1994: 220). Αυτό συμβαίνει διότι εμποδίζεται, καταστρέφεται ή περιορίζεται η αυτενέργεια τους. Χρησιμοποιούνται δηλαδή, εργαλειακά με τρόπο που ματαιώνει την θέληση τους στερούμενοι τη δυνατότητα συνεργασίας, συναίνεσης ή διαφωνίας τους. Δεν είναι δηλαδή ότι κάποιοι δρουν με τρόπους στους οποίους οι άλλοι δεν μπορούν να συναινέσουν αλλά ότι ενεργούν βάσει γνωμόνων που δεν μπορούν να συναινέσουν (O'Neill, 1994: 138).

Ποιος είναι ο λόγος για τον οποίο ένα έλλογο ον οφείλει να υπακούει στην κατηγορική προσταγή; Η διατύπωση παρέχει ακριβώς τον λόγο ο οποίος παρακινεί έναν άνθρωπο να πράττει σύμφωνα με την κατηγορική προσταγή. Είναι αυτή η οποία παρέχει το περιεχόμενο του πράττειν από καθήκον, το οποίο εντέλει είναι να πράττει ο άνθρωπος από σεβασμό στην έλλογη φύση (Wood, 1998: 166- 167). Πάρα ταύτα, η χρήση της λέξης μόνο δηλώνει ότι η κατηγορική προσταγή δεν αποκλείει την χρησιμοποίηση των άλλων ή του εαυτού μου ως μέσων, αλλά ότι αποκλείει να χρησιμοποιούνται αποκλειστικά και μόνο ως μέσα. Κανένας δεν μπορεί να είναι απλώς «πόρος», δηλαδή μέσο για την επίτευξη ενός σκοπού για τους άλλους. Ο σεβασμός στην ανθρώπινη ιδιότητα αποτελεί αναγκαία πλευρά της αξίωσης των ανθρώπων να αντιμετωπίζονται ως αυτοσκοποί, ως πρόσωπα που έχουν αξιοπρέπεια. Με λίγα λόγια, ο σεβασμός της αυτονομίας του ατόμου και της δυνατότητας του για αυτοκαθορισμό αποτελεί σημαντικό μέρος της αντιμετώπισης των ανθρώπων ως αυτοσκοπών και όχι ως μέσων, ως διακριτά άτομα που το καθένα διάγει τον δικό του βίο (Kymlicka, 2005).

4.6 Η αυτονομία του δότη και το δικαίωμα στη γνώση της βιολογικής καταγωγής

Μιλώντας με όρους καντιανής αυτονομίας αναφορικά με την άρση της ανωνυμίας και την υποχρεωτική αποκάλυψη της ταυτότητας του δότη γενετικού υλικού θα πρέπει να ανατρέξουμε στον αρχικό γνώμονα της συμφωνίας και να δούμε τους όρους και τις προϋποθέσεις με τις οποίες συνάφθηκε. Η απόφαση του δότη να δωρίσει ή και να πουλήσει το γενετικό του υλικό στηρίχθηκε στη σύναψη ενός συμβολαίου με βασικό όρο την προστασία της ιδιωτικότητας, τόσο του δότη όσο και των γονέων. Ο δότης μέχρι το σημείο της δωρεάς αποτελεί ένα έλλογο ον που διαμορφώνει το ίδιο τους γνώμονες τις δράσεις του, επιλέγοντας οικειοθελώς να ενταχθεί στη συμφωνία αυτή. Δηλαδή ο δότης γενετικού υλικού αυτόβουλα προέβη σε αυτήν την πράξη έχοντας πλήρη γνώση των προϋποθέσεων και των περιορισμών. Ο κοινός γνώμονας της ανωνυμίας στην αρχική συναίνεση των μερών εξασφάλιζε την αμοιβαιότητα και συνυπολόγισε την ικανότητα και των δύο μερών. Η άρση της ανωνυμίας καταργεί τον αρχικό γνώμονα της πράξης και θέτει έναν άλλο που δεν λαμβάνει υπόψη τη βούληση και την ικανότητα του δότη. Με άλλα λόγια ο δότης αναγκάζεται να συμμετέχει σε μια σύμβαση/μια πρακτική στην οποία δεν έχει συναινέσει. Οι όροι τους οποίους ως έλλογο ον με ελευθερία βούλησης είχε κατανοήσει και αποδεχτεί αίρονται, με αποτέλεσμα την κατάργηση της ελευθερίας του στη βούληση.

Όπως αναφέρει η O'Neil (2011), ένας γνώμονας εξαπάτησης ή εξαναγκασμού δεν μπορεί να συλληφθεί ως καθολικά αποδεκτός, γιατί δημιουργεί αντιφάσεις στη νόηση, όταν προσπαθήσουμε να τον καθολικεύσουμε. Έτσι από το νοητικό πείραμα της καθολίκευσης μας παρέχεται η δυνατότητα να ελέγξουμε αν μπορούμε να σκεφτούμε ότι ο γνώμονας υιοθετείται καθολικά. Στις περιπτώσεις που αυτό αποτυγχάνει, υπάρχει κάποια ασυνέπεια ως προς το πως θα έπρεπε να είναι ο κόσμος εάν ο γνώμονας επιτελούνταν καθολικά (O'Neil, 2011b: 207). Υπ' αυτή την έννοια, η επικράτηση μιας εξαναγκαστικής ή εξαπατητικής λογικής ως καθολικής θα μπορεί να είναι καθολικά αποδεκτό.

Υπ' αυτή τη λογική, ο δότης παύει να αναγνωρίζεται ως πρόσωπο που θέτει σκοπούς και είναι υπεύθυνο γι' αυτούς, όταν η ταυτότητά του γίνεται γνωστή με οποιοδήποτε τρόπο, σε αντίθεση με την εκπεφρασμένη βούλησή του να παραμείνει ανώνυμος. Με την άρση της ανωνυμίας σταματά να αναγνωρίζεται ως ηθικό δρών υποκείμενο «που ενέχει το σκοπό αυτής της πράξης».

Αναφορικά λοιπόν με τη δεύτερη διατύπωση της κατηγορικής προσταγής, η υποχρεωτική άρση της ανωνυμίας ματαιώνει τη βούληση του δότη, καθώς του στερεί τη δυνατότητα συνεργασίας, συναίνεσης ή διαφωνίας του. Η αποκάλυψη τόσο της ταυτότητας, όσο και του τρόπου σύλληψης, αλλά και η πρόσβαση στην γνώση της βιολογικής καταγωγής, αποτελούν εξαπάτηση και

εξαναγκασμό. Και αυτό γιατί ο δότης δεν δύναται να συμφωνήσει ή να διαφωνήσει με το γνώμονα της πράξης της άρσης. Επιπλέον, δε μπορεί να παρέμβει ή να αλλάξει αυτή τη κατάσταση. Συνεπώς, χρησιμοποιείται εργαλειακά και μόνο για το συμφέρον και την ευημερία ενός άλλου προσώπου του οποίου το τέλος δε μοιράζεται.

Περαιτέρω, ο γνώμονας της άρσης της ανωνυμίας δε λαμβάνει υπόψη τις συγκεκριμένες ικανότητες του δότη για αυτονομία, όπως ο σεβασμός της ιδιωτικότητάς του και οι κίνδυνοι που μπορεί να ενέχονται γι' αυτόν στην αποκάλυψη. Συνεπώς, ο δότης δεν αναγνωρίζεται ως αυτόνομο έλλογο πρόσωπο - ον που θέτει σκοπούς και αυτο-νομοθετεί τους γνώμονες της πράξης του. Με άλλα λόγια, παραβιάζεται η αρνητική του ελευθερία με αποτέλεσμα η βούληση του να ετερονομείται από την βούληση ενός άλλου δρώντος. Δεν είναι δηλαδή ελεύθερη να είναι η ίδια νομοθέτης στον εαυτό της αλλά υπόκειται στη βούληση άλλων. Συνεπώς, ο γνώμονας στην πράξη της άρσης της ανωνυμίας δεν μπορεί να καθολικευτεί γιατί επικεντρώνεται σε μια θεώρηση της αυτονομίας, ατομοκεντρικού και όχι δεοντοκρατικού τύπου. Η άρση της ανωνυμίας δημιουργεί αντιφάσεις στη νόηση και συνιστά μια πράξη ηθικά μη καθολικεύσιμη.

4.7 Η αυτονομία του τέκνου και ο καθολικεύσιμος γνώμονας της ανωνυμίας

Σύμφωνα με τον Kant, το τέκνο θα πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν πρόσωπο. Ωστόσο το τέκνο δεν έχει πλήρως ανεπτυγμένη την έλλογη ικανότητα του. Φορείς της αυτονομίας του και προστασίας της έλλογης βούλησης του είναι οι γονείς. Οι γονείς οφείλουν να προστατεύσουν την αυτονομία του τέκνου και να του παρέχουν τη διαπαιδαγώγηση με βάση τις ηθικές αρχές που ορίζονται για ένα πρόσωπο και την επίτευξη της αυτονομίας του. Το τέκνο δηλαδή λαμβάνει από τους γονείς του τη γνώση για τη διαμόρφωση των γνωμόνων του ηθικού πράττειν. Για να μπορεί να αποφασίσει ελεύθερα τους κατάλληλους γνώμονες της ηθικής του δράσης, πρέπει να έχει γνώση όλων των παραμέτρων. (Kant, 1991, {281-282}:99-100, Papadaki 2012:153)

Αν θεωρήσουμε ότι η γνώση που αφορά τη βιολογική καταγωγή του τέκνου αποτελεί σημαντική πληροφορία για τη διαμόρφωση των γνωμόνων της δράσης του, τότε η άγνοια της «μισής» βιολογικής του καταγωγής νοούμενη ως έλλειψη ενημερότητας, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι περιορίζει την ελευθερία της έλλογης βούλησης του τέκνου. Ωστόσο, γεννάται το ερώτημα, γιατί αυτού του τύπου η γνώση είναι αναγκαία. Σύμφωνα με τα επιχειρήματα των υπέρμαχων του δικαιώματος της γνώσης της βιολογικής καταγωγής οι βασικοί λόγοι είναι δύο. Ο πρώτος αφορά στην άγνοια των τέκνων για σημαντικές ιατρικές πληροφορίες. Παράλληλα η απόκρυψη του βιολογικού παρελθόντος συνιστά εξαπατητική συμπεριφορά από την πλευρά των γονέων οι οποίοι παραβαίνουν το «ηθικό καθήκον» τους σχετικά με την αποκάλυψη του τρόπου σύλληψης των τέκνων.

Προκειμένου να εξετάσουμε, αν το δικαίωμα στη γνώση της βιολογικής καταγωγής μπορεί να θεμελιωθεί δεοντοκρατικά, θα πρέπει να δούμε, αν και κατά πόσο παραβιάζεται η αυτονομία του τέκνου, τόσο με την τήρηση της ανωνυμίας, όσο και με την άγνοια του τρόπου σύλληψης.

Ξεκινώντας από το δεύτερο σκέλος, το οποίο αποτελεί προϋπόθεση του δικαιώματος στη γνώση, έχει ειπωθεί ότι η απόκρυψη της αλήθειας για πολλούς θεωρητικούς συνιστά εξαπάτηση από την πλευρά των γονιών, καθώς επιλέγουν να έχουν ανειλικρινή στάση. Εξετάζοντας δεοντοκρατικά το παραπάνω επιχείρημα θα πρέπει να αναφερθούμε στον διαχωρισμό που κάνει ο Kant ανάμεσα σε ατελή και τέλεια καθήκοντα που αποτελούν τα κίνητρα της ηθικής πράξης.

Ως έλλογα όντα με αυτόνομη βούληση θεσπίζουμε τα τέλεια καθήκοντα και συμμορφωνόμαστε σε αυτά, καθώς έχουν μορφή νόμου και είναι επιτακτικά ως προς την εκτέλεση. Η εκτέλεση των τέλειων καθηκόντων ενεργοποιεί την αυτονομία μας και έτσι εμπράκτως αποκτάμε το καθεστώς του ελλόγου όντος.

Ένα από τα τέλεια καθήκοντα είναι να είμαστε ειλικρινείς, καθώς η ανειλικρίνεια συνιστά εξαπάτηση και όπως ήδη αναφέρθηκε, αποτελεί ένα ηθικό γνώμονα που σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να καθολικευτεί, καθώς δημιουργεί αντίφαση στη νόηση. Παράλληλα, ο Kant κάνει λόγο για την πεπερασμένη φύση των έλλογων όντων και την αντικειμενική τους αδυναμία να γνωρίζουν και να έχουν πλήρη ενημερότητα όλων των παραμέτρων στην ζωή τους (Πρωτοπαπαδάκης, 2013: 218). Όσον αφορά στη γέννηση των παιδιών, αποτελεί εξ' ορισμού μια διαδικασία, της οποίας το ένα μέρος (τέκνο) αδυνατεί να συναινέσει. Ως εκ τούτου, υπ' αυτή την έννοια το παιδί δεν μπορεί να συναινέσει ούτε στην απόφαση της γέννησης, αλλά ούτε και στην επιλογή του τρόπου σύλληψης. Με βάση την περατότητα των έλλογων όντων, θα λέγαμε ότι ουσιαστικά, κανείς δεν μπορεί να έχει την απόλυτη πληροφόρηση όσο αφορά στη γνώση της βιολογικής του καταγωγής (Appledy et al., 2012).

Ως εκ τούτου, το τέλειο καθήκον των γονέων δεν μπορεί να συσχετιστεί με την αποκάλυψη μιας τέτοιας πληροφορίας. Το γεγονός ότι οι γονείς επιλέγουν να αποκρύψουν αυτή την πληροφορία δεν συνιστά εξ' ορισμού ανειλικρινή στάση, στο βαθμό που το τέκνο ούτως ή άλλως δεν μπορεί να συναινέσει και στο βαθμό που είναι αδύνατο να έχουν όλοι γνώση τέτοιων πληροφοριών. Για το λόγο αυτό δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο για εξαπάτηση. Υπ' αυτή την έννοια το τέκνο δεν εργαλειοποιείται, διότι γεννιέται δυνάμει της απόφασης των γονέων του να χρησιμοποιήσουν δότη, υπό τον όρο και τη δέσμευση ότι δεν θα αποκαλύψουν την ταυτότητα του.

Έτσι η απόκρυψη του τρόπου σύλληψης από τους γονείς δεν συνιστά αντίφαση στη νόηση, ούτε χρήση του τέκνου ως μέσου και κατ' επέκταση ασέβεια προς την έλλογη φύση του. Σε αντίθεση με το δότη, αυτονομία του τέκνου της ετερόλογης γονιμοποίησης υπό το πρίσμα της καντιανής

θεώρησης δεν φαίνεται να παραβιάζεται ή να περιορίζεται. Η τήρηση της ανωνυμίας δεν φαίνεται να συνιστά χρήση του τέκνου ως απλού μέσου. Με βάση τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι το δικαίωμα της γνώσης της βιολογικής καταγωγής δεν μπορεί να θεμελιωθεί δεικτοκρατικά στο βαθμό που δεν αναιρεί την αυτονομία του τέκνου και δεν προσβάλλει την έλλογη φύση του.

Αντίστοιχα, το δικαίωμα γνώσης της βιολογικής καταγωγής δεν μπορεί να αποτελέσει έναν καθολικεύσιμο γνώμονα από τη στιγμή που προϋποθέτει την άρση της ταυτότητας του δότη και αντιστρατεύεται στους γνώμονες της αρχικής πράξης τόσο του δότη, όσο και των γονέων. Η άρση της ανωνυμίας δημιουργεί αντίφαση στη νόηση, ως προς το γεγονός ότι παραβιάζεται η αυτονομία και το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα του δότη και των γονέων και αλλάζει τους όρους της αρχικής συναίνεσης. Στον αντίποδα όλων αυτών, η παραβίαση της αυτονομίας του δότη και η χρήση του ως μέσου, στην περίπτωση της άρσης της ανωνυμίας, είναι αδιαμφισβήτητη και ο γνώμονας της ανωνυμίας ο μοναδικός που μπορεί να έχει καθολική ισχύ.

Κεφάλαιο 5: Σύνοψη- Συζήτηση

Στην εργασία αυτή εξετάστηκε το ζήτημα της αυτονομίας των υποκειμένων των τριών μερών της ετερόλογης γονιμοποίησης υπό το πρίσμα της καντιανής ηθικής θεωρίας. Ως ένα βασικό ζήτημα της εφαρμογής των μεθόδων της Ι.Υ.Α που αφορά ευρύτερα των τομέα της ανθρώπινης παραγωγής, η βιοηθική καλείται να δώσει απαντήσεις στο ηθικο-πρακτικό προβληματισμό που ανακύπτει. Ο βασικός θεωρητικός προβληματισμός του πονήματος είναι αν κατά πόσο μπορεί να διαμορφωθεί μια κανονιστική βάση αρχών του ηθικώς σκέπτεσθαι και πράττειν που θα έχει αξιώσεις εγκυρότητας για όλους του ηθικούς δρώντες. Βασικό κριτήριο του ηθικο-πρακτικού προβληματισμού αποτελεί η αρχή της αυτονομίας, βάσει της οποίας μπορούμε να αξιολογήσουμε τον ηθικό προσανατολισμό των πράξεων και των αποφάσεων. Η αρχή της αυτονομίας βρίσκεται σε άμεση σύνδεση με το σεβασμό της ανθρώπινης αξίας και αξιοπρέπειας, τον αυτοπροσδιορισμό και τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Όπως αναδείχθηκε, ο προβληματισμός εντός της βιοηθικής αναφορικά με το ζήτημα του σεβασμού της αυτονομίας είναι έντονος και διαφοροποιείται ανάλογα με τη φιλοσοφική προσέγγιση. Ζητούμενο της παρούσας εργασίας αποτέλεσε η εξέταση του διλήμματος και των συγκρούσεων της ετερόλογης γονιμοποίησης, με τρόπο που απομακρύνεται από την έκφραση των ατομικών επιθυμιών και τη θέαση των δικαιωμάτων ως *αγαθό* για τον καθένα ξεχωριστά. Απομακρύνθηκε συνειδητά από την αρχή της αυτονομίας που συνιστά ένα ατομικό δικαίωμα αυτοέκφρασης και πραγμάτωσης προσωπικών επιθυμιών. Αντίθετα η αυτονομία εξετάζεται ως μια ιδέα *ελευθερίας του πρακτικού λόγου* και μια κριτική διαδικασία αυτοθέσπισης και αυτοαξιολόγησης των πράξεων του κάθε ηθικού δρώντος. Μια διαδικασία η οποία θα αξιολογεί την πράξη με κριτήριο την καθολικευσιμότητα των ατομικών λόγων και γνωμών. Ουσιαστικά, εξετάσαμε τη διαμάχη ανάμεσα στην άρση ή όχι της ανωνυμίας σύμφωνα με μια *αυτονομία αρχών*.

Οι εντάσεις που δημιουργούνται μεταξύ των ατομιστικών εκδοχών της αυτονομίας οδηγούν σε πολυεπίπεδες συγκρούσεις δικαιωμάτων που αναλώνονται σε μια περιγραφική ανάδειξη του ζητήματος και δεν οδηγούν στην επίλυση πρακτικών προβλημάτων. Αυτό γίνεται σαφές στο δεύτερο και τρίτο κεφάλαιο με την παράθεση της επιχειρηματολογίας των αντικρουόμενων πλευρών και την αδιέξοδη κατάσταση την οποία καταλήγει. Στόχος μας δεν υπήρξε σε καμία περίπτωση να αποδείξουμε την επικράτηση του ενός δικαιώματος έναντι του άλλου, ούτε να αποδείξουμε την εγκυρότητα της ύπαρξης ενός δικαιώματος στη γνώση της βιολογικής καταγωγής. Επιδίωξη της παρούσας εργασίας ήταν η ανάδειξη ενός τρόπου του ηθικώς σκέπτεσθαι στη λήψη αποφάσεων στα ζητήματα που αφορούν την ετερόλογη γονιμοποίηση.

Όπως αναδείχθηκε η διατήρηση της ανωνυμίας αποτελεί τον μοναδικό γνώμονα που μπορεί να έχει

καθολική ισχύ, καθώς η άρση συνιστά παραβίαση της αυτονομίας του δότη και των γονέων. Γίνεται επίσης σαφές, ότι η γνώση της βιολογικής καταγωγής δεν μπορεί να καθολικευτεί στο βαθμό που επιβάλλει την άρση της ανωνυμίας και κατ' επέκταση οδηγεί στην παραβίαση της αυτονομίας του δότη. Υπ' αυτό το πρίσμα, τόσο οι γονείς, όσο και το τέκνο της ετερόλογης γονιμοποίησης οφείλουν να σεβαστούν την επιλογή του δότη για ανωνυμία και να δράσουν προστατεύοντας την αυτονομία των άλλων δρώντων. Ως εκ τούτου, υπερτερεί η αρχή της διαφύλαξης της αυτονομίας των έτερων δρώντων η οποία δεν συνιστά κατάργηση των προσωπικών επιθυμιών και περιορισμό της ελευθερίας, αλλά εγγυάται την αυτονομία της έλλογης βούλησης να πράττει σύμφωνα με ένα καθήκον.

Στο ερώτημα λοιπόν αν θα πρέπει να διατηρείται η ανωνυμία του δότη, η απάντηση είναι σαφώς θετική και αυτό δικαιολογεί τη νομοθετική επιλογή να μην προβλέπεται με κανένα τρόπο η άρση της, με εξαίρεση τις περιπτώσεις που αυτή επιβάλλεται για λόγους υγείας. Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο αναφερθήκαμε στο ρυθμιστικό πλαίσιο διαφόρων χωρών αναδεικνύοντας τις διακρατικές διαφοροποιήσεις. Στις χώρες στις οποίες η δωρεά σπέρματος γίνεται υπό το καθεστώς ανωνυμίας, δεν προβλέπεται η αποκάλυψη της ταυτότητας του δότη. Αντίστοιχα στις περιπτώσεις που η διαδικασία γίνεται επώνυμα ο δότης ως έλλογο ον επιλέγει για το αν θα συμμετέχει έχοντας υπόψη την ελεύθερη πρόσβαση στην ταυτότητα του. Στην περίπτωση όμως της Αυστραλίας η αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου και η κατάργηση της ανωνυμίας σε όλους τους δότες και τις δότριες, συνιστά παραβίαση της αυτονομίας τους. Πιο συγκεκριμένα, η αλλαγή στο νομικό καθεστώς της ετερόλογης γονιμοποίησης που επέτρεπε την πρόσβαση στην ταυτότητα του δότη δεν συνιστά καθαυτό πρόβλημα, στο βαθμό που οι συμμετέχοντες διαμορφώνουν τους γνώμονες της πράξης τους βάσει αυτού. Η καταστρατήγηση του δικαιώματος στην ιδιωτικότητα και η παραβίαση της αυτονομίας των δρώντων έγκειται στο γεγονός ότι συμπεριέλαβε τους δότες/ δότριες οι οποίοι είχαν συναινέσει βάσει του προηγούμενου νομικού καθεστώτος. Μια τέτοια απόφαση δεν ανταποκρίνεται σε ένα ηθικό δεοντοκρατικό συλλογισμό όπως αυτός που υιοθετούμε στην παρούσα εργασία.

Η αυτονομία βάσει αρχών αποσαφηνίζει ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν αποτελούν μόνο ένα αγαθό για τον άνθρωπό, αλλά και μια σειρά από υποχρεώσεις, τις οποίες οφείλει να πραγματώνει προκειμένου να εξασφαλίσει την αντίστοιχη πρόσβαση σε αυτά και των άλλων δρώντων. Το ζήτημα στην ετερόλογη γονιμοποίηση, όπως αναδεικνύεται, δεν είναι το αν θα επικρατήσει ένα ενιαίο διακρατικό νομικό καθεστώς, που θα προβλέπει είτε την ανωνυμία είτε την επωνυμία, στο βαθμό που δεν μπορεί να προσδιοριστεί με σαφήνεια η αξία και η σημαντικότητα ενός δικαιώματος στη γνώση της βιολογικής καταγωγής. Ζητούμενο είναι οι ηθικοί δρώντες να πράττουν σύμφωνα με αυτές τις αρχές σε πραγματικές περιστάσεις επιλέγοντας μέσα σε συγκεκριμένους περιορισμούς και δυνατότητες.

Με βάση τα παραπάνω, δεν είναι εφικτό να οριστεί με απόλυτο τρόπο η υπερίσχυση του ενός έναντι του άλλου δικαιώματος. Παρόλα αυτά επιβάλλεται ο αμοιβαίος σεβασμός των δικαιωμάτων, άρα και της αυτονομίας κάθε προσώπου, γεγονός που σημαίνει ότι σε περιπτώσεις σύγκρουσης επιβάλλεται η στάθμιση αυτών, χωρίς να γίνεται έκπτωση ή περιορισμός κανενός δικαιώματος. Ο νόμος οφείλει να προβλέψει πώς θα προστατεύσει τον πιο ευάλωτο ή πώς η νομοθεσία θα διαμορφώνεται με τέτοιο τρόπο που να μην αφήνει περιθώρια για μεγάλο, ανεπίτρεπτο περιορισμό της αυτονομίας κανενός καθώς αυτό θα κατέληγε σε ανεπίτρεπτες εκπτώσεις της έλλογης φύσης των προσώπων που εμπλέκονται κατά παράβαση της καντιανής ηθικής θεωρίας.

Ως ίσοι κοινωνοί αξιώνουμε την αλληλοπροστασία της αυτονομίας μας εξίσου. Προτείνεται στην περίπτωση που μας απασχολεί, να προβλεφθεί η προστασία της ανωνυμίας του δότη στο βαθμό που η αποκάλυψη της ταυτότητας του θα έχει ιδιαίτερα δυσμενείς συνέπειες για τη ζωή του και ενδεχομένως θα επηρεάσει και θα μεταστρέψει και τη βούληση του να συμμετέχει ως δότης σε μία διαδικασία αναπαραγωγής. Από την άλλη, η αυτονομία του παιδιού δεν προσβάλλεται ευθέως από την πρόβλεψη της ανωνυμίας του δότη. Οι τυχόν μελλοντικοί κίνδυνοι για εκείνο θα μπορούσαν να αποφευχθούν αν προβλέπονταν δικλείδες ασφαλείας για την αποκάλυψη της κληρονομικότητας, ακόμα και της ταυτότητας του δότη, όταν κρίνεται αναγκαίο για την προστασία της υγείας και της αυτονομίας του παιδιού.

Μια πιθανή λύση θα μπορούσε να είναι η παροχή στους γονείς, από την τράπεζα σπέρματος, της ανάλυσης του πλήρους γονιδιώματος του δότη (whole genome sequencing). Μ' αυτό τον τρόπο θα έχουν στην διάθεση τους, τόσο οι γονείς, όσο και το παιδί τη γενετική πληροφορία. Προτείνεται δηλαδή, μαζί με τη δωρεά σπέρματος από το δότη να διεξάγεται και να φυλάσσεται και η πλήρης ανάλυση του γονιδιώματος. Βέβαια, η διαδικασία αυτή εγείρει άλλου τύπου βιοηθικά διλήμματα και ηθικούς προβληματισμούς. Σε μια τέτοια περίπτωση, σημαντικό ζήτημα αποτελούν οι περιστάσεις αποκάλυψης αυτών των πληροφοριών, καθώς και ο τρόπος χειρισμού των όποιων αποκαλύψεων από το επιστημονικό προσωπικό. Απαιτείται εξειδικευμένο ιατρικό προσωπικό, που θα δύναται να ερμηνεύσει τέτοιου τύπου δεδομένα και ενώ παράλληλα, θα πρέπει να μπορεί να τα επεξηγήσει στα υποκείμενα της ετερόλογης γονιμοποίησης (δότης- γονείς). Σημαντικό ρόλο παίζει η πολιτική αποθήκευσης αυτού του υλικού που θα ακολουθηθεί και η εν δυνάμει δυνατότητα μελλοντικής χρήσης του. Η συλλογή και διατήρηση τέτοιων ιατρικών δεδομένων δημιουργεί ερωτήματα γύρω από το πότε και ποιος τελικά μπορεί να έχει πρόσβαση, συμπεριλαμβανομένων και των συγγενών των κατόχων. Ο έλεγχος ανθρώπινου γονιδιώματος αποτελεί μια ακόμα αμφισβητήσιμη πρακτική των βιοτεχνολογιών ως προς τη χρησιμότητα και τη συνεισφορά αυτής της πληροφορίας και εγείρει ερωτήματα ως προς την προσωπική ταυτότητα, τον γενετικό ντετερμινισμό και την αξία της

ανθρώπινης ποικιλομορφίας.

Σημαντικό στοιχείο στην διαδικασία της δωρεάς σπέρματος, αλλά και στις άλλες μεθόδους της ετερόλογης γονιμοποίησης είναι το ζήτημα της πληροφόρησης και ενημέρωσης των μερών. Τόσο οι γονείς που επιλέγουν αυτήν τη διαδικασία, όσο και οι δότες/δóττριες θα πρέπει να είναι απόλυτα ενήμεροι και γνώστες όλων των επακόλουθων μια τέτοιας απόφασης, ώστε να επιτευχθεί όσο το δυνατόν μεγαλύτερος βαθμός συνειδητότητας στην επιλογή. Με άλλα λόγια, αν οι δρώντες δεν αντιλαμβάνονται τα όρια της ηθικής τους δράσης και δεν προσανατολίζουν την πρακτική τους βάσει αυτών, θα κινδυνεύουν συνεχώς είτε να προβούν στο περιορισμό της αυτονομίας των άλλων, είτε να υποστούν την παραβίαση της δικής του αυτονομίας. Για παράδειγμα οι γονείς που καταφεύγουν στην επιλογή μιας τέτοιας μεθόδου θα πρέπει να αποφασίσουν λαμβάνοντας υπόψη όλες τις πιθανές παραμέτρους και συνέπειες, τόσο στην περίπτωση της υλοποίησης, όσο και στη μετέπειτα απόφαση αποκάλυψης του τρόπου σύλληψης. Αποτελεί ωστόσο, ένα ζήτημα που χρήζει περαιτέρω διερεύνησης, μιας και δεν είναι ακόμα εφικτό να γνωρίζουμε τις συνέπειες της επιλογής προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση, εν συνόλω. Η απόκρυψη της αλήθειας συνιστά ωστόσο ένα περίπλοκο κομμάτι που εμφανίζει πολλές δυσκολίες για το παιδί και γι' αυτό το λόγο προτείνεται η παρακίνηση τους για αποκάλυψη της αλήθειας.

Βέβαια είναι εξίσου σημαντικό η ηθική ευθύνη των γονέων να συνοδεύεται και από παράλληλες ευθύνες από την πλευρά του κράτους και των επαγγελματιών υγείας που ασχολούνται με την Ι.Υ.Α, ώστε να παρέχεται η κατάλληλη υποστήριξη και συμβουλευτική. Μέχρι στιγμής, η συμβουλευτική ποικίλει σε προσβασιμότητα και περιεχόμενο τόσο μεταξύ των χωρών, των πολιτειών και των κέντρων Ι.Υ.Α. όσο και μεταξύ των επαγγελματιών του ίδιου κέντρου. Η συμβουλευτική θα μπορούσε να λειτουργήσει επικουρικά προς τη λήψη της καλύτερης δυνατής απόφασης από τους γονείς, καθώς δεν θα επικεντρώνονται σε πρακτικά θέματα, αλλά σε συναισθηματικά ή διαπροσωπικά ζητήματα τους. Πιο συγκεκριμένα αναφερόμαστε σε πιο εξατομικευμένη συμβουλευτική η οποία θα λαμβάνει υπόψη της τις ιδιαίτερες προσωπικές καταστάσεις και αντιλήψεις και δεν θα καθοδηγεί σε μια προκαθορισμένη στάση αποκάλυψης ή μη του τρόπου σύλληψης, αλλά αντίθετα θα μπορούσε να προκαλέσει ζυμώσεις που θα λειτουργούσαν επικουρικά προς τη λήψη μιας συνειδητής απόφασης. Με αυτό το τρόπο, θα είναι εφικτό να παρατηρηθεί ο βαθμός επιρροής της συμβουλευτικής, αλλά και να διερευνηθεί ο ρόλος που παίζουν τα προσωπικά τους βιώματα στις αποφάσεις τους. Έτσι, θα βοηθήσει και στην βαθμιαία εξοικείωση με τις μεθόδους και αποδοχή αυτής της διαδικασίας ως θεμιτού τρόπου δημιουργίας οικογένειας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ακριβοπούλου Μ. Χ. (2009), *Μεταξύ αυτονομίας και οικειότητας Αναπροσδιορίζοντας το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή (άρθρο 9 §1 Σ)*, Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη

Ακριβοπούλου Μ.Χ. (2011), «Το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων μέσα από το φακό του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή», *Θεωρία και Πράξη του Διοικητικού Δικαίου* 7, Ιούλιος,

Ακριβοπούλου, Μ. Χ. (2012), *Το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή. Από τη γένεση στη σύγχρονη διαμόρφωση και προστασία του*, Σακουλας, Αθήνα

Βαλάτα Μ. Χρ. (2004), *Η θέση του δότη στην Ιατρική Υποβοήθηση στην Ανθρώπινη Αναπαραγωγή – Ανωθυμία*, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα

Βασιλόγιαννης Φ. (2007), «Το καθήκον ειλικρίνειας του ιατρού: ένα απόλυτο καθήκον», *Επιθεώρηση Βιοηθικής*, 1: 77- 89

Διαθέσιμο και: bioethicsreview.uoc.gr/Vol1/Issue1/v1i1a2_Vasilogiannis.pdf

Βερναδάκη Ζ. (2007), *Η ανωθυμία του δότη γεννητικού υλικού και το δικαίωμα γνώσης της καταγωγής στην ιατρικώς υποβοηθούμενη αναπαραγωγή*, Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, Αθήνα

Βιδάλης Τ. (2000), «Σχόλιο στην ΑΠ 157/1999», *Νομικό Βήμα*, σελ. 553

Βιδάλης Τ. (2003), *Ζωή χωρίς πρόσωπο - Το Σύνταγμα και η χρήση του ανθρώπινου γενετικού υλικού*, Σάκκουλας, Αθήνα

Βρεττού Χ. (2011), ΑΚ 1460, σε ερμηνεία ΑΚ Καράκωστα, , τόμος 8ος Α', σελ. 639

Δαγτόγλου Πρόδρομος Δ. (2005), *Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα Α'*, Σάκκουλας, Αθήνα

Δεληγιάννης Ι. (1995), «Η επίδραση των νέων μεθόδων τεχνητής αναπαραγωγής του ανθρώπου στη διαμόρφωση του ελληνικού δικαίου της συγγένειας.» *Αρμενόπουλος* 49 (3): 277

Δραγώνα - Μονάχου, Μ. (2002), «Ηθική και βιοηθική», *Επιστήμη και κοινωνία*, 8-9,

διαθέσιμο στο: http://www2.media.uoa.gr/sas/issues/8_issue/drag_mo.htm

Habermas J. (2004), *Το μέλλον της ανθρώπινης φύσης: Προς μία φιλελεύθερη ευγονική; και Πίστη και Γνώση*, μτφ. Μαρία Τοπάλη, Scripta, Αθήνα.

- Κιουπκιολής, Α. (2015)**, Καντ και αυτονομία. [Κεφάλαιο Συγγράμματος], στο Κιουπκιολής, Α. 2015. *Φιλοσοφίες της ελευθερίας* [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. κεφ 2. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/4812>
- Κριάρη- Κατράνη Ι. (1994)**, *Βιοϊατρικές εξελίξεις και Συνταγματικό Δίκαιο - Συνταγματικά Θέματα σχετικά με τις μεθόδους υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και τις εφαρμογές της γενετικής*. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη
- Κοτσάφτη Σ. (2012)**, *Η ανωνυμία του δότη γεννητικού υλικού και οι περιπτώσεις άρσης αυτής*, Διπλωματική εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.
- Κύρκα Ε. (2006)**, *Η ανωνυμία του δότη γενετικού υλικού και το δικαίωμα γνώση της βιολογικής προέλευσης (καταγωγής)*, Διπλωματική εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- Kant I. (1984)**, *Τα θεμέλια της Μεταφυσικής των ηθών*, μετ. Γ. Τζαβάρας, Δωδώνη, Αθήνα
- Kymlicka W. (2005)**, *Η πολιτική φιλοσοφία της εποχής μας. Μια εισαγωγή*, μετ. Γ. Μολυβιάς, Πόλις, Αθήνα
- Ο'Neil O. (2011a)**, *Αυτονομία και εμπιστοσύνη στη βιοηθική*, μετ. Θ. Δρίτσας, Αρσενίδης, Αθήνα
- Ο'Neil O. (2011b)**, *Κατασκευές του λόγου. Έρευνες στην πρακτική φιλοσοφία του Kant*, επιμ. Χ. Γραμμένου, Αρσενίδης, Αθήνα
- Παπαληγούρα Ζ. (2013)**, *Νέες Διαδρομές Μητρότητας*. Παπαζήσης, Αθήνα
- Πετούση-Ντούλη, Β. (2010)**. «Έμφυλη ισότητα και υποβοηθούμενη αναπαραγωγή: η πρόκληση του τεκμηρίου μητρότητας.» Στο Πιτσελά, Α. (επ.) *Εγκληματολογικές Αναζητήσεις: Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Στέργιο Αλεξιάδη*. Εκδόσεις Σάκκουλα: Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 837-872.
- Προβίδου Ε. (2011)**, *Το δικαίωμα στην αναπαραγωγή, ηθική ισχύς και βιοηθικές προεκτάσεις*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Κρήτη
- Πρωτοπαπαδάκης Ε. (2013)**, *Κλωνοποίηση και Βιοηθική. Κλωνοποίηση ανθρώπων και δικαιώματα*, Παπαζήσης, Αθήνα
- Σαββάκης Χ., Δόνος Π., Καστανάς Ηλ., Χριστόπουλος Δ., Τσιτσελίκης Κ., Τάκης Αν., Βουτσάκης Β., Μάλλιος Ευ., Βασιλογιάννης Φ., Βιδάλης Τ., Κτιστάκης Γ. (2004)**, *Νέες τεχνολογίες και συνταγματικά δικαιώματα*, Σάκκουλας, Αθήνα- Θεσσαλονίκη
- Sandel M. (2011)**, *Ενάντια στην τελειότητα. Η ηθική στην εποχή της γενετικής μηχανικής*, μτφ. Δημήτρης Γκινοσάτης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα.

Σούρλας Π. (2015), «Βλάβη και ζημία: μια αναγκαία διάκριση στο δίκαιο του αδικήματος», *Τιμητικός Τόμος για τον Φίλιππο Δωρή*, I - II, Σάκουλας, Αθήνα: 1467-1517

Τσινόρεμα Στ. (2006), «Η βιοηθική και η σύγχρονη κριτική της πράξης, Η ηθική στην εποχή της βιοτεχνολογίας», *Δευκαλίων* 24(2), Αθήνα: 213-250 Διαθέσιμο στο <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/MED317/Βιοηθικές%20αρχές.docx>

Χαραλάμπους Γ. (2014), *Η αρχή της αυτονομίας: Προϋποθέσεις, θεμελίωση και κανονιστικός ρόλος στη Βιοηθική*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο.

Χορταρά Κ. Θ. (2015), *Ιατρικά υποβοηθούμενη αναπαραγωγή και προστασία του εμβρύου in vitro στην Ιταλία*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Appleby J.B., Blake L., Freeman T. (2012), “Is disclosure in the best interests of children conceived by donation?”, in Richards M., Pennings G., Appleby B. J. (eds.), *Reproductive Donation. Practice, Police and Bioethics*, Cambridge University Press, Cambridge: 231-249.

Benward J., Mechanick Braverman A., Galen B. (2009), “Maximizing Autonomy and the Changing View of Donor Conception: The Creation of a National Donor Registry” *DePaul journal of health care law*, 12.1: 225-240

Beauchamp T. L., Childress J. F. (2001), *Principles of Biomedical Ethics*, Oxford University Press, Oxford.

Brandt, Reuven, Wilkinson, Stephen and Williams, Nicola (2017). "The Donation and Sale of Human Eggs and Sperm", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.). Ανακτήθηκε στις 15/06/2017 από τη διεύθυνση :<https://plato.stanford.edu/entries/gametes-donation-sale/#DonoAnon>

Carson T. (2010). *Lying and Deception. Theory and Practice*, Oxford University Press, New York.

Clark B. (2012), “A balancing act? The rights of donor-conceived children to know their biological origins”, *Georgia journal of international and comparative law*, 40(3):619-661

Cohen Sh. (2004), “The invisible man. Artificial insemination by donor and the legislation on donor anonymity: a review”, *Journal of Family Planning and Reproductive Health Care*, 30(4): 270–273. Διαθέσιμο στο: <http://jfprhc.bmj.com/content/familyplanning/30/4/270.full.pdf>

Cohen – Glenn I. (2012), “Response: Rethinking Sperm-Donor Anonymity: Of Changed Selves, Nonidentity, and One-Night Stands”, *Georgetown Law Journal*, 100: 431

Διαθέσιμο στο: <http://ssrn.com/abstract=1961605>

Cohen - Glenn I. (2015), “Sperm and Egg Donor Anonymity: Legal and Ethical Issues”, *Oxford Handbook of Reproductive Ethics*, Oxford University Press,

Denis L. (1997), “Kant’s Ethics and Duties to Oneself”, *Pacific Philosophical Quarterly*, 78: 321-348 Διαθέσιμο στο : <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1468-0114.00042/epdf>

Dennison M. (2008), “Revealing Your Sources: The Case for non anonymous gamete donation”, *Journal of law and health*, 21: 1-27

Dworkin G. (1988), *The Theory and Practice of Autonomy*, Cambridge University Press

Feinberg J. (1987), *Harm to Others*, Oxford University Press, Oxford

Feinberg J. (1994), *Freedom and Fulfilment: Philosophical Essays*, Pincerton University Press, New Jersey

Fortescue E. (2003), “Gamete donation – where is the evidence that there are benefits in removing the anonymity of donors? A patient’s viewpoint”, *Reproductive BioMedicine Online*, 7(2): 139–144
Διαθέσιμο στο: [http://www.rbmojournal.com/article/S1472-6483\(10\)61743-9/pdf](http://www.rbmojournal.com/article/S1472-6483(10)61743-9/pdf)

Freeman T., Graham S., Ebtehaj F., Richards M. (2014), *Relatedness in Assisted Reproduction Families, Origins and Identities*, Cambridge University Press, United Kingdom

Frith L. (2001), “Gamete donation and anonymity: The ethical and legal debate”, *Human Reproduction*, 16 (5), 818-824.

Frith L. (2013), “Donor Conception and Mandatory Paternity Testing: The Right to Know and the Right to Be Told”, *The American Journal of Bioethics*, 13(5): 50-52.

Gong D., Liu Y., Zheng Z., Tian Y., Li, Z. (2009), “An overview on ethical issues about sperm donation” *Asian Journal of Andrology*, 11(6): 645-652

Grace V., Daniels K., Gillett W. (2008), “The donor the father and the imaginary constitution of the family: Parent’s construction in the case of donor insemination”, *Social science & Medicine*, 66: 301-314

Greenbaum D. (2013), “Genomic Data Disclosure: Time to Reassess the Realities”, *The American Journal of Bioethics*, 13 (5): 47-50

Hill T. Jr. (1980), “Humanity as an End in Itself”, *Ethics*, 91,(1): 84-99

Indekeu A. , Dierickx K., Schotsmans P., Daniels K. R., Rober P., Hooghe T. D. (2013), “Factors contributing to parental decision-making in disclosing donor conception: a systematic review”, *Human Reproduction*, 19(6): 714-733

Kant I. (1991), *The Metaphysics of Morals*, Cambridge University Press, United Kingdom

Karnein An. (2012), “Parenthood – whose right is it anyway?”, in Richards M., Pennings G., Appleby J. (Eds), *Reproductive Donation Practice, Policy and Bioethics*, Cambridge University Press, Cambridge: 51-69

Kerstein J. S. (2008), “Treating Oneself Merely as a Means”, in Monika Betzler (ed), *Kant's Ethics of Virtue*, de Gruyter, Berlin - New York: 201-218.

Διαθέσιμο στο <http://faculty.philosophy.umd.edu/SKerstein/selfmeremeans2.pdf>

Kirkman M. (2012), “Saviours and satyrs: ambivalence in narrative meanings of sperm provision”, *Culture, Health & Sexuality*, 6(4): 319-335

Korsgaard C. (1986), “The right to lie: Kant on dealing with evil”, *Philosophy and Public Affairs*, 15(4): 325-349

Διαθέσιμο στο: <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:3200670>.

Korsgaard C. (1996), *Creating the Kingdom of Ends*, Cambridge University Press, Cambridge

Klotz M. (2013), “Genetic Knowledge and Family Identity: Managing Gamete Donation in Britain and Germany”, *Sociology*, 47 (5): 939-956.

McGee G., Brakman-Vaughan S., Gurmankin A. (2001), “Gamete donation and anonymity, Disclosure to children conceived with donor gametes should not be optional”, *Human Reproduction*, 16 (10): 2033-2036

Melo - Martín I. (2014), “The Ethics of Anonymous Gamete Donation: Is There a Right to Know One’s Genetic Origins?”, *The Hastings Center Report*, 44(2): 28–35

Mill J. S. (1863), *On Liberty* in **Warnock, M. ed. (1962)**, *Utilitarianism, On Liberty and other Essays*, Fontana, London.

Nuffield Council on Bioethics (publ.) 2013, “Donor conception: ethical aspects of information sharing”, *Nuffield Council on Bioethics*, London Διαθέσιμο στο: http://nuffieldbioethics.org/wp-content/uploads/2014/06/Donor_conception_report_2013.pdf

Nuffield Council on Bioethics (publ.) 2014, “Donor conception: ethical aspects of information sharing. Report developments”, *Nuffield Council on Bioethics*, London Διαθέσιμο στο:

http://nuffieldbioethics.org/wp-content/uploads/Donor_conception_-_developments_June2014.pdf.

O’Neil O. (1994), “A Simplified Account of Kant's Ethics”, From *Matters of Life and Death*, Tom Regan (ed.) Copyright 1986, McGraw-Hill Publishing Company. Excerpted in *Contemporary Moral Problems*, James E (ed). (411-415), White Copyright 1994, West Publishing Company.

Papadaki, L. (2012). “Abortion and Kant’s Formula of Humanity”. *HUMANA.MENTE Journal of Philosophical Studies*, 5(22), 145-166.

Διαθέσιμο στο <http://www.humanamente.eu/index.php/HM/article/view/176>

Pennings G. (2001), “The right to privacy and access to information about one’s genetic origins”, *Medicine and Law*, 20 (1): 1-15

Ravitsky V. (2010) “Knowing Where You Come From: The Rights of Donor-Conceived Individuals and the Meaning of Genetic Relatedness”, *Minnesota Journal of Law Science & Technology*, 11(2): 655-684

Ravelingien An., Pennings G. (2013), “The Right to Know Your Genetic Parents: From Open-Identity Gamete Donation to Routine Paternity Testing”, *The American Journal of Bioethics*, 13 (5): 33-41

Resnik B. D. (2001), “Regulating the market for human eggs”, *Bioethics*, 15: 1-25 Διαθέσιμο στο <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1467-8519.00209>

Robertson J. (1994), *Children of choice: Freedom and the new reproductive technologies*, Princeton University Press, New Jersey

Rumball An., Adair V. (1999), “Telling the story: parents’ scripts for donor offspring”, *Human Reproduction*, 14 (5): 1392–1399

Smart C. (2009), “Family Secrets: Law and Understandings of Openness in Everyday Relationships”, *Journal of Social Policy*, 38 (45): 551-567

Διαθέσιμο στο: https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/1FE58C3E8499BA214E2E17D455CBFAF2/S0047279409003237a.pdf/family_secrets_law_and_understandings_of_openness_in_everyday_relationships.pdf

Shenfield F., Steele S. J. (1997), “What are the effects of anonymity and secrecy on the welfare of the child in gamete donation?”, *Human Reproduction*, 12 (2): 392–395

Skorupski J. (1989), *John Stuart Mill*, Routledge, London

Spranzi M., Brunet L. (2015), “The French bioethics public consultation and the anonymity doctrine: empirical ethics and normative assumptions”, *Springer*, 33 (1): 18-28

- Timmons M. (2002)**, *Moral Philosophy, An introduction*, Rawman and Littefield, Maryland, USA.
- Turner A.J., Coyle A. (2000)**, “What does it mean to be a donor offspring? The identity experiences of adults conceived by donor insemination and the implications for counselling and therapy”, *Human Reproduction*, 15 (9): 2041-2051
- Zweifel E. J. (2015)**, “Donor conception from the viewpoint of the child: positives, negatives, and promoting the welfare of the child”, *Fertility and Sterility*, 104 (3): 513-519

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Ελληνική Επιτροπή Βιοηθικής, 10/3/2017. Ημερομηνία πρόσβασης 25/6/2017
<http://www.bioethics.gr/index.php/el/anakoinosis/1581-10-03-2017.>)